

Prof. dr Nevena Petrušić
Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić

VODIČ

kroz sistem porodičnopravne
zaštite od nasilja u porodici

Beograd, 2012.

Prof. dr Nevena Petrušić
Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić

VODIČ
kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici

Treće, izmenjeno i dopunjeno izdanje

Izdavači:
Autonomni ženski centar
Beograd

Za izdavača:
Slobodanka Macanović

Ženski istraživački centar
za edukaciju i komunikaciju
Niš

Dizajn, priprema i štampa
Pop-Up-Marketing
Beograd

Tiraž: 500

SBN 978-86-87505-08-7

Izdavanje ove publikacije finansijski je pomoglo
Norwegian Ministry of Foreign Affairs
Beograd, 2012.

Predgovor	5
Prvi deo.....	7
Nasilje u porodici – osnovne karakteristike, oblici i rasprostranjenost	7
1. Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici	9
2. Posledice nasilja.....	11
3. Međunarodni standardi u domenu pravne zaštite od nasilja u porodici	14
4. Proces izgradnje integralnog sistema pravne zaštite od nasilja u porodici u Republici Srbiji	18
Drugi deo	25
Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici	25
1. Materijalnopravni uslovi za određivanje mera zaštite.....	25
2. Operacionalna definicija pojma „nasilje u porodici“	26
3. Kriterijumi za kvalifikaciju	27
4. Oblici, indikatori i karakteristike nasilja u porodici	29
5. Karakteristike nasilja u porodici	34
6. Pojam „član porodice“ u domenu porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici	37
7. Mere porodičnopravne zaštite	39
8. Okolnosti od kojih zavisi izbor mera zaštite od nasilja u porodici	48
9. Trajanje mere zaštite od nasilja u porodici	51
10. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru i zatvoru.....	51
11. Produžavanje trajanja mere zaštite od nasilja u porodici	52
12. Prestanak mere zaštite pre isteka vremena na koji je mera određena	53
Treći deo	55
Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici.....	55
1. Nadležnost i sastav suda	55
2. Načela postupka	56
3. Pokretanje postupka	57
1.1. Pokretanje postupka tužbom	58
1.2. Pokretanje postupka po službenoj dužnosti	62
4. Stranke i zastupnici stranaka	62
5. Tok postupka	63
6. Pripremni postupak	64
7. Izviđanje, raspravljanje i dokazivanje na glavnoj raspravi	65
8. Privremene mere	70
9. Ophođenje i komunikacija suda sa strankama	71
10. Uloga organa starateljstva	71
11. Procesni položaj deteta u parnici za zaštitu od nasilja u porodici	72
12. Sadržina i priroda presude	78
Prilog.....	83
Sudska praksa i stavovi viših sudova	83

<i>I. Stavovi Vrhovnog kasacionog suda Srbije/Vrhovnog suda Srbije</i>	<i>83</i>
<i>II. Stavovi Apelacionog suda u Beogradu.....</i>	<i>89</i>
<i>III. Stavovi Apelacionog suda u Novom Sadu.....</i>	<i>93</i>

Literatura	95
-------------------------	-----------

Predgovor

Pre deset godina Srbija je započela da gradi sistem pravne zaštite od nasilja u porodici. Godine 2002. nasilje u porodici inkriminisano je kao posebno krivično delo, a 2005. godine regulisane su porodičnopravne mere zaštite od nasilja u porodici. Uspostavljanje sistema pravne zaštite od nasilja u porodici bilo je izraz nastojanja države da žrtvama nasilja u porodici obezbedi pravovremenu, efikasnu i delotvornu pravnu zaštitu, ispunjavajući na taj način i svoje obaveze koje je preuzela ratifikacijom brojnih međunarodnih konvencija Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i drugih međunarodnih i regionalnih organizacija u domenu ljudskih prava, rodne ravnopravnosti, prava žena, dece i drugih marginalizovanih društvenih grupa.

Uspostavljeni sistem pravne zaštite od nasilja u porodici pretrpeo je u međuvremenu brojne transformacije. Neke od tih transformacija rezultat su zakonodavnih intervencija kojima je izvršena neposredna izmena pojedinih zakonskih propisa, ali je većina njih posledica izmena relevantnih supsidijarnih zakona koji se shodno primenjuju u sudskim postupcima za zaštitu od nasilja u porodici. Pored izmena u zakonodavstvu, usvojen je i niz strateških dokumenata i protokola sa ciljem da se unapredi delovanje institucija sistema u suzbijanju nasilja u porodici i pružanju adekvatne podrške i pomoći žrtvama ovog oblika nasilja.

Jedan od ključnih instrumenata za zaštitu od nasilja u porodici predstavljaju mere porodičnopravne zaštite, čiji je osnovni smisao u tome da zaustave nasilje i spreče njegovo dalje ispoljavanje. Istraživanja pokazuju da primenu ovih mera još prate brojni problemi i slabosti, da se u sudskoj praksi zakonske norme raznoliko tumače i primenjuju, čime se ugrožavaju princip jednakosti pred zakonom i princip pravne sigurnosti, kao osnovni postulati pravnog poretka. S druge strane, izmene u domenu parničnog i izvršnog procesnog prava otvorile su nova pitanja i dileme o načinu postupanja u pojedinim procesnim situacijama.

To je bio povod da pristupimo pripremi novog izmenjenog i dopunjenog izdanja Vodiča kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici. Prvo izdanje Vodiča objavljeno je 2005. godine u izdanju Autonomnog ženskog centra iz Beograda i Ženskog istraživačkog centra iz Niša. Njegovo publikovanje bilo je ishod nastojanja da se pravnim profesionalcima ponudi edukativni materijal koji će biti pouzdan putokaz u tumačenju i primeni zakonskih normi i koji će doprineti prevazilaženju prvobitnih teškoća i nesnalaženja koji su pratili početak primene propisa o porodičnopravnoj zaštiti od nasilja u porodici. Imajući u vidu da je iscrpen tiraž drugog, neizmenjenog izdanja Vodiča, da je u međuvremenu unapređen međunarodni pravni okvir i da je došlo do promena u supsidijarnom zakonodavstvu, bilo je potrebno pristupiti inoviranju Vodiča, kako bi on odgovorio na aktuelne potrebe pravne prakse. Priprema novog, trećeg izdanja omogućila je da se ukaže i na određene propuste i negativne pojave u pravnoj praksi, kao i na pojedina uska tumačenja zakonskih propisa, koja dovode do ograničavanja dometa porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici. Pored toga, novo izdanje Vodiča obogaćeno je i izvodima iz izabranih sudskih odluka u kojima su pojedini sudovi, postupajući po pravnim lekovima, zauzeli eksplicitne stavove u pogledu cilja i sadržine i značenja pojedinih zakonskih propisa, pružajući time pravnoj praksi jasne oslonce i putokaze za pravilno tumačenje i primenu propisa.

Pregled sudskih odluka pripremila je Vanja Macanović, advokatica Autonomnog ženskog centra, na čemu joj najtoplije zahvaljujemo.

Novo, izmenjeno i dopunjeno izdanje Vodiča kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici zadržalo je istu strukturu. Prvi deo Vodiča posvećen je samom fenomenu nasilja u porodici i međunarodnim standardima u domenu zaštite od ovog oblika nasilja. U drugom delu obrađene su porodičnopravne mere zaštite od nasilja u porodici sa supstancijalnog aspekta, dok treći deo čine izlaganja o organizacionim i funkcionalnim propisima koji se primenjuju u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici.

Nadamo se da će novo, izmenjeno i dopunjeno izdanje Vodiča biti koristan edukativni materijal i da će pravnim profesionalcima pomoći da razumeju pojavu nasilja u porodici, njegove osnovne karakteristike, oblike ispoljavanja i indikatore za prepoznavanje, da se uspešno izbore sa predrasudama koje prate ovu pojavu, da u svom radu pravilno interpretiraju i primenjuju zakonske propise, dajući time puni doprinos sprečavanju i suzbijanju ove opasne društvene pojave.

Autorke napominju da termini kojima su u tekstu označeni položaji, profesije, odnosno zanimanja, izraženi u gramatičkom muškom rodu, podrazumevaju prirodni muški i ženski rod lica na koje se odnose.

Autorke

Prvi deo

Nasilje u porodici – osnovne karakteristike, oblici i rasprostranjenost

Nasilje u porodici je svaki vid fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog zlostavljanja koje vrši jedan član porodice prema drugom članu porodice. Ono predstavlja manifestaciju moći i kontrole nad žrtvom i rezultuje narušavanjem odnosa poverenja i ugrožavanjem domena sigurnosti žrtve.

Nasilje u porodici predstavlja *jedan od najtežih oblika nasilja*, kojim se krše prava na život, slobodu, bezbednost, psihički, fizički i seksualni integritet, ljudsko dostojanstvo i druga osnovna ljudska prava člana porodice prema kojem se ono ispoljava.

Nasilje prema članovima porodice, po pravilu, predstavlja *model ponašanja*, a ne izolovani incident. Među kompleksnim uzrocima nasilja u porodici ključnu ulogu imaju patrijarhalni model porodičnih odnosa, u kojem je nasilje prihvatljiv, uobičajen, pa i poželjan oblik „disciplinovanja“ neposlušnih članova porodice, najčešće žena i dece. Na pojavu nasilja utiču i drugi društveni, posebno ekonomski faktori, kao i međugeneracijska transmisija nasilja.

Istraživanja pokazuju da su svuda u svetu najčešće žrtve nasilja u porodici žene, deca i starije osobe, što potvrđuje da je u pitanju nasilje zasnovano na rodnoj određenosti. Iako se kao izvršioци nasilja nad članovima porodice pojavljuju i žene i muškarci, rodna dimenzija ovog oblika nasilja predstavlja njegovo suštinsko i ključno obeležje.

Negativne posledice koje izaziva izloženost nasilju veoma su brojne i bitno utiču na mentalno zdravlje kako onih koji su mu neposredno izloženi, tako i onih koji ga posmatraju. Posebno su štetne posledice koje nasilje u porodici proizvodi u odnosu na decu koja odrastaju u atmosferi nasilja. I kada nasilje nije neposredno upereno protiv njih, deca su svedoci konfliktnih odnosa i žrtve psihičkog nasilja.

Imajući u vidu učestalost nasilja u porodici, u literaturi se navodi da je „porodica najnasiljnija grupa u društvu, sa izuzetkom policije i vojske“, i da osoba ima više šansi da bude ubijena i povređena u porodici nego u bilo kojoj drugoj društvenoj sredini. Rezultati istraživanja pokazuju da je, izuzimajući vojsku za vreme rata, porodica društvena institucija sa najviše nasilja. Prema podacima UN, prvi uzrok smrti ili invalidnosti među ženama od 15 do 45 godina starosti nisu bolesti ili saobraćajne nesreće, već nasilje, a najopasnije mesto za ženu čini njen sopstveni dom.

Porodice u kojima postoji nasilje društveno su neupadljive i one u široj socijalnoj sredini „dobro funkcionišu“. U velikom broju porodica postojanje nasilja se ne primećuje, jer ga članovi porodice čuvaju kao „porodičnu tajnu“, smatrajući da je to što se dešava u porodici deo njihove privatnosti i da za nasilje u porodici okolina ne sme saznati. Žene žrtve nasilja prikrivaju nasilje, smatrajući da su same krive za nasilje i da je nasilje kojem su izložene „ženska sudbina“. Mnoge žrtve se plaše nasilnika i osude okoline, a ne veruju da im institucije sistema mogu pružiti adekvatnu pomoć i zaštitu. Strah

je, zapravo, najjači faktor koji sprečava žene da napuste nasilnika i zato, da bi se žena odvojila od nasilnika, potrebna joj je zaštita.

U savremenom pravu se nasilje u porodici ne saglêda kao lični problem i individualna patologija. Argumenti kojima se u savremenom društvu traži njegovo sprečavanje temelje se na postulatima zaštite ljudskih prava i principu zabrane diskriminacije, a na državama leži odgovornost da obezbede zaštitu od nasilja onima koji nemaju moć, niti sposobnost da mu se odupru. Zato, ukoliko se nad članom porodice vrši fizičko, seksualno, psihičko ili drugi oblik nasilja, to više nije privatna stvar članova porodice, već nezakonito i nedopušteno ponašanje, koje se mora kažnjavati i sprečiti, a žrtvi nasilja obezbediti odgovarajuća pomoć i podrška.

Naučne činjenice o nasilju u porodici

Dosadašnja istraživanja o nasilju u porodici u oblasti psihologije, sociologije i kriminologije nesumnjivo su utvrdila:

- da je porast nasilja u društvu direktno povezan sa porastom nasilja u porodici;
- da osoba može biti izložena nasilju u porodici tokom celog svog života, od najranijeg detinjstva do duboke starosti;
- da su najčešće žrtve nasilja u porodici žene, deca i stare osobe;
- da nasilje u porodici obuhvata raznovrsne radnje i ponašanja koje jedan član porodice preduzima, odnosno ispoljava prema drugom kako bi uspostavio moć i kontrolu i/ili zadovoljio neke svoje potrebe na štetu drugog člana;
- da su posledice izloženosti nasilju brojne i bitno utiču na mentalno zdravlje onih koji su im neposredno izloženi, ali i onih koji ga posmatraju;
- da je pojava nasilja u porodici rezultat interaktivnog delovanja niza činilaca, individualnih i društvenih, i da „količina“ nasilja doživljena u detinjstvu doprinosi razvoju nasilja i pribegavanju njemu u međuljudskim odnosima u odraslom dobu života.

Podaci o rasprostranjenosti nasilja u porodici na teritoriji Republike Srbije:

- svaka druga žena doživljava neki oblik psihičkog nasilja u porodici;
- svaka treća žena doživela je fizički napad od nekog člana porodice;
- svaka četvrta žena izložena je pretnjama nasiljem;
- u preko 92% slučajeva izvršioi krivičnog dela nasilja u porodici jesu muškarci;
- najrasprostranjeniji oblik nasilja je bračno nasilje;
- najčešće žrtva nasilja u porodici jesu supruge ili bivše supruge nasilnika.¹

1 Videti šire u: Porodično nasilje u Srbiji (ur. V. Nikolić-Ristanović), Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2002; Za život bez straha: Razumevanje nasilja prema ženama, istraživanja, programi delovanja i uloga institucija, Zbirka tekstova (ur T. Ignjatović), Autonomni ženski centar, Beograd, 2002.

Da li znate?

- da je svaka TRI MINUTA jedna žena fizički zlostavljana;
- da je svakih PET MINUTA jedna žena silovana;
- da je svakih DESET MINUTA jedna devojčica zlostavljana;
- da je jedna od dve žene pretrpela bar jedan incident nasilja do svoje 16. godine;
- da preko 80% nasilja nad ženama vrše njihovi partneri (suprug, vanbračni partner, raniji bračni ili vanbračni partner);
- da 45% žena smrtno nastrada od svojih partnera;
- da je 75% žena nasilju izloženo tokom dugog niza godina;
- da 52% žena nasilje trpe SVAKODNEVNO.²

1. Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici

O nasilju u porodici postoji veliki broj predrasuda, zabluda i stereotipnih shvatanja. Posebno su rasprostranjene zablude u pogledu samih nasilnika i žrtava nasilja. Istraživanja pokazuju da znatan broj pravnih profesionalaca robuje mnogim predrasadama i stereotipima, što rezultuje njihovim visokim pragom tolerancije na nasilje i nedovoljnom senzibilisanošću za probleme koje izaziva nasilje u porodici.

Posebno opasne su predrasude i zablude sudija, jer dovode do pogrešnog sagledanja situacije nasilja, negativno utiču na pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja, na prikupljanje i ocenu dokaza, ali i na samu interpretaciju i primenu pravnih normi. Kad su u pitanju ostali pravni poslenici – javni tužioci, advokati, pravnici u centrima za socijalni rad i druge instance, koji imaju određene uloge u postupku – njihove predrasude i zablude o porodičnom nasilju, žrtvama i izvršiocima nasilja negativno se odražavaju na njihovu procesnu delatnost, na uspostavljanje adekvatnog odnosa prema žrtvi nasilja i druge funkcije. Zbog toga je od izuzetne važnosti da se pravnim profesionalcima pomogne da lakše i brže prevaziđu sopstvene predrasude i zablude o nasilju u porodici.

Početnu tačku u procesu prevazilaženja zabluda čini upoznavanje i prihvatanje naučnih saznanja o fenomenu nasilja u porodici. Sledi spisak tipičnih predrasuda, uz navođenje naučno fundirane istine u pogledu činjenica i stavova na koje se predrasuda odnosi.³

2 Videti: Priručnik za volonterke S.O.S. telefona: Žene za život bez nasilja, S.O.S. telefon za žene i decu žrtve nasilja, Beograd, 1999; Nikolić-Ristanović, V., Od žrtve do zatvorenice, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2000; Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije, AŽC, ŽIC, Beograd, 2010.

3 Detaljno u: Konstantinović Vilić, S., „Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici“, Zbornik radova Pravom protiv nasilja u porodici, Ženski istraživački centar, Niš, 2002; Ajduković, M., „Mitovi i činjenice o nasilju nad ženama“, u: Nasilje nad ženom u obitelji, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.

Predrasuda	Istina
Nasilje u porodici nije velikog obima.	Nasilje u porodici, uključujući i nasilje u braku, široko je rasprostranjeno, posebno u zemljama u tranziciji.
Žene žrtve nasilja potiču iz socijalno ugroženih slojeva, one su neobrazovane i nekvalifikovane.	Žena žrtava nasilja ima u svim društvenim slojevima i raznolikog su obrazovanja i profesionalnog statusa.
Žena je kriva za nasilje koje trpi, ona je svojim postupcima prouzrokovala nasilje i zaslužuje da bude kažnjena.	Nasilje najčešće nije posledica neprilagođenog ponašanja žene i najveći broj žena preduzima sve da smiri partnera i izbegne nasilje.
Zlostavljana žena uživa u zlostavljanju, jer ostaje da živi sa nasilnikom.	Razlozi iz kojih žena ostaje u postojećoj vezi sa nasilnikom nisu vezani za osećanje prijatnosti i uživanja u nasilju, već za druge objektivne i subjektivne okolnosti.
Žena žrtva nasilja u porodici uvek može da napusti nasilnika i tada će nasilje prestati.	Žene žrtve nasilja posebno su ugrožene u momentu kad odluče da napuste nasilnike, a mnogi ekonomski, socijalni i emocionalni faktori sprečavaju ih da napuste nasilnika.
Fizičko nasilje u partnerskim odnosima izolovan je događaj i mala je verovatnoća da će se ponoviti.	Fizičko nasilje koje vrši muškarac prema ženi u partnerskom odnosu najčešće se ponavlja i postaje sve brutalnije.
Deci je potreban otac i ako je nasilan prema njihovoj majci; žena treba da ostane sa nasilnim partnerom radi dobrobiti svoje dece.	Odrastanje dece u porodici u kojoj se vrši nasilje ima niz štetnih posledica za njihov emocionalni i socijalni razvoj te dovodi do međugeneracijske transmisije nasilja.
Verbalna pretnja nije zlostavljanje.	Pretnje predstavljaju oblik emocionalnog zlostavljanja i ne treba ih olako shvatati.
Žaljenje i kajanje koje nasilnik pokazuje izvesno vreme posle izvršenog nasilja znače da on više neće vršiti nasilje.	Žaljenje i kajanje nasilnika samo je jedna od faza u ciklusu ispoljavanja nasilja, tzv. faza „medenog meseca“; posle nje ponovo nastupa prva faza i započinje novi ciklus nasilja.
Alkohol je glavni uzrok nasilja u porodici.	Alkoholizam je najčešće uslov, podsticajna okolnost za ispoljavanje nasilja, a retko direktan i neposredan uzrok nasilja.
Da je nasilje zaista ozbiljno, žena bi tražila pomoć institucija.	Utvrđeno je da se žene boje odmazde nasilnika, a mnoge misle da im niko neće verovati ili da ih neće ozbiljno shvatiti.
Nasilje u porodici je „kućni incident“, a ne pravi zločin.	Nasilje u porodici je zločin, koji najčešće dovodi do ozbiljnog narušavanja zdravlja i do smrti žrtve.
Žena bi napustila partnera da je nasilje ozbiljno.	Žene ozbiljno veruju pretnjama da će, ukoliko napuste nasilnika, biti pronađene i ubijene. To verovanje je opravdano, jer istraživanja pokazuju da do najvećeg broja porodičnih ubistava dolazi u vreme kada žena napušta partnera.

PITANJA ZA RAZMATRANJE:

Kako Vi definišete nasilje u porodici?

Mislite li da ima više porodičnog nasilja nad ženama i decom i, ako je tako, koji su razlozi za to?

Koja je ključna uloga institucija pravnog sistema kada je reč o nasilju u porodici?

Može li sud svojim radom da doprinese sprečavanju i smanjenju nasilja u porodici?

2. Posledice nasilja

Na praktičnu implementaciju mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici u velikoj meri utiče individualna percepcija nasilja u porodici od strane pravnih profesionalaca i njihovo poznavanje negativnih posledica koje izaziva nasilje u porodici. U daljem tekstu su, u sažetom obliku, izložena elementarna naučna saznanja o posledicama koje pojedini vidovi nasilja u porodici proizvode u odnosu na žrtve nasilja, kao i o posledicama koje nastaju kod dece, kao direktnih i indirektnih žrtava nasilja u porodici.

U odnosu na *zdravlje žrtve nasilja*, porodično nasilje se podvodi pod *hroničan stres*, čiji su simptomi psihosomatske prirode mnogobrojni: glavobolja, bolovi u vratu, ramenima i leđima, tikovi, nesanica, kožni osip, povećana osetljivost na hladnoću, anemija, respiratorni problemi, predmenstrualni simptomi, nabez i druge bolesti, pogoršanje postojećeg stanja ili bolesti, bolovi u stomaku, dijareja, učestalo pojavljivanje herpesa. Dugotrajna izloženost stresu dovodi do *oštećenja imunološkog sistema organizma*, što dalje prouzrokuje pojavu čitavog niza bolesti. Moguće dugotrajne posledice života u stresnoj situaciji predstavljaju: čir u stomaku, visok krvni pritisak, visok rizik od koronarnih srčanih oboljenja (angina pektoris, infarkt), artritis i kancer.

Psihičke posledice nasilja u porodici jesu: napetost, nemir, osećaj slabosti, osećaj straha (za sebe i za decu), osećaj srama, osećaj krivice, samozanemarivanje, gubitak samopouzdanja, nesigurnost, osećaj bespomoćnosti i beznadežnosti, neurotske reakcije (depresivnost, anksioznost, napadi panike), poremećaji spavanja (noćne more, nesanica), poremećaji u ishrani (anoreksija, bulimija, pothranjenost, dehidriranost), zloupotreba alkohola i droga, destruktivno ponašanje prema drugima (ubistvo nasilnika), autodestruktivno ponašanje (samoubistvo, čedomorstvo i samoubistvo), nedostatak tolerancije i strpljenja.

Seksualno nasilje, kao i svaki oblik torture, odnosno teškog nasilja, može da dovede do ispoljavanja simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSD), a to su:

- stalno iščekivanje opasnosti (pojačana pobuđenost) – manifestuje se u teškoćama pri spavanju, razdražljivosti, teškoćama pri koncentraciji, naglašenom reaganju strahom, fiziološkim odgovorima na događaje koji simbolizuju ili podsećaju na događaj (lupanje srca, znojenje, sušenje usta, drhtanje i slične reakcije);
- stalno ponavljanje traumatske situacije u noćnim morama i slikama koje se nameću (prisilni simptomi) – ispoljava se u pojavi uznemiravajućeg prisećanja na stresni događaj, fleš-bekovima, osećanjima kao da se događaj ponovo dešava, intenzivnoj psihološkoj neprijatnosti prilikom doživljavanja nečega što podseća na događaj;

- izbegavanje situacija, mesta i stvari koje podsećaju na traumatski događaj (konstriktivni simptomi) – izražava se u naporima da se otklone misli ili osećanja vezana za događaj, nesposobnosti prisećanja na delove događaja, smanjenom interesovanju za značajne aktivnosti, osećanju udaljavanja ili otuđenja od drugih ljudi, osećanju uskraćenosti i sličnim neprijatnostima.

Seksualno nasilje takođe može da dovede do neželjene trudnoće, koja, takođe, izaziva niz psihičkih posledica.

Posledice direktnog fizičkog, seksualnog i psihološkog zlostavljanja deteta raznovrsne su i negativno utiču i na njihovo fizičko i na psihičko zdravlje:

Posledice na fizičko zdravlje:

- osipi, crvenilo i inficiranost kože, nesanirane rane i povrede, oštećena, raščupana, masna, zamršena, nepodšišana kosa, vašljivost, prljava, izgrebana, ispućala koža, promrzline ili opekotine, neugodni telesni mirisi.

Posledice na psihičko zdravlje:

- introvertirano ili ekstrovertirano ponašanje, nepokazivanje pozitivnih emocija, emocionalna nezrelost, emocionalna nestabilnost, strah, pokazivanje na različite načine da je željno pažnje i ljubavi, povodljivost za onima koji pokažu interesovanje za njega, nedostatak interesovanja za okolinu, loše samopouzdanje, samoizolacija od vršnjaka, neprilagođeno ponašanje – vređanje, izazivanje druge dece, problemi u učenju i koncentraciji, maltretiranje životinja, maltretiranje starijih, nemoćnih ili hendikepiranih osoba, destruktivno ponašanje prema sebi i materijalnim dobrima, neurotske karakteristike, laži, sklonost izmišljanju, mucanje, uznemirenost.

Posledice izloženosti deteta nasilju među roditeljima (indirektno nasilje) mnogobrojne su i kompleksne. Dete kao svedok nasilja između roditelja, posebno kao svedok zlostavljanja majke, veoma je uplašeno i doživljava svet kao nesigurno i neprijateljsko mesto.

Posledice na dete u predškolskom uzrastu:

- žali se da ga boli glava ili stomak, enureza, poremećaj spavanja, usporen telesni razvoj, povučenost, nedostatak poverenja prema odraslima, strah od određene osobe, samodestruktivno ponašanje ili agresivnost, strah od neugrožavajućeg dodira ili njegovo odbijanje; dete veruje da je krivo za ispoljavanje nasilja.

Posledice na dete u školskom uzrastu:

- stalno se žali na bolove u glavi i stomaku, traži odobravanje za svoje ponašanje, povučenost, pasivnost, potpuna poslušnost, niska tolerancija na frustracije ili beskonačno strpljenje, ispadi besa, učestali sukobi sa braćom/sestrama, vršnjacima iz razreda, agresivno maltretiranje druge dece; ponaša se kao odrasla osoba i preuzima funkcije roditelja.

Posledice na adolescenta:

- zloupotreba psihoaktivnih supstanci (alkohol, droga), bežanje od kuće ili provođenje malo vremena kod kuće, suicidalne misli i pokušaji, homicidne misli i pokušaji, vršenje krivičnih dela, najčešće krađe ili prodaje droge, nisko samopoštovanje, teškoće u uspostavljanju odnosa sa vršnjacima, smanjeno

saosećanje sa žrtvama, teškoće u školovanju i obrazovanju, bežanje u ranu trudnoću.

Posledice indirektnog nasilja mogu da se odnose i na *razvijanje različitih uverenja* koja doprinose prenošenju nasilja iz generacije u generaciju:

- prihvatljivo je da muškarci udaraju žene; nasilje je jedini mogući način za rešavanje problema; sasvim je u redu ako nekog udariš kada si ljut ili uznemiren; muškarci su jaki, a žene su slabe i zato muškarci treba da imaju nad njima moć i kontrolu.

Kad je u pitanju partnersko nasilje, u sagledanju ukupnih objektivnih i subjektivnih okolnosti neophodno je da sud ima u vidu elementarna naučna saznanja vezana za tzv. *sindrom zlostavljane žene*,⁴ jer se, u protivnom, zbog načina reagovanja žrtve nasilja u porodici prilikom saslušanja mogu izvesti pogrešni zaključci o samom delu i relevantnim činjenicama koje se na to delo odnose.

ŠTA TREBA ZNATI O TZV. SINDROMU ZLOSTAVLJANE ŽENE?

Tzv. sindrom zlostavljane žene čini psihološka reakcija osoba koje su izložene traumama koje se ponavljaju, a nasilje u porodici jedna je od takvih trauma. Ovaj sindrom obuhvata tri modela reakcije (odgovora) žrtve na nasilje koje preživljava:

1. – „*Model borbenog odgovora*“ (The „Fight“ Response Mode): ovaj model omogućava telu i umu da izađu na kraj sa opasnošću tako što će postati preosetljivi na potencijalno nasilje i što će prouzrokovati preuveličan početni odgovor na nasilje. Nervni sistem se fokusira samo na jedan zadatak – na samoodbranu. Javljaju se povišen stepen napetosti, paničan strah i fobični poremećaji. Tipični simptomi ovog stadijuma jesu iritiranost i plač.

2. – „*Model odgovora bekstvom*“ (The „Flight“ Response Mode): većina subjekata beži od opasnosti ukoliko imaju priliku da pronađu sigurnost. Kada je fizičko bekstvo zaista nemoguće ili se čini nemogućim, dolazi do mentalnog bekstva. Ono predstavlja izbegavanje stvarnosti ili stanje emocionalne obamrlosti, pri čemu se negiranje, minimizacija i racionalizacija koriste kao vidovi psihološkog bekstva od pretnji ili postojećeg nasilja.

3. – *Gubitak saznajne sposobnosti i pamćenja* (Cognitive Ability and Memory Loss): žrtva počinje da potiskuje sećanje na zlostavljanje, a može da zaista razvije psihogenu amneziju, tako da se ne seća bitnih detalja ili događaja. Ona može da ima probleme u praćenju sopstvenih misli, da joj različite stvari odvlače pažnju ili da joj se javljaju *flesh back*-ovi ranijih zlostavljanja. Žrtva može da se izoluje od ljudi kada se suoči sa nekim bolnim događajima, sećanjima ili nečim što bi je asociralo na to.

4 Više o sindromu zlostavljane žene videti u: Walker, L., The Battered Women Syndrom, Galles, R. J., and Losake, D. R., eds., Current Controversies on Family Violence, Sage, London, 1993; Lukić, M., Kriminološka analiza nasilja u porodici, magistarska teza, Niš, 2003.

3. Međunarodni standardi u domenu pravne zaštite od nasilja u porodici

Na međunarodnom planu nasilje u porodici priznato je kao društveno opasno ponašanje, kojim se krše osnovna ljudska prava i slobode, i izražena je jasna obaveza država da štite ljudska prava, bez obzira na to da li se ona krše u javnoj ili privatnoj sferi društvenih odnosa. Pored opštih i univerzalnih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, koji su relevantni i za domen pravne zaštite od nasilja u porodici (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima UN, 1948; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966; Bečka deklaracija o ljudskim pravima, 1993; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, 1950; i drugi akti), usvojeno je nekoliko međunarodnih dokumenata posvećenih zaštiti žena, kojima se nasilje u porodici osuđuje i ustanovljavaju mehanizmi i standardi u sprečavanju ove pojave.

Ratifikacijom međunarodnih dokumenata države su preuzele obavezu da izgrade adekvatne mehanizme za prevenciju nasilja i njegovo eliminisanje, ali i da svojim nacionalnim planovima akcija osmisle strategije delovanja.

Među međunarodnim dokumentima, kao posebno značajni, izdvajaju se:

Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), iz 1979. godine (stupila na snagu 1981), zauzima veoma važno mesto u utvrđivanju ženskih ljudskih prava. Konvencija predviđa obavezu država članica da implementiraju princip ravnopravnosti muškaraca i žena, da zabrane i spreče sve oblike diskriminacije žena, poboljšaju položaj žena putem afirmativnih mera i rade na prevazilaženju tradicionalne i patrijarhalne ideologije rodni uloga i društvenih obrazaca koji ženama onemogućavaju da uživaju garantovana ljudska prava i slobode. Komitet za eliminisanje diskriminacije žena (Komitet CEDAW), u svojoj Opštoj preporuci br. 19, iz 1992. godine, eksplicitno se izjasnio da nasilje nad ženama predstavlja diskriminaciju žena i vid kršenja ženskih ljudskih prava. Srbija, kao i druge članice Konvencije, podnosi ovom Komitetu periodične izveštaje, na osnovu kojih Komitet upućuje zaključne komentare sa preporukama 2007. Komitet je, pored ostalog, preporučio Srbiji da pristupi realizaciji obuka za sudsko osoblje i državne službenike, kako bi bili senzibilisani za problem nasilja nad ženama, posebno za nasilje u porodici i mogli da pruže odgovarajuću zaštitu, pomoć i podršku žrtvama.

Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama, iz 1993. godine, potvrđuje da se nasiljem prema ženama krši, ugrožava i poništava uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena, kao ljudskih bića. Deklaracija daje definiciju nasilja u porodici i određuje pojedine oblike ispoljavanja nasilja. Pod nasiljem nad ženama podrazumeva se „svaki čin nasilja baziran na pripadnosti polu koji rezultuje ili je podoban da rezultuje u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj povredi ili patnji žene, uključujući pretnje takvim radnjama, prinudu ili arbitrarno lišenje slobode, bez obzira na to da li se ovo događa u javnom ili privatnom životu“ (čl. 2). Deklaracija takođe utvrđuje da su žene ovlašćene na jednako uživanje i zaštitu svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili svim ostalim poljima i da ta prava uključuju: pravo na život, jednakost, ličnu slobodu i sigurnost, jednaku pravnu zaštitu, zaštitu od svih oblika diskriminacije, najviši dostupni nivo fizičkog i mentalnog zdravlja, uslove rada koji su pravedni u korist žena i pravo da se ne bude podvrgnut mučenju ili drugim surovim, nehumanim ili degradirajućim postupcima ili kažnjavanju. U čl. 4 predviđa se da države treba da osude nasilje prema ženama i ne treba pritom da se pozivaju ni na kakve običaje, tradiciju, religijska ili druga mišljenja kako bi izbegle svoje obaveze u pogledu njegove eliminacije. Takođe je predviđeno kako je obaveza država da unaprede kaznene, građanske, radne i administrativne sankcije u domaćem

zakonodavstvu radi zaštite od nasilja i da ženama koje su podvrgnute nasilju bude obezbeđen pristup pravosudnim mehanizmima za zaštitu od nasilja u porodici.

„Nasilje nad ženama ... je ispoljavanje istorijski nejednakih odnosa snaga između žena i muškaraca, koji je doveo do muške dominacije nad ženama i do njihove diskriminacije od strane muškaraca, što kao ishod ima sprečavanje potpunog napredovanja žena i činjenicu da je nasilje nad ženama jedan od presudnih mehanizama putem kojeg se žene prisiljavaju na prihvatanje položaja podređenosti u odnosu na muškarce.“

Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama, 20. decembar 1993.

Pekiška deklaracija i Platforma za akciju, iz 1995. godine, naglašavaju da su u svim državama žene i devojke izložene fizičkim, seksualnim i psihološkim nasilnim radnjama, koje su rasprostranjene bez obzira na imovinske, klasne ili kulturne razlike. Prema deklaraciji, pojam „nasilje prema ženama“ označava svaku radnju u javnom ili privatnom životu koja ima za posledicu fizička, psihička ili psihološka oštećenja ili patnje žena, kao i pretnje nasiljem, prinudno ili arbitrarno lišenje slobode. Deklaracija sadrži odredbe o strateškim ciljevima delovanja da bi se iskorenilo nasilje prema ženskoj deci. Akcije koje bi trebalo da preduzmu vlade i odgovarajuće međunarodne i nevladine organizacije čine, prema ovoj Deklaraciji: preduzimanje efektivnih akcija i mera za donošenje i primenu zakona za obezbeđivanje sigurnosti i bezbednosti devojčica od svih vidova nasilja; preduzimanje odgovarajućih zakonskih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mera za zaštitu ženske dece u kući i društvu od svih vidova fizičkog ili psihičkog nasilja, povreda ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje; organizovanje rodno osetljive obuke za one koji su uključeni u lečenje, rehabilitaciju i druge programe pomoći za devojčice žrtve nasilja, kao i unapređenje programa informisanja, pomoći i obučavanja za te devojčice; donošenje i primena zakona o zaštiti devojčica od svih vidova nasilja, uključujući ubistvo dece ženskog pola i prenatalnu polnu selekciju, sakaćenje genitalija, incest, seksualno zlostavljanje, seksualnu eksploataciju, dečju prostituciju, pornografiju; kao i razvijanje programa i službi medicinske, socijalne i psihološke pomoći za devojčice koje su bile izložene nasilju.

Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju prema ženama u demokratskoj Evropi, iz 1993. godine, potvrđuje da primena fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja muškaraca nad maloletnim ili punoletnim ženama vodi kršenju prava na život, sigurnost, slobodu, dostojanstvo i integritet žrtve i predstavlja smetnju za funkcionisanje demokratskog društva baziranog na vladavini prava. U segmentu Deklaracije koji objašnjava zakonodavne, sudske i policijske aspekte delovanja naglašava se da nasilje nad ženama u porodici (uključujući i silovanje u braku) mora biti tretirano podjednako ozbiljno kao nasilje van porodice, da je neophodno prepoznavanje u nacionalnom zakonodavstvu psiholoških i socijalnih potreba žrtve i razmatranje najefikasnijih mera obeštećenja, posebno alternativa suđenju i zatvaranju izvršioca, zatim da je potrebno neprekidno usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa strožim normama usvojenim na međunarodnom nivou i da treba da postoji mogućnost besplatne pravne pomoći žrtvi.

Prevenција kriminala i mere krivičnog pravosuđa za eliminisanje nasilja nad ženama UN, 1998, predstavlja dokument koji od država članica zahteva da u okviru svojih nacionalnih pravnih sistema izgrade efikasne i delotvorne pravne mehanizme za zaštitu od nasilja, razviju tehnike istrage koje ne ponižavaju žene žrtve nasilja, uvažavaju potrebu za sigurnošću žrtve i drugih lica u porodičnoj ili socijalnoj vezi sa žrtvom i propišu druge pravne mere.

Rezolucija 2003/45 o eliminaciji nasilja nad ženama Komisije za ljudska prava UN osuđuje sve oblike nasilja nad ženama, naročito prebijanje žena, i od država, pored ostalog, zahteva da unapređuju i štite ljudska prava žena i rade na eliminisanju nasilja nad ženama ostvarivanjem mera preporučenih u Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju, kao i u dokumentu usvojenom na 23. specijalnoj sednici Generalne skupštine UN „Žene 2000: Rodna ravnopravnost, razvoj i mir za 21. vek“.

Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope zemljama članicama za zaštitu žena od nasilja (Rec 2002/5), iz 2002. godine, potvrđuje da je nasilje protiv žena rezultat nejednake moći muškaraca i žena, da vodi ka ozbiljnoj diskriminaciji protiv žena unutar društva i porodice i da krši, umanjuje i ukida ženama uživanje ljudskih prava i sloboda. U Preporuci se nasilje protiv žena definiše kao povređivanje njihovog fizičkog, psihičkog i/ili seksualnog integriteta i naglašava se da su žene često izložene višestrukoj diskriminaciji na osnovu svog pola i porekla, te da su žrtve tradicionalnih običaja i navika. S obzirom na to da je nasilje protiv žena u suprotnosti sa stvaranjem jednakosti i mira u demokratskoj Evropi, državama članicama je, pored ostalog, preporučeno: da preispitaju svoje zakone, sa ciljem preduzimanja neophodnih mera za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda žena; da preuzimaju da je muško nasilje protiv žena velik strukturalni i socijalni problem, koji se zasniva na neravnopravnoj raspodeli moći između žena i muškaraca; da podstiču sve relevantne institucije koje se bave problemom nasilja nad ženama (policija, pripadnici medicinskih i socijalnih profesija) da sačine planove akcija, koji sadrže aktivnosti na prevenciji nasilja i zaštiti žrtava; da preuzmu i implementiraju mere, opisane u dodatku Preporuka, na način koji smatraju najboljim prema nacionalnim okolnostima i da razmisle o stvaranju državnog plana za akciju protiv nasilja nad ženama.

Za nasilje u porodici predviđeno je preduzimanje dodatnih mera: kvalifikovati sve oblike nasilja u porodici kao krivično delo; revidirati i/ili povećati kazne za namerno nanete telesne povrede članu porodice; isključiti preljubu kao izgovor za nasilje u porodici; omogućiti policiji da uđe u stan osobe koja je u opasnosti, uhapsi nasilnika i osigura da se pojavi pred sudom; omogućiti da sud usvoji, kao meru zaštite žrtve, zabranu kontaktiranja, komuniciranja sa žrtvom ili prilaženja žrtvi, stanovanja ili ulaska u određene prostorije; ustanoviti obavezan protokol za delovanje, kako bi policija i medicinska i socijalna služba pratile isti postupak; promovisati proaktivne službe za zaštitu žrtava koje kontaktiraju žrtvu čim je podneta prijava policiji; osigurati saradnju između svih relevantnih institucija, kao što su policija, sudovi i službe za zaštitu žrtava; i drugi mehanizmi.

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (*Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CAHVIO*, u daljem tekstu *Konvencija*) doneta je aprila 2011. godine, a na Konferenciji ministara članica Saveta Evrope koja je održana u Istanbulu 11. 5. 2011. Konvencija je zvanično otvorena za potpisivanje. Konvencija je veoma značajan međunarodnopravni dokument koji posebnu pažnju poklanja definisanju nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja, ali i ukazivanju na neophodnost koordiniranog delovanja i izrade protokola u okviru državnih organa i svih institucija sistema koji u svojoj nadležnosti imaju rad sa ženama žrtvama nasilja, posebno nasilja u porodici. Utemeljena na Preporuci Rec (2002)5 o zaštiti žena od nasilja, Konvencija određuje, prvi put u Evropi, obavezujuće standarde za zaštitu od nasilja prema ženama i nasilja u porodici, za zaštitu žrtava i kažnjavanje učinilaca. Ona daje okvir za iskorenjivanje nasilja nad ženama u širem kontekstu postizanja stvarne ravnopravnosti između žena i muškaraca i tako značajno pomaže prepoznavanju nasilja prema ženama kao oblika diskriminacije. Nasilje nad ženama se definiše kao manifestacija istorijski neravnopravnih odnosa moći između žena i muškaraca. U obrazloženju Konvencije se naglašava da su žene i devojčice izložene većem riziku od rodno zasnovanog nasilja,

da su žrtve nasilja u porodici najčešće žene, ali da i muškarci mogu biti žrtve ovog oblika nasilja; da su neposredne žrtve nasilja u porodici i deca, ali ona mogu biti i posredne žrtve kada prisustvuju nasilju u porodici između roditelja i da svakako treba težiti stvaranju Evrope bez nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U Konvenciji je navedena definicija nasilja u porodici i osoba koje se smatraju članovima porodice, a ona je, za razliku od drugih definicija nasilja u porodici, mnogo šira i sveobuhvatnija. Pod nasiljem u porodici podrazumeva se: „svaki čin fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koje se dešava u porodici ili porodičnoj zajednici ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira na to da li učinilac nasilja deli ili je delio ili nikada nije delio isto mesto stanovanja kao i žrtva“.

U poglavlju Konvencije koje se odnosi na materijalno krivično pravo, građanske parnice i pravne lekove konstatuje se da je za delotvorno sprečavanje i borbu protiv svih oblika nasilja neophodno ojačati pravnu zaštitu i uzeti primere dobre prakse prilikom uvođenja izmena u zakonodavne sisteme svih država. Naglašeno je kako veliki broj krivičnih dela treba da bude inkriminisan u nacionalnim zakonodavstvima pojedinih država i navedene su najznačajnije okolnosti o kojima sud mora da vodi računa prilikom odmeravanja kazne za krivična dela navedena u Konvenciji. Posebna pažnja je posvećena naknadi štete nastale izvršenjem krivičnih dela iz Konvencije. Naknada štete, kako predviđa Konvencija, može da se traži prvenstveno od učinioca odgovornog za štetu, ali i od osiguravajućih kompanija, državnih programa zdravstvenog i socijalnog osiguranja, kada je žrtva zadobila ozbiljne telesne povrede, kada je došlo do smrti ili kada joj je narušeno fizičko ili psihičko zdravlje. Žrtva kojoj je hitno potrebna pomoć nije u mogućnosti da sačeka ishod komplikovanih sudskih postupaka i zbog toga može da traži naknadu od države. U svakom slučaju, ukoliko izvrši naplatu, država ima pravo da traži odštetu od učinioca.

U pogledu alternativnog rešavanja sporova i donošenja presuda kako u krivičnom, tako i u građanskom sudskom postupku, u Konvenciji je izričito navedeno da u slučajevima nasilja obuhvaćenih Konvencijom nikako ne treba obavezno primenjivati alternativno razrešenje sporova, odnosno određivanje kazne i zamenu sudskih procesa po principu saslušanja suprotstavljenih strana, zbog toga što žrtve nasilja ne mogu da učestvuju u alternativnom razrešenju spora na istom nivou kao učinioci. Žrtve osećaju bespomoćnost, ugroženost i strah od nasilnika, dok učinilac ima osećanje moći i dominacije, što one prve čini potpuno neravnopravnima u primeni alternativnog postupanja. Značajan deo Konvencije predstavljaju procena rizika i upravljanje rizikom, odnosno određivanje obaveze svih nadležnih organa da razviju plan za upravljanje bezbednosnim rizicima sa kojima se suočavaju žrtve. Hitne mere zaštite se preduzimaju u situacijama neposredne opasnosti, kada je najbezbednije osigurati uspostavljanje fizičke udaljenosti između žrtve i učinioca. U tom smislu je u Konvenciji predviđena mogućnost da nadležni organi naredе učiniocu nasilja u porodici da napusti mesto stanovanja žrtve i da mu zabrane kontakt sa žrtvom.

Srbija je zvanično pristupila Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici aprila 2012. godine i time se priključila ostalim zemljama koje su potpisale Konvenciju, među kojima su: Albanija, Austrija, Finska, Francuska, Nemačka, Grčka, Island, Luksemburg, Malta, Crna Gora, Norveška, Portugal, Slovačka, Španija, Švedska, Makedonija, Turska, Ukrajina i Ujedinjeno Kraljevstvo. S obzirom na značaj Konvencije, neophodno je da ona što pre bude ratifikovana, jer je njeno stupanje na snagu povezano sa ratifikacijom najmanje deset zemalja, među kojima je najmanje osam zemalja članica Saveta Evrope.⁵

⁵ Detaljno o međunarodnim standardima u domenu zaštite od nasilja u porodici videti u: *Nasilje nad ženama – prepreka razvoju: međunarodna dokumenta* (ur. T. Ignjatović), Autonomni ženski centar,

4. Proces izgradnje integralnog sistema pravne zaštite od nasilja u porodici u Republici Srbiji

Nasilje u porodici jedna je od onih socijalnopatoloških pojava koju je naše društvo decenijama *marginalizovalo i ignorisalo*. Patrijarhalna shvatanja o odnosu polova i roditeljstvu, koja su u našoj sredini još dominantna, predstavljaju jedan od osnovnih razloga iz kojih porodično nasilje nije smatrano ozbiljnim oblikom nasilja, već uobičajenim i socijalno prihvatljivim ponašanjem.

Politička orijentacija društva da svoj pravni sistem uskladi sa međunarodnim i evropskim pravnim standardima i dugogodišnje sistematsko javno zalaganje i lobiranje ženskih nevladinih organizacija doveli su do konstituisanja i afirmisanja specifičnog *prava na porodicu slobodnu od nasilja* i, saglasno tome, do uspostavljanja i uobličavanja institucionalnih mehanizama za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici.

Prvi korak u krivičnompravnom normiranju nasilja u porodici kao zabranjenog i kažnjivog ponašanja učinjen je donošenjem Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije⁶, koji je počeo da se primenjuje 9. 3. 2002. Stupanjem na snagu ovog zakona nasilje u porodici inkriminisano je kao posebno krivično delo (čl. 118a), čime je ustanovljena represivna, krivičnopravna zaštita od nasilja u porodici.

Sledeći korak u zakonskom uobličavanju mehanizma za zaštitu od nasilja u porodici predstavlja donošenje Porodičnog zakona Republike Srbije⁷ (17. 2. 2005, u daljem tekstu PZ), koji je počeo da se primenjuje 1. jula 2005. Ovim zakonom je zaokružen sistem zaštite od nasilja tako što su uspostavljene preventivne porodičnopravne mere zaštite od nasilja u porodici. Ova dva zakona zasnovana su na rešenjima ponuđenim u „Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici“, koji je izradila Radna grupa Viktimološkog društva Srbije i koji su podržale ženske nevladine organizacije i grupe u Republici Srbiji. Zakonodavnim aktivnostima u domenu porodičnog i krivičnog prava stvoren je celovit sistem pravne zaštite od porodičnog nasilja, koji počiva na prožimanju preventivnih porodičnopravnih mera zaštite i mera krivičnopravne zaštite.⁸

Posle donošenja Porodičnog zakona, 2006. godine, usvojen je Ustav Republike Srbije,⁹ koji jamči ravnopravnost žena i muškaraca i propisuje da Srbija razvija politiku jednakih mogućnosti,¹⁰ zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju na bilo

Beograd, 2006; Prilozi za unapređenje strateškog i pravnog okvira u oblasti nasilja u porodici (ur. V. Jarić, D. Ranković), Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike RS, Beograd, 2010; Za bezbednost kod kuće: suzbijanje nasilja nad ženama u regionu OEBS, Zbornik dobrih praksi (ur. D. Seftau), OEBS, Misija u Srbiji, Beograd, 2009; Nikolić-Ristanović, V., Dokmanović, M., Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu, Prometej, Beograd, 2005; Mršević, Z., Ženska prava u međunarodnom pravu, III, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Helsinški parlament građana, Udružene žene, Banja Luka, 2000; Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Žunić, N., „Evropski standardi o eliminaciji nasilja nad ženama“, Zbornik radova Usklađivanje prava SR Jugoslavije sa pravom Evropske unije, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1999.

6 Službeni glasnik RS, br. 10/2002

7 Službeni glasnik RS, br. 18/2005

8 Projektovani sistem je izraz saznanja da zaštita od porodičnog nasilja ne bi bila efikasna ukoliko bi počivala samo na represivnim merama, tj. krivičnopravnim sankcijama, i da, s druge strane, preventivne mere porodičnopravne zaštite, same po sebi, ne bi bile dovoljne za ostvarivanje brze i efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici. Za takav pristup se opredelila Austrija, a njen model zaštite od nasilja u porodici poslužio je za ugled i drugim državama. (Videti: Logar, R., op. cit., str. 14–19.)

9 Službeni glasnik RS, br. 98/06.

10 Čl. 14 Ustava RS.

kojoj osnovi,¹¹ garantuje pravo na jednaku sudsku zaštitu i pravnu pomoć,¹² pravo na rehabilitaciju i naknadu materijalne i nematerijalne štete prouzrokovane nezakonitim ili nepravilnim radom državnih ili drugih organa, pravnu zaštitu ljudskih i manjinskih prava zajamčenih Ustavom; garantuje nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, zabranjuje ropstvo i položaj sličan ropstvu, kao i svaki oblik trgovine ljudima, jamči zaštitu dece od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja te jamči posebnu zaštitu porodice, majki, samohranih roditelja i dece.

Inkriminacija nasilja u porodici u međuvremenu je pretrpela više izmena usvajanjem Krivičnog zakonika iz 2005. godine¹³ i Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009.¹⁴ Krivično delo nasilja u porodici inkriminisano je KZ, u čl. 194, u okviru Glave devetnaeste – „Krivična dela protiv braka i porodice“. Predviđeno je pet oblika krivičnog dela nasilja u porodici,¹⁵ kao i mogućnost da sud u krivičnom postupku odredi meru bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim radi zaštite osobe prema kojoj je izvršeno nasilje. Saglasno čl. 89a KZ, sud može izvršiocu krivičnog dela nasilja u porodici izreći meru bezbednosti zabrane približavanja oštećenoj osobi na određenoj udaljenosti, zabraniti pristup u prostor oko njenog mesta stanovanja ili mesta rada i zabraniti dalje uznemiravanje oštećene osobe, odnosno dalju komunikaciju sa ovom osobom, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji izvršioca krivičnog dela bilo opasno po oštećenu osobu. Ove mere mogu trajati najduže tri godine, pri čemu se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode u vezi sa krivičnim delom ne uračunava u vreme trajanja mere. Mere se mogu ukinuti pre isteka vremena za koje su određene, ako prestanu razlozi zbog kojih su određene.

Prema poslednjoj izmeni Krivičnog zakonika, iz 2009. godine, povećane su kazne za sve oblike krivičnog dela nasilja u porodici, a u čl. 112 (značenje izraza), tač. 28, navedeno ko se smatra članom porodice. Na taj način je razrešena dilema, koja je postojala u praksi, da li termin „član porodice“ treba tumačiti u najširem smislu, onako kako je definisan u Porodičnom zakonu, ili koristiti uže i nepotpuno tumačenje, kakvo je figurisalo u ranijem tekstu Krivičnog zakonika. Taksativno je navedeno ko se smatra članom porodice: supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojilac i usvojenik, hranilac i hranjenik. Članovima porodice smatraju se i: braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Na osnovu predloga Autonomnog ženskog centra iz Beograda, Zaštitnik građana je 13. oktobra 2011. godine Ministarstvu pravde podneo Inicijativu za izmenu Krivičnog zakonika, u kojoj su, pored ostalog, predložene sledeće izmene:

- sprovođenje mere zaštitnog nadzora prema izvršiocima krivičnih dela sa elementima nasilja u trajanju od jedne godine posle izdržane kazne i izlaska iz zatvora;
- u cilju ujednačavanja odredbi Krivičnog zakonika sa odredbama Porodičnog zakona i postizanja punog efekta zaštite, uvođenje

11 Čl. 21. st. 3 Ustava RS.

12 Čl. 21 i 67 Ustava RS.

13 Službeni glasnik RS, br. 85/2005 (u daljem tekstu: KZ).

14 Službeni glasnik RS, br. 72/09.

15 Detaljno u: Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu, AŽC, ŽIC, Beograd, 2007, str. 12–16.

nove mere bezbednosti: udaljenje iz porodičnog domaćinstva ukoliko je izvršeno krivično delo protiv života i tela i krivična dela iz čl. 193 i 194 KZ kada postoji opasnost da bi učinilac prema oštećenom/-oj mogao ponovo učiniti krivično delo ili ako se opravdano može smatrati da bi ostanak učinioca u zajedničkom domaćinstvu mogao biti opasan po oštećenog/-u;

- uvođenje mere bezbednosti obavezan psihosocijalni tretman prema učiniocu krivičnog dela sa obeležjem nasilja u porodici, ukoliko postoji opasnost da će se ponoviti takvo ili slično delo;
- na osnovu međunarodnih i nacionalnih istraživanja o tome da se nasilje u porodici karakteriše ne samo time što žrtva i izvršilac nasilja imaju zajedničko mesto prebivališta, nego i porodičnu vezu i specifičan lični odnos, a, u cilju usklađivanja odredbi Krivičnog zakonika sa Porodičnim zakonom, predlaže se sledeća definicija članova porodice: „Članovima porodice smatraju se supružnici, bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, lica u tazbinskom srodstvu, lica u adoptivnom srodstvu, lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri, bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.“

Kada je reč o krivičnom delu nasilja u porodici, posebnu pažnju zaslužuju predlozi za izmenu Krivičnog zakonika koje je Autonomni ženski centar uputio 15. septembra 2011, na osnovu dugogodišnjeg iskustva u radu sa ženama žrtvama nasilja u porodici, istraživanja aktuelne sudske prakse i relevantnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata.

Predloženo je da u slučaju kada je krivično delo učinjeno prema više lica koja se smatraju članovima porodice – postoji onoliko krivičnih dela koliko je oštećenih lica tim krivičnim delom, odnosno da se svaka radnja izvršenja prema jednom oštećenom smatra posebnim krivičnim delom. Uvođenjem ovakve odredbe u Krivični zakonik ujednačila bi se sudska praksa i prestalo bi se sa privilegovanjem učinilaca krivičnog dela nasilja u porodici u pogledu kažnjavanja za jedno izvršeno krivično delo, umesto za veći broj izvršenih krivičnih dela.

Takođe je važan predlog koji se odnosi na maloletna lica u čijem je prisustvu izvršeno krivično delo nasilja u porodici. Prilikom izvršenja krivičnog dela nasilja u porodici, maloletna deca pojavljuju se kao sekundarne žrtve, bez ikakve zakonske zaštite. Zbog toga je predloženo da se u Krivični zakonik unese odredba kojom bi se propisalo da se maloletno lice mora smatrati žrtvom krivičnog dela ukoliko je krivično delo učinjeno u njegovom prisustvu ili je bilo u mogućnosti da vidi ili čuje radnju izvršenja dela.

Značajan predlog odnosi se na mogućnost oslobođenja dužnosti svedočenja. Zakonik o krivičnom postupku¹⁶ u čl. 94, kojim je regulisano oslobođenje od dužnosti svedočenja, taksativno nabroja lica koja su oslobođena dužnosti svedočenja. Prema predlogu Autonomnog ženskog centra, trebalo bi propisati da navedena lica i njihovi zakonski zastupnici nisu oslobođeni od dužnosti svedočenja ukoliko su oštećeni nekim od krivičnih dela protiv života i tela, polnih sloboda i protiv braka i porodice.

16 Službeni glasnik RS, br. 72/2011 i 101/2011.

Ovakav predlog je sasvim opravdan, s obzirom na to da je iskaz navedenih svedoka porodičnog nasilja često jedini dokaz u krivičnom postupku, a nedostatak tog dokaza jedan od razloga za odustanak javnog tužioca od predloga za krivično gonjenje.

Značajan je i predlog koji se odnosi na odredbe o zaštiti posebno osetljivog svedoka, u kojima se ne pominje oštećeni. Predlog Autonomnog ženskog centra glasi da se pored reči „svedok“ doda „i oštećeni“. Ovakva promena je neophodna, jer oštećeni ili žrtve kriminaliteta sebe ne doživljavaju kao svedoke, a pojedine istražne radnje koje se preduzimaju često mogu da ugroze bezbednost i integritet ovih lica tokom krivičnog postupka.

U praksi se, pored krivičnopravnih i porodičnopravnih mehanizama neposredno namenjenih zaštiti od nasilja u porodici, koriste i prekršajopravni instrumenti zaštite od nasilja utvrđeni Zakonom o javnom redu i miru¹⁷ i Zakonom o prekršajima,¹⁸ koji pružaju mogućnost kažnjavanja izvršilaca prekršaja sa elementom nasilja i određivanje zaštitnih mera u vidu zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja.

Za uspešnu borbu protiv nasilja u porodici od značaja su i drugi zakoni, kao što su: Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica,¹⁹ Zakon o ravnopravnosti polova,²⁰ Zakon o zabrani diskriminacije,²¹ Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom,²² Zakon o socijalnoj zaštiti,²³ Zakon o zdravstvenom osiguranju,²⁴ Zakon o zdravstvenoj zaštiti,²⁵ Zakon o javnom zdravlju,²⁶ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti²⁷ i drugi zakonski akti.

Pored navedenih zakona, od značaja su i strategije u domenu zaštite prava žena i sprečavanja nasilja, koje su doneli nadležni organi u Srbiji: Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji, iz 2006. godine;²⁸ Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2008. do 2014;²⁹ Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine;³⁰ Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima;³¹ Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima;³² i drugi propisi.

17 Službeni glasnik RS, br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon i 85/2005 – dr. zakon.

18 Službeni glasnik RS, br. 101/2005, 116/2008 i 111/2009.

19 Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

20 Službeni glasnik RS, br. 104/2009.

21 Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

22 Službeni glasnik RS, br. 33/2006.

23 Službeni glasnik RS, br. 24/2011.

24 Službeni glasnik RS, br. 107/2005 i 109/2005 – ispr. i 57/2011.

25 Službeni glasnik RS, br. 107/2005 i 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010 i 57/2011.

26 Službeni glasnik RS, br. 72/2009.

27 Službeni glasnik RS, br. 97/2008 i 104/2009 – dr. zakon.

28 <http://www.prsp.gov.rs/download/MDG%20Serbia%2006%20SRPSKI%5B1%5D.pdf>

29 Službeni glasnik RS, br. 15/2009, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

30 <http://www.region.vojvodina.gov.rs/images/stories/strategije/strategije%20APV/>

31 Usvojena 1. 4. 2011, objavljena u Službenom glasniku RS, br. 27/2011.

32 Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, 2012. Vlada RS je ovaj Protokol usvojila 24. 11. 2011.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, 2008–2014,³³ i Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015.³⁴ utvrđuju politiku države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja, integrisanje principa ravnopravnosti polova u sve oblasti delovanja institucija sistema i sprovođenje preporuka Komiteta UN za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena. Kao poseban cilj Strategija postavlja prevenciju svih oblika nasilja nad ženama i obezbeđivanje sveobuhvatnog sistema zaštite od nasilja ostvarivanjem pojedinačnih ciljeva, i to: unapređivanje normativnog okvira zaštite od nasilja nad ženama, jačanje kapaciteta sistema zaštite žena od nasilja, sprovođenje istraživanja i unapređenje dokumentacije i statistike, podizanje nivoa svesti o nasilju nad ženama kao društvenom problemu i suzbijanje negativnog medijskog prikazivanja žena. Aktivnosti planirane Nacionalnom strategijom utvrđene su na osnovu prethodno sagledanih potreba, odnose se na period od 2009. do 2015. godine, ugrađene su u Nacionalni program integracije Republike Srbije u Evropsku uniju i čine sastavni deo ukupnih napora Republike Srbije prema članstvu u EU.

Na osnovu Nacionalne strategije i zaključaka Nacionalne konferencije o borbi protiv nasilja nad ženama, organi Republike Srbije preuzeli su obavezu da realizuju sledeće smernice: jačanje kapaciteta ustanova i institucija koje se bave žrtvama nasilja; ustanovljavanje i primenjivanje mehanizama koji će obezbediti postupanje u skladu sa međunarodnim obavezama vezanim za ljudska prava u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja; jačanje zakonodavnog okvira u oblasti zaštite žrtava nasilja i podizanje svesti javnosti i građana o neprihvatljivosti nasilja kao modela ponašanja u cilju pružanja doprinosa stvaranju socijalnog ambijenta koji bi imao preventivnu funkciju.

Takođe treba napomenuti da je u maju 2007. godine Komitetu UN za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena prezentovan Inicijalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Konvencije UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Komitet UN je 2007. uputio *Zaključne komentare sa preporukama za postupanje*. U pogledu nasilja nad ženama i nasilja u porodici preporučeno je, između ostalog, da se bez odlaganja usvoji nacrt Nacionalnog plana aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, koji sadrži mere za borbu protiv nasilja nad ženama, uključujući i stvaranje kapaciteta za primenu zakonâ i standardâ, istraživanje i vođenje evidencije.

Ujedno, preporučeno je da se razmotri usvajanje zakona o nasilju u porodici koji bi objedinio važne elemente iz Krivičnog i Porodičnog zakona; obezbedi dovoljan broj skloništa za žrtve, koja bi finansirala Vlada RS, kao i da se izvršioi nasilja krivično gone i adekvatno kazne. Komitet preporučuje sprovođenje obuke za zaposlene u pravosuđu i državnim organima, posebno za zaposlene u policiji i zdravstvenim službama, kojim bi se obezbedila njihova osetljivost na sve vidove nasilja nad ženama, naročito nasilja u porodici, kao i sposobnost pružanja odgovarajuće podrške žrtvama.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, iz 2011. godine,³⁵ promoviše rodnu ravnopravnost i zabranjuje svaki vid nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Kao osnovne strateške oblasti obuhvaćene Strategijom navedene su: prevencija (uspostavljanje sistema primarne, sekundarne i tercijarne prevencije); unapređenje normativnog okvira (krivičnog i porodičnog zakonodavstva) za zaštitu žena od nasilja;

33 Službeni glasnik RS, br. 15/2009.

34 <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/NAP.pdf>

35 Službeni glasnik RS, br. 27/2011.

multisektorska saradnja i podizanje kapaciteta organa i specijalizovanih službi (policija, javno tužilaštvo, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, obrazovne institucije, organizacije civilnog društva i drugi subjekti); sistem mera zaštite i podrške žrtvama.

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, iz 2011. godine,³⁶ predstavlja jedan od instrumenata za realizaciju smernica utvrđenih Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Ovim Protokolom bliže se određuju obaveze učesnika i drugih subjekata koji učestvuju u otkrivanju i suzbijanju nasilja u porodici, kao i u pružanju zaštite i podrške osobama koje trpe nasilje u porodici. Takođe, Protokol predviđa oblike, način i sadržaj saradnje između nadležnih ustanova, organa i organizacija, kao i drugih učesnika. U Protokolu su postavljeni osnovni i specifični ciljevi.

Osnovni cilj Opšteg protokola jeste da na celovit i sveobuhvatan način osigura da svaki akter u procesu organizovanja zaštite žena žrtava nasilja u porodici i među partnerima može da postupa u skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima i obavezama, kako bi se promovisale bezbednost žrtve i odgovornost nasilnika. Pored toga, jedan od osnovnih ciljeva Protokola čini pružanje brze i efikasne zaštite ženama žrtvama nasilja, najpre odmah posle incidenta, a zatim tokom krivičnog ili prekršajnog postupka, posle završenih postupaka odnosno nezavisno od njih. Na taj način se na suzbijanje nasilja u porodici deluje preventivno, jer se nasilje u porodici ocenjuje kao neprihvatljivo ponašanje, takvo koje društvo neće tolerisati; kao i represivno, jer se nasilnici kažnjavaju. Efekt resocijalizacije se postiže uvođenjem posebnih programa za rad sa nasilnicima radi promene njihovih stavova i ponašanja, ali i sprečavanja ponavljanja nasilja u porodici.

Pored osnovnih ciljeva, Opšti protokol sadrži i niz posebnih ciljeva, među kojima su najznačajniji: unapređenje zaštite žrtava i potencijalnih žrtava, smanjenje broja neotkrivenih slučajeva nasilja u porodici i povećanje udela slučajeva koji su sankcionisani, izbegavanje postupaka koji dovode do sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u porodici, osiguranje primene celovitog pristupa organizovanju procesa zaštite i podrške ženama koje trpe nasilje u porodici, donošenje posebnih protokola o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, kojima će se bliže regulisati način postupanja svakog od učesnika/-ca u pružanju zaštite žrtvama.

Na planu uspostavljanja i unapređivanja rodne ravnopravnosti u Srbiji deluju mnogi institucionalni mehanizmi: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike RS (2008), Odbor za ravnopravnost polova Narodne skupštine Srbije, Zaštitnik građana, čiji je jedan zamenik zadužen za oblast rodne ravnopravnosti, prava deteta i prava osoba sa invaliditetom, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. U APV deluju Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Zavod za ravnopravnost polova, Odbor za ravnopravnost polova pokrajinske skupštine, kao i institucija ombudsmana sa zamenicom za oblast rodne ravnopravnosti. U mnogim gradovima i opštinama u Srbiji deluju lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost.

36 http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/Opsti_protokol.pdf

Drugi deo

Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici

Porodičnopravna zaštita od nasilja regulisana je tako što je zakonodavac izričito zabranio nasilje u porodici, članovima porodice priznao pravo na zaštitu od nasilja u porodici, regulisao mere porodičnopravne zaštite i uslove pod kojima se one određuju i predvideo i uredio poseban postupak po čijim se pravilima postupa u parnici koja se vodi radi zaštite od nasilja u porodici. U daljem tekstu upravo su ovim redosledom obrađena osnovna i najvažnija pitanja koja se tiču porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

Porodični zakon, u svom prvom delu, odredbama čl. 10, koje imaju karakter osnovnih odredbi, izričito zabranjuje nasilje u porodici i članovima porodice priznaje pravo na zaštitu od nasilja u porodici:

Član 10 Porodičnog zakona

- (1) Zabranjeno je nasilje u porodici.
- (2) Svako ima, u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od nasilja u porodici.

1. Materijalnopravni uslovi za određivanje mera zaštite

Odredbe kojima su regulisani materijalnopravni uslovi za pružanje pravne zaštite žrtvama nasilja u porodici i mere porodičnopravne zaštite kojima se ova zaštita ostvaruje sadržane su u IX delu PZ, u čl. 197–200, pod marginalnim naslovom „*Zaštita od nasilja u porodici*“.

Da bi licu koje tvrdi odnosno za koje se tvrdi da je žrtva nasilja u porodici bila pružena pravna zaštita određivanjem odgovarajućih mera, neophodno je da budu ispunjena dva osnovna materijalnopravna uslova:

- Da se preduzete radnje, odnosno ispoljeno ponašanje lica za koje se tvrdi da je izvršilo nasilje prema drugom članu porodice, mogu kvalifikovati kao nasilje u porodici, s obzirom na zakonski pojam ovog oblika nezakonitog ponašanja, čija je sadržina određena u čl. 197. st. 1 i 2 PZ.

Da su žrtva i izvršilac nasilja članovi iste porodice, imajući u vidu zakonski pojam „porodica“, određen u čl. 197. st. 3 PZ.

2. Operacionalna definicija pojma „nasilje u porodici“

Nasilje u porodici definisano je *odredbom čl. 197 PZ*, tako što je u *prvom stavu* određeno da se pod nasiljem u porodici podrazumeva „ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice“, dok su u *drugom stavu*, samo primera radi, navedeni *karakteristični vidovi nasilja u porodici*, koji se u praksi najčešće ispoljavaju (imenovani oblici nasilja), uz određenje da se nasiljem u porodici smatra *svako drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje* koje jedan član porodice ispoljava prema drugom članu porodice (neimenovani oblici nasilja).

Nasilje u porodici

Član 197

(1) Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.

(2) Nasiljem u porodici, u smislu stava 1 ovog člana, smatra se naročito:

1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;
2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;
3. prisiljavanje na seksualni odnos;
4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem;
5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;
6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

Vidovi nasilja koje je zakonodavac imenovao nisu zakonom određeni taksativno, po principu enumeracije, jer to ne bi ni bilo moguće, budući da su u ispoljavanju nasilja nasilnici u toj meri „inventivni“ da bi svaki eventualni pokušaj sastavljanja potpunog popisa oblika i vidova ispoljavanja nasilja u porodici unapred bio osuđen na neuspeh. Zbog toga se zakonodavac opredelio da, *exempli causa*, navede samo pojedine, najučestalije oblike nasilja.

Evidentno je da je zakonska definicija nasilja u porodici veoma široka, jer obuhvata sve moguće vidove ispoljavanja nasilja, tj. svako drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje, kojim se ugrožavaju osnovne vrednosti ljudskog bića: njegov telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo. Saglasno tome, svaki vid ispoljavanja nasilja predstavlja valjan pravni osnov za pružanje porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

Apstraktno i široko definisanje pojma nasilja u porodici bilo je neophodno kako bi se omogućila pravovremena reakcija institucija sistema na nasilje u porodici i sprečila eskalacija nasilja. Istraživanja pokazuju da nasilje u porodici, po pravilu, ima uzlaznu liniju u pogledu oblika ispoljavanja i posledica koje izaziva: uvrede, ponižavanja i šamaranja vrlo brzo zamenjuju mnogo teži oblici nasilja, koji se, neretko, završavaju ubistvom žrtve ili nasilnika. Zbog toga je pružena mogućnost za izricanje mera zaštite

od nasilja u porodici i kad ono još nije poprimilo teže oblike, jer se time može prekinuti proces njegove eskalacije.

IMENOVANI VIDOVI NASILJA:

- nanošenje telesnih povreda,
 - pokušaj nanošenja telesnih povreda,
 - izazivanje straha pretnjom ubistva članu porodice ili njemu bliskom licu,
 - izazivanje straha pretnjom nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu,
 - prisiljavanje na seksualni odnos,
 - navođenje na seksualni odnos lica koje nije navršilo 14 godina života ili sa nemoćnim licem,
 - seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina života ili sa nemoćnim licem,
 - ograničavanje sloboda kretanja ili komuniciranja sa trećim licima
 - vređanje.
-

NEIMENOVANI VIDOVI NASILJA:

Svako drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.

3. Kriterijumi za kvalifikaciju

U svakom postupku za zaštitu od nasilja u porodici sud treba da ispita da li je i kako je nasilje ispoljeno. Bez obzira na to da li se utvrđuje imenovani oblik nasilja ili nasilje koje zakonodavac nije izričito imenovao, sud ima zadatak da utvrdi je li konkretno ponašanje lica za koje se tvrdi da je izvršilac nasilja, koje se sastoji u određenim radnjama (telesnim aktima, izgovaranju reči i sličnim postupcima), propuštanju (nečinjenju), gestikulaciji i sličnim delima – zaista ispoljeno i da, potom, to ponašanje kvalifikuje.

Sud na nesumnjiv način treba da utvrdi da je lice za koje se tvrdi kako je izvršilo nasilje *zaista preduzelo određene radnje, odnosno da li se na određeni način ponašalo* prema licu koje tvrdi ili za koje se tvrdi da je žrtva takve radnje, odnosno ponašanja. Sledeći zadatak suda je da na osnovu utvrđenih činjenica koje se tiču preduzetih radnji, odnosno ispoljenog ponašanja, koristeći objektivna merila i sagledavajući sve objektivne i subjektivne okolnosti, izvede pravilan zaključak o tome da li je reč o radnjama koje se mogu *kvalifikovati kao nasilje*, s obzirom na način i sredstva izvršenja, oblik i intenzitet ispoljavanja i slične okolnosti.

U pogledu imenovanih vidova nasilja (nanošenje telesnih povreda, pokušaj nanošenja telesnih povreda, izazivanje straha pretnjom ubistva članu porodice ili njemu bliskom licu, izazivanje straha pretnjom nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, prisiljavanje na seksualni odnos, navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina života ili sa nemoćnim licem,

ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima i vređanje), zadatak suda je da ispita je li konkretan vid nasilja izvršen. Pošto je sâm zakonodavac ove radnje kvalifikovao kao nasilje u porodici, sud ocenjuje, imajući u vidu sve okolnosti, da li se radnja, odnosno ponašanje izvršioca nasilja, može podvesti pod jedan od imenovanih oblika nasilja.

Kad je u pitanju bilo koji drugi (neimenovani) vid nasilja, sud mora ne samo utvrditi da li je konkretna radnja zaista preduzeta, već i oceniti da li se preduzeta radnja, odnosno ispoljeno ponašanje, može smatrati *drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem*, s obzirom na to u čemu se radnja, odnosno ponašanje sastoji, šta je cilj radnje i kakve je neposredne posledice izazvala u odnosu na lice koje tvrdi ili za koje se tvrdi da je žrtva nasilja. Drskost, bezobzirnost i zlonamernost čine, zapravo, komponente „nasilja u porodici“, njegova suštinska obeležja, koja ga jasno razlikuju od dozvoljenog ponašanja. Reč je o socijalnim konstrukcijama, zasnovanim na određenim vrednosnim pretpostavkama i socio-kulturnim standardima, koji definišu odnos prema članu porodice. „Drskost“, „bezobzirnost“, „zlonamernost“, ispoljeni u ponašanju člana porodice prema drugom članu porodice, jesu standardi čija se sadržina može odrediti samo relaciono – u odnosu na opšte društvene norme i vrednosti. Zbog toga se može javiti sukob između porodičnog i društvenog sistema vrednosti, posebno kad član porodice u svom ponašanju prema drugom članu porodice odstupa od kulturnih obrazaca ponašanja i zahteva koji se postavlja kao izričita zabrana određenog ponašanja.

Pojmovi „*drsko ponašanje*“, „*bezobzirno ponašanje*“ i „*zlonamerno ponašanje*“, koji su korišćeni prilikom formulisanja pravne norme, predstavljaju tipične *pravne standarde*, čiju sadržinu sud treba da popuni svojim sudom vrednosti.

Pravni standardi su elastični pravni pojmovi visokog stepena opštosti, koji se ispunjavaju konkretnom sadržinom, u zavisnosti od realnih životnih okolnosti i njihovog uticaja na život i zdravlje člana porodice prema kojem je nasilje ispoljeno. Iako sud ima široka ovlašćenja u konkretizaciji pravnih standarda, to ne znači da je lišen bilo kakvih ograničenja i da proizvoljno može popunjavati njihovu sadržinu. Ono što se uopšteno može reći kad je u pitanju konkretizacija pravnih standarda, važi i za standarde koje je zakonodavac upotrebio prilikom definisanja pojma nasilja u porodici: sud je taj koji će, koristeći *objektivna merila i uzimajući u obzir sve specifične objektivne i subjektivne okolnosti konkretnog slučaja*, zauzeti stav da li je konkretna radnja, odnosno ponašanje, takvo da se može smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem.

Kao što su u sudskoj praksi izgrađeni ujednačeni kriterijumi i merila za konkretizaciju pravnih standarda u drugim sferama prava, očekuje se da tokom vremena sudska praksa utvrdi *pouzdana i relevantna merila* na osnovu kojih će se procenjivati kada se ponašanje člana porodice ima smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim. Da bi ovi kriterijumi u praksi doveli do adekvatne i pravovremene reakcije na nasilje u cilju njegovog sprečavanja, neophodno je da sudije pokažu „*nultu toleranciju*“ na nasilje. U tom smislu, eventualni visok individualni prag tolerancije žrtve na nasilje ne bi trebalo da bude relevantan, jer se u protivnom može dogoditi da bez adekvatne zaštite ostanu one žrtve nasilja u porodici koje, zbog svog socijalnog, obrazovnog i kulturnog statusa, često nisu u stanju ni da prepoznaju akte nasilja. Prema tome, ukoliko je u postupku utvrđeno da je nasilje izvršeno, sud ne može uskratiti pružanje zaštite sa obrazloženjem da u konkretnom slučaju nasilje nije izazvalo posledice za žrtvu nasilja, jer ona ima visok prag tolerancije na nasilje.

Za prevazilaženje proizvoljnosti u konkretizaciji pravnih standarda, koja dovodi do nejednakosti u ostvarivanju pravne zaštite od nasilja u porodici ili pak do sužavanja dometa porodičnopravne zaštite, potrebno je koristiti uobičajene mehanizme za

ujednačavanje i usmeravanje pravne prakse: usvajanje načelnih pravnih shvatanja Vrhovnog kasacionog suda (čl. 31 Zakona o uređenju sudova),³⁷ rešavanje spornog pravnog pitanja (čl. 180–185 Zakona o parničnom postupku)³⁸ i druge procedure.

Prilikom kvalifikacije dela nasilja u porodici, treba imati u vidu da je ispoljavanje nasilja prema deci jedan od razloga za lišenje roditeljskog prava, kao najteže porodičnopravne sankcije, koja se izriče roditeljima radi zaštite deteta. Prema čl. 81 PZ, roditelj će biti potpuno lišen roditeljskog prava ako zlopotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, što, pored ostalog, uključuje fizičko, seksualno ili emocionalno zlostavljanje deteta. Odredbama Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja od 31. avgusta 2005. godine, koji je usvojila Vlada RS, definisani su raznovrsni oblici zlostavljanja i zanemarivanja dece (zlopotreba ili zlostavljanje deteta, fizičko zlostavljanje deteta, seksualna zlopotreba deteta, emocionalna zlopotreba deteta i drugi vidovi nasilja), saglasno kriterijumima Svetske zdravstvene organizacije.

Eventualno pokretanje postupka za lišenje roditeljskog prava zbog ispoljenog nasilja roditelja prema detetu ne isključuje mogućnost da zbog istog akta nasilja prema roditelju bude izrečena i odgovarajuća mera zaštite deteta od nasilja. Prema tome, uz zahtev za lišenje roditeljskog prava nad detetom, može biti istaknut i zahtev za određivanje mere zaštite deteta od nasilja u porodici protiv tog roditelja, ako je to potrebno radi zaštite deteta. Ako su ispunjeni zakonski uslovi, sud će doneti odluku o lišenju roditeljskog prava i odluku kojom određuje jednu ili više mera zaštite deteta od nasilja u porodici. Ove odluke sud može doneti i po službenoj dužnosti, kad se pred njim vodi postupak u pojedinim bračnim parnicama i parnicama iz odnosa roditelja i dece.

Jedan od osnovnih preduslova za adekvatnu primenu mera porodičnopravne zaštite od nasilja jeste sposobnost pravnih profesionalaca da identifikuju nasilje u porodici, što podrazumeva poznavanje indikatora pojedinih oblika nasilja. U nastavku teksta izložene su elementarne informacije o različitim oblicima nasilja u porodici, o najčešćim načinima njihovog ispoljavanja, kao i o indikatorima pojedinih oblika nasilja u porodici i znacima za njegovo identifikovanje.

4. *Oblici, indikatori i karakteristike nasilja u porodici*

Nasilje prema članovima porodice može imati različit oblik ispoljavanja, a same radnje izvršenja nasilja mogu biti veoma raznovrsne, u zavisnosti od toga o kakvom je obliku nasilja reč, na koji je način i kojim sredstvima izvršeno.

Konkretni slučajevi nasilja u porodici, po pravilu, veoma su kompleksni, jer nasilnici najčešće simultano vrše više raznovrsnih oblika nasilja prema članu porodice. S druge strane, pojedini akti nasilja istovremeno povređuju, odnosno ugrožavaju fizički i psihički integritet žrtve i njeno spokojstvo.

37 Službeni glasnik RS, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. zakon, 78/2011 – dr. zakon, kao i 101/2011.

38 Službeni glasnik RS, br. 72/2011.

Fizičko nasilje

Prilikom definisanja nasilja u porodici zakonodavac na prvome mestu navodi *fizičko nasilje*, koje se sastoji u primeni fizičke sile, kojom se žrtvi *nanosi ili pokušava da nanese telesna povreda*. Izvršenje fizičkog nasilja neposredno povređuje, odnosno ugrožava telesni integritet žrtve, ali dovodi i do niza psihičkih posledica, koje narušavaju njeno duševno zdravlje i/ili spokojstvo.

RADNJE I SREDSTVA IZVRŠENJA FIZIČKOG NASILJA:

batinanje, udaranje pesnicama po glavi i telu, čupanje kose, povrede oštrim i tupim predmetima, šutiranje nogama, davljenje, bacanje na zid ili pod, nanošenje opekotina cigaretom, upaljačem, vatrom, vrelom vodom, peglom ili drugim vrelim predmetima, savijanje i lomljenje ruku, nosa, vilice, udaranje, kaišem, drvenim, metalnim ili drugim predmetima, povređivanje tela nožem, oružjem ili oruđem itd. Primenom fizičkog nasilja žrtvi se nanosi laka i/ili teška telesna povreda, čime se narušava njeno fizičko i/ili psihičko zdravlje.

Fizičko nasilje može se ispoljiti i kao pokušaj ubistva.

ZNACI FIZIČKOG ZLOSTAVLJANJA:

povrede na licu, grudnom košu, stomaku, hematomi i ogrebotine po telu, iščašenja, naprsnuća, prelom kostiju, opekotine različitog stepena, posekotine, krvarenja, vidljivi tragovi gušenja na vratu, izbijeni zubi, povreda bubne opne, povrede u genitalnom području.

Fizičko nasilje redovno prate drugi vidovi nasilja. Fizičko nasilje, posebno ono koje se kontinuirano vrši u dužem vremenskom periodu, dovodi ne samo do povređivanja i ugrožavanja telesnog integriteta žrtve, već i do veoma ozbiljnih duševnih patnji i poremećaja.

Važno je zapaziti da za indikaciju ispoljenog fizičkog nasilja *nije neophodno postojanje vidljivih povreda* na telu žrtve, koje se obično dokazuju lekarskim uverenjem, a mogu biti i predmet veštačenja. Kao indikatori ovog vida nasilja služe i druge činjenice koje se tiču ponašanja lica za koje se tvrdi da je izvršilo nasilje i načina na koji je to ponašanje doživela sama žrtva. Prema tome, u slučajevima fizičkog nasilja vidljive povrede tela nisu uslov za određivanje mera zaštite; one služe kao eventualni dokaz da je nasilje izvršeno, pri čemu se izvršenje fizičkog nasilja koje nije izazvalo vidljive tragove na telu može dokazivati svim raspoloživim dokaznim sredstvima.

Iako se u praksi fizičko nasilje po pravilu vrši kontinuirano i redovno se ispoljava u dužem vremenskom periodu, pojedinačni akt fizičkog nasilja, takođe, sâm po sebi, predstavlja dovoljan pravni osnov za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici. Eventualno odbijanje suda da u slučaju izvršenja jednog akta fizičkog nasilja, čak i kad je najlakšeg oblika, pruži odgovarajuću pravnu zaštitu veoma je opasno, jer kod nasilnika može izazvati uverenje da je primena nasilja legalna i legitimna, što može uticati da nasilje poprimi drastičniji oblik i izazove teže posledice.

Seksualno nasilje

U Porodičnom zakonu, kao posebni vidovi nasilja u porodici, navedeni su „*prisiljavanje na seksualni odnos*“ i „*navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina života ili sa nemoćnim licem*“. Reč je o izričito pomenutim vidovima seksualnog nasilja, pri čemu seksualno nasilje može imati i druge oblike ispoljavanja i biti izvršeno na razne načine.

Seksualno nasilje prema članu porodice jeste *svaka povreda polne slobode i polnog morala*, što uključuje svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, a ne samo povredu seksualne slobode, odnosno protivpravnu obljudu.

Kad je u pitanju seksualno nasilje, pored „klasičnog“ silovanja, u ovu kategoriju nasilja spada svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos, pri čemu sama prisila (prinuda) može biti ostvarena upotrebom fizičke sile da bi se predupredio ili slomio eventualni otpor žrtve, zastrašivanjem, pretnjom da će biti napadnuta sama žrtva ili njoj bliska osoba, ispoljavanjem besa, vikanjem, lomljenjem stvari i drugim radnjama. Seksualno nasilje u vidu prisiljavanja žrtve na seksualni odnos na delu je nezavisno od toga da li je zaista došlo do seksualnog odnosa i da li je žrtva nasilja pružala otpor.

Navođenje na seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina života odnosno sa nemoćnim licem, kao vid seksualnog nasilja, vrši se tako što odraslo lice nagovara dete da učestvuje u nekoj seksualnoj aktivnosti ili polnom činu radi zadovoljavanja njegovih seksualnih potreba ili ostvarivanja njegovog ekonomskog interesa (dečja pornografija i prostitucija).

Poseban vid seksualnog nasilja predstavlja seksualni odnos sa licem mlađim od 14 godina odnosno sa nemoćnim licem. Prilikom utvrđivanja izvršenja ovog vida nasilja, način ponašanja same žrtve seksualnog nasilja u potpunosti je irelevantan; ukoliko na osnovu rezultata raspravljanja i izviđanja bude utvrđeno da je lice prema kojem je postupak pokrenut ostvarilo bilo kakav seksualni kontakt (odnos) sa članom porodice koji je mlađi od 14 godina odnosno nemoćna osoba, ima mesta određivanju zakonskih mera zaštite od nasilja u porodici. Smatra se da u tom uzrastu dete ne može shvatiti značenje seksualnih aktivnosti, niti, zbog svoje nezrelosti, može doneti odluku o pristanku na ove aktivnosti.

Pored vaginalnog ili analnog seksualnog odnosa sa detetom, seksualno nasilje prema detetu izvršilac može da ispolji i kroz: oralni seks sa detetom, dodirivanje ili milovanje polnih organa deteta, prikazivanja detetu pornografskog materijala, masturbiranje pred detetom, egzibicionističko ponašanje pred ili sa detetom, prisiljavanje ili nagovaranje deteta da dodiruje genitalije odrasle osobe, verbalno podsticanje deteta na nemoralno ponašanje i druge radnje.

Seksualno nasilje koje član porodice vrši prema drugom članu porodice obično prati druge oblike porodičnog nasilja, ali se javlja i samostalno, kao isključivi vid nasilja. I kad je seksualno nasilje jedini vid ispoljavanja nasilja, ima mesta određivanju mera zaštite od nasilja, jer je reč o nasilju koje izaziva teške psihičke posledice, kao što su emocionalne krize, depresija, sklonost ka samoubistvu i druge teškoće. Kada su u pitanju deca, ovaj oblik nasilja izaziva posebno teške posledice. Treba napomenuti da je Srbija ratifikovala *Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti dece protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja*,³⁹ što dodatno obavezuje sudove da adekvatnim merama zaštite dete od ovog vida nasilja.

39 Ova Konvencija, poznata i kao „Konvencija iz Lansarota“, stupila je na snagu 1. novembra 2010. Srbija je Konvenciju potpisala 25. oktobra 2007. godine i ratifikovala 5. maja 2010. (Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog nasilja, Službeni glasnik RS, Međunarodni ugovori, br. 1/10).

INDIKATORI SEKSUALNOG NASILJA PREMA DETETU:

Ispoljavanje straha i teško prihvatanje fizičkih dodira

Nagla promena ponašanja

Razbolevanje i izostajanje iz škole

Otežano hodanje i sedenje

Problemi sa spavanjem i ishranom

Dete retko govori o svojoj porodici

Dete nerado odlazi kući ili beži od kuće

Uplašenost i plačljivost

Loš uspeh deteta u školi

Naglašena seksualnost, preuranjena za uzrast deteta

RAZLOZI IZ KOJIH SE SEKSUALNO NASILJE SMATRA SPECIFIČNIM OBLIKOM NASILJA

Seksualno nasilje predstavlja ne samo fizički napad, već i narušavanje intimnih granica.

Seksualno nasilje izaziva dodatne emocionalne posledice u odnosu na žrtvu.

Seksualno nasilje prate oveštali kulturni mitovi i stereotipi.

Psihičko nasilje

Zakonski pojam „nasilje u porodici“ obuhvata i psihičko nasilje, kojim se ugrožava duševno zdravlje i/ili spokojstvo člana porodice. Iako kao posebne vidove psihičkog nasilja zakonodavac navodi samo dva oblika njegovog ispoljavanja, *ograničavanje sloboda kretanja ili komuniciranja sa trećim licima* (izolacija žrtve), nesumnjivo je da su i svi drugi oblici ispoljavanja psihičkog nasilja osnov za određivanje odgovarajućih mera porodičnopravne zaštite.

Psihičko nasilje, koje je u praksi najčešći oblik nasilja, ispoljava se na raznovrsne načine. Praktično, svaki oblik drskog, bezobzirnog i zlonamernog ponašanja koji je doveo do povrede psihičkog integriteta, duševnog zdravlja i/ili spokojstva člana porodice, treba kvalifikovati kao nasilje u porodici.

Kad je u pitanju partnersko nasilje (nasilje prema sadašnjem ili bivšem supružniku odnosno vanbračnom partneru ili licu koje jeste ili je bilo u seksualnoj ili emocionalnoj vezi sa nasilnikom), kao pouzdani indikatori psihičkog nasilja pojavljuju se sledeće radnje i ponašanja nasilnika:

- *zastrašivanje*: pretnje, ispoljavanje besa i ljutnje, korišćenje fizičke snage da bi se žrtva zaplašila, glasno vikanje, pretnja upotrebom oružja, ubijanje kućnih ljubimaca, pretnja da će se povrediti deca i slične radnje;
- *stalno kritikovanje*: prebacivanje, optuživanje, svaljivanje krivice;

- *potcenjivanje partnerke/-a*: prebacivanje da je bespomoćan/-a, emocionalno nezreo/-la, neracionalan/-na i slične diskvalifikacije;
- *emocionalne pretnje i optužbe*: lažne izjave o ponašanju, stavovima ili emocionalnom statusu žrtve;
- *emocionalno ucenjivanje*: izjava ili ponašanje koje koristi strah ili krivicu, nesigurnost ili konfuziju da bi se održale moć i kontrola nad žrtvom;
- *stvaranje konfuzije i izazivanje nesigurnosti kod žrtve*;
- *posesivno ponašanje*: ophođenje prema žrtvi kao prema predmetu vlasništva nasilnika, ispoljavanje ljubomore, sprečavanje žrtve da napusti nasilnika putem zastrašivanja i pretnje;
- *postavljanje nerealističnih i neostvarivih očekivanja u odnosu na žrtvu*: nametanje sopstvene volje i nametanje shvatanja da nasilnik zna šta je za žrtvu najbolje;
- *verbalno zlostavljanje*: vređanje žrtve, nazivanje pogrdnim imenima; vikanje; psovanje; ponižavajuće primedbe i pokreti tela, pretnje samoubistvom, pretnje da će se odvesti deca, proglašavanje žrtve psihički bolesnom ili nestabilnom i slične uvrede;
- *izlaganja žrtve pritisku*: požurivanje žrtve u donošenju odluka putem različitih formi zastrašivanja; pretnja da će se žrtvi oduzeti novac; manipulacija decom; stalno upućivanje šta žrtva treba da radi;
- *ispoljavanje zlostavljačkog autoriteta*: izdavanje naloga žrtvi u pogledu onoga što ona treba da radi i kako treba da se ponaša; samostalno donošenje svih važnih odluka u porodici;
- *nepoštovanje žrtve*: stalno prekidanje u izlaganju; menjanje teme razgovora; ignorisanje (neslušanje ili nepružanje odgovora na pitanja); izvrtanje tuđih reči; ponižavanje žrtve pred drugim ljudima; iznošenje neistina o žrtvi, njenoj porodici i prijateljima;
- *zloupotreba poverenja*: laganje, prećutkivanje, bezrazložno optuživanje;
- *neispunjavanje obećanja*: nepoštovanje dogovora; nepreuzimanje odgovornosti i odbijanje učešća u obavljanju kućnih poslova i poslova vezanih za odgajanje dece;
- *emocionalna rezervisanost*: potpuna indiferentnost, nepružanje podrške i pažnje, nepoštovanje tuđih osećanja, stavova i mišljenja, zasnivanje nove partnerske veze;
- *minimizovanje, poricanje i prebacivanje krivice*: poricanje nasilja; prebacivanje odgovornosti za nasilje na žrtvu, poricanje krivice za nasilje;
- *samodestruktivno ponašanje*: korišćenje droga ili alkohola; pretnja samoubistvom ili nekom drugom vrstom samopovređivanja;
- *izolacija*: onemogućavanje ili sprečavanje partnerke/-ra da se viđa sa prijateljima ili rođacima; prisluškivanje telefonskih razgovora, praćenje telefonskih poziva; zabrana odlaska na određena mesta i određivanje mesta za koja je dopušten odlazak i boravak;

- *uznemiravanje i maltretiranje*: nenajavljene posete; praćenje; nadgledanje i proveravanje žrtve; sramoćenje žrtve pred trećim licima i slični oblici pritiska.

Ekonomsko nasilje

U Porodičnom zakonu nije posebno naveden nijedan vid ekonomskog nasilja, ali je ono obuhvaćeno opštom definicijom „nasilja u porodici“.

Ekonomsko nasilje je jedan od veoma čestih oblika nasilja u porodici i vrši se na razne načine. U težim slučajevima ekonomskog nasilja, koje je, po pravilu, vid ispoljavanja autoriteta, moći i vlasti muškarca nad ženom, ugrožena je egzistencija ekonomski neobezbeđenih članova porodice. Ekonomsko nasilje, posebno ono koje traje u dužem vremenskom periodu, izaziva štetne posledice i za fizičko i za psihičko zdravlje žrtava.

VIDOVI ISPOLJAVANJA EKONOMSKOG NASILJA:

- nasilno oduzimanje novca i vrednih stvari;
 - kontrolisanje zarade i primanja;
 - trošenje novca isključivo za zadovoljenje sopstvenih potreba;
 - neispunjavanje obaveze izdržavanja neobezbeđenih članova porodice;
 - zabrana članu porodice da raspolaže sopstvenim odnosno zajedničkim prihodima;
 - zabrana članu porodice da se zaposli i ostvari sopstvene prihode;
 - oduzimanje sredstava rada;
 - nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izveštaja o trošenju novca; i drugi vidovi ugnjetavanja.
-

PITANJA ZA RAZMATRANJE:

Sa kojim ste se oblicima nasilja u porodici susreli u praksi?

Da li, prema Vašem iskustvu, žrtve nasilja imaju visok prag tolerancije na različite oblike nasilja?

Koji oblik nasilja žrtve najduže tolerišu?

Da li je javnost, po Vašem mišljenju, dovoljno senzibilisana za probleme žrtava nasilja u porodici?

5. Karakteristike nasilja u porodici

Nasilje u porodici je specifična pojava, koju karakterišu mnoge osobenosti u pogledu načina ispoljavanja i samog odnosa koji se uspostavlja i razvija između žrtve i nasilnika. U nastavku teksta apostrofirane su neke od ovih specifičnosti i karakteristika, koje pravni profesionalci treba da znaju kako bi njihove odluke bile adekvatne i svrsishodne. Karakteristike nasilnog odnosa, posebno onog u partnerskim vezama, od značaja su za potpuno i pravilno sagledanje i razumevanja ponašanja žrtve i izvršioca nasilja

i načina njihovog reagovanja u toku postupka i na samoj raspravi. Pored toga, ove karakteristike sud mora uzeti u obzir i prilikom izvođenja i ocene dokaza saslušanjem žrtve i izvršioca nasilja, koji su za sud osnovni izvor informacija i u pogledu samog akta nasilja, posledica koje je izazvao i pravilne procene rizika da će nasilje biti ponovo izvršeno.

Za nasilje u porodici karakteristična je, pre svega, određena pravilnost u nastajanju, trajanju i prestanku, tj. *ciklus zlostavljanja*, koji obuhvata nekoliko međusobno povezanih faza.

Istraživanja su pokazala da se ciklus zlostavljanja sastoji iz sledećih faza:

1. *Faza stvaranje tenzije*. – Tenzija nastaje iz različitih razloga (porodični problemi, stres na poslu i slični povodi), ponašanje nasilnika postaje sve agresivnije, bez obzira na to koliko žrtva pokušava da ga smiri, a manifestuje se kroz kritikovanje, vikanje, psovanje, pretnje i slične oblike ponašanja. Bes se nagomilava, nasilnik preti žrtvi da će je povrediti kako bi je zaplašio, žrtva je pod jakom kontrolom nasilnika i sve što on kaže još više je psihički povređuje.

2. *Faza eksplozije*. – Faza eskalacije nasilja, koja je praćena pretnjama, maltretiranjem, bacanjem/lomljenjem stvari i sličnim oblicima ispoljavanja agresije.

3. *Faza ponovnog uspostavljanja veze*. – Nasilnik se izvinjava, tvrdi da se stidi onoga što je uradio, da mu je krivo, da se plaši posledica i slično, ali obično poriče ili minimizuje nasilje i tvrdi da ne snosi odgovornost za svoje ponašanje, već da je nasilje izazvala sama žrtva, tako što ga je provocirala. Ako je žrtva napustila nasilnika, on se očajnički bori da je navede da se vrati, kupuje joj poklone, pun je nežnosti i obećava da se nasilje nikada više neće dogoditi, preti da će se ubiti i sl. Žrtva se najčešće vraća nasilniku, verujući da će se nasilnik promeniti i da će sve biti u redu.

U nasilnim vezama ciklusi nasilja se ponavljaju; nakon poslednje faze „medenog meseca“, čim se pojave prvi problemi i tenzija počne da raste, ciklus započinje iznova.⁴⁰

Nasilje u porodici je *model ponašanja* kojim nasilnik nad žrtvom *ostvaruje kontrolu i ispoljava svoju moć*. U literaturi je ova pojava opisana kroz tzv. *točak moći i kontrole* (Power and Control Wheel), koji je izrađen u okviru *Domestic Abuse Intervention Project*-a, iz Duluth-a (Minnesota, USA), na osnovu iskustva i rada sa ženama, žrtvama nasilja u porodici.

40 (Videti: *Priručnik za volonterke S.O.S. telefona: Žene za život bez nasilja*, S.O.S. telefon za žene i decu žrtve nasilja, Beograd, 1999.)

na reakciju žrtava na nasilje koje ne mogu da izbegnu i prvi put je opisan 1973. godine, na osnovu proučavanja ponašanja četiri službenika/-ce banke koji su bili držani kao taoci za vreme pljačke banke u Stokholmu. Uočeno je, naime, da kidnapovani taoci imaju više šansi da prežive kada uspostave vezu sa onima koji ih drže u zatočeništvu.

Istraživanja koja su kasnije vršena pokazala su da se odbrambeni mehanizam kod žena izloženih nasilju javlja i razvija kao psihološki sindrom, koji se manifestuje njihovim specifičnim ponašanjem u cilju preživljavanja.

Postoje četiri neophodna uslova da se kod žrtve izložene porodičnom nasilju razvije stokholmski sindrom: 1) nasilnik preti da će žrtvu ubiti ili joj naneti velike povrede, tj. dovodi u pitanje njen opstanak; 2) žrtva ne može da pobjegne ili misli da ne može pobeći; 3) žrtva postaje izolovana od drugih; i 4) nasilnik pokazuje prema njoj izvesnu nežnost. Ako su ovi uslovi kumulativno ispunjeni, žrtva se vezuje za nasilnika kako bi preživela. Ako nasilnik pokaže i najmanju nežnost, što on obično čini u fazi ponovnog uspostavljanja veze, žrtva će poricati nasilje i uspostaviti vezu sa „pozitivnom stranom“ nasilnika, obraćajući pažnju na nasilnikove potrebe i totalno negirajući sopstvene potrebe. Pouzdan indikator da se kod žrtve razvio stokholmski sindrom jeste da ona brani nasilnika i pokazuje zahvalnost za njegove male ljubaznosti.⁴¹

6. Pojam „član porodice“ u domenu porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici

Da bi akt nasilja bio kvalifikovan kao nasilje u porodici, neophodno je da se žrtva nasilja nalazi u određenom odnosu, dakle u određenoj vezi sa izvršiocem nasilja, tj. da pripada krugu članova njegove „porodice“, imajući u vidu specifičnu sadržinu pojma „porodica“, koji je uobličen radi regulisanja pravne zaštite od nasilja u porodici.

Prilikom definisanja pojma „porodica“, zakonodavac je pošao od univerzalno prihvaćene definicije nasilja u porodici, prema kojoj nasilje u porodici predstavlja „svaki akt fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja koje se dešava u porodici ili domaćinstvu ili bilo kojeg drugog partnerskog, odnosno intimnog odnosa, bez obzira na to da li nasilnik deli ili ne deli istu stambenu jedinicu sa žrtvom“ (Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, Generalna skupština UN, 1993).

Odredbama PZ pojam „porodica“ definisan je tako što je, za potrebe ostvarivanja porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, izričito određeno koje se sve društvene grupe i zajednice smatraju porodicom, tj. članovi kojih društvenih grupa i zajednica imaju status članova porodice u smislu zaštite od nasilja u porodici. Reč je, zapravo, o većem broju različitih društvenih grupa i zajednica, čiji su članovi lično povezani (ili su bili povezani) zajednicom života, srodstvom, seksualnom ili emocionalnom vezom i sličnim relacijama. Svaka od društvenih grupa i zajednica koje se samo za potrebe pravne zaštite od nasilja u porodici smatraju „porodicom“ specifična je kako po krugu subjekata koje je čine, tako i po elementima na osnovu kojih se konstituše svaka konkretna društvena grupa, odnosno zajednica.

41 Videti detaljnije u: Priručnik za volonterke S.O.S. telefona: Žene za život bez nasilja, S.O.S. telefon za žene i decu žrtve nasilja, Beograd, 1999.

Prema izričitoj odredbi čl. 197. st. 3. PZ, članovi porodice su:

1. *supružnici ili bivši supružnici;*
2. *deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuju hraniteljstvo;*
3. *lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu;*
4. *vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri;*
5. *lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.*

Pojedine društvene grupe i zajednice čiji se članovi, po zakonu, smatraju članovima porodice podudaraju se sa postojećim društvenim grupama i zajednicama koje su regulisane porodičnim pravom (npr. supružnici, vanbračni/-e partneri/-ke). Neke od ovih grupa i zajednica specifične su i ne podudaraju se ni sa jednom od društvenih grupa i zajednica koje regulišu porodično pravo. Prema tome, pojam „porodica“, koji je zakonom definisan isključivo za potrebe pružanja pravne zaštite od nasilja u porodici, oblikovan je u nastojanju da se obezbedi pružanje pravne zaštite od nasilja u porodici što većem krugu subjekata i zato je on osoben i višeslojan.

Imajući u vidu pojam porodice, koji je definisan samo za potrebe pravne zaštite od nasilja u porodici, izvršeni akt nasilja prema određenom licu može se kvalifikovati kao nasilje u porodici pod uslovom da je to lice, kao žrtva nasilja, sadašnji ili bivši bračni odnosno vanbračni supružnik izvršioca nasilja, njegovo dete, roditelj ili drugi krvni srodnik, ili ako se sa izvršiocom nasilja nalazi u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu ili je njegov hranitelj odnosno hranjenik. Takođe, izvršeno nasilje biće kvalifikovano kao nasilje u porodici i kad je žrtva nasilja sa izvršiocom nasilja bila ili se i dalje nalazi u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno ako sa njim ima zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, i to ne samo onda kad je sa izvršiocom nasilnikom živela u istom porodičnom domaćinstvu, već i kada zajednica života uopšte nije bila uspostavljena.

Pravna zaštita od nasilja u porodici pruža se samo onim licima koja se sa izvršiocom nasilja nalaze odnosno koja su se nalazila u bračnom, vanbračnom ili drugom odnosu utvrđenom zakonom. Zbog toga je korisno da sud najpre utvrdi da li između stranaka takav odnos postoji. Ukoliko se na osnovu rezultata izviđanja i raspravljanja eventualno utvrdi da žrtva i nasilnik ne spadaju u krug „članova porodice“, ne postoji potreba da se u parnici prikupljaju i ispituju činjenice koje se tiču samog nasilja, životnih okolnosti stranaka i druge pravno relevantne činjenice.

Kad je u pitanju *bračni odnos i odnos srodstva ili hranjeništa*, dokazivanje postojanja ove vrste odnosa, po pravilu, ne predstavlja problem, jer postoje odgovarajuće javne isprave na osnovu kojih se oni jednostavno i bez teškoća mogu utvrditi. Međutim, utvrđivanje da žrtva i nasilnik žive ili da su živeli u istom domaćinstvu, kao i utvrđivanje da među njima postoji odnosno da je ranije postojala vanbračna zajednica, emocionalna ili seksualna veza, kad je to među strankama sporno, podrazumeva izvođenje jednog ili više dokaza.

Zakon priznaje pravo na pravnu zaštitu od nasilja u porodici i *licima koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu*. Pravnu zaštitu od nasilja u porodici uživaju sva lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu, uključujući i ona koji nisu ni u kakvom srodničkom, bračnom, vanbračnom ili nekom drugom odnosu. „Porodično domaćinstvo“ je društvena grupa koju čine dva ili više lica okupljenih u zajednicu

života i stanovanja. Ukoliko je u toku parnice za zaštitu od nasilja u porodici među strankama sporno da li je među njima uspostavljen ili je ranije bio uspostavljen život u istom porodičnom domaćinstvu, ova činjenica mora biti utvrđena izvođenjem odgovarajućih dokaza.

Utvrđivanje postojanja odnosno ranijeg postojanja *vanbračne zajednice* takođe može biti praćeno poteškoćama, jer je neophodno utvrditi sve zakonske elemente vanbračne zajednice. U pravnoj praksi posebne poteškoće vezane su za utvrđivanje postojanja „trajnije zajednice života“, koja je konstitutivni element vanbračne zajednice (čl. 4 PZ), jer je potrebno utvrditi postojanje oba konstitutivna elementa vanbračne zajednice: zajednicu života vanbračnih partnera i njihovu nameru da ova njihova zajednica bude trajna. Međutim, članu porodice koji ne uspe da dokaže postojanje vanbračne zajednice sa izvršiocem nasilja neće biti uskraćeno pravo na zaštitu od nasilja u porodici ako je sa izvršiocem nasilja živeo/-la u istom porodičnom domaćinstvu.

Nesumnjivo je da se najviše problema pojavljuje kad je u parnici potrebno utvrditi *postojanje emocionalne ili seksualne veze* između žrtve i izvršioca nasilja.

U odnosu na seksualnu vezu, emocionalnu vezu u pogledu čijeg postojanja među strankama postoji spor ipak je lakše utvrditi, jer se ova vrsta veze, po pravilu, javno manifestuje, tako da se kao dokazno sredstvo može koristiti saslušanje svedokâ. Problemi mogu nastati kad je potrebno utvrditi emocionalnu vezu između lica istog pola, s obzirom na to da mnogi istopolni partneri, radi izbegavanja stigmatizacije i diskriminacije, plašeći se reakcije okoline, prikrivaju svoju emocionalnu vezu. Kad je u pitanju seksualna veza, posebno seksualna veza između istopolnih lica i seksualna veza između lica različitog pola koja nije rezultovala rođenjem deteta, sud je ograničen u izboru dokaznih sredstava, s obzirom na to da je seksualni čin sakriven od javnosti, tako da se ponekad kao jedini dokaz može koristiti saslušanje stranaka.

Treba napomenuti da se, i pored toga što je zakonom jasno određen krug članova porodice koji imaju pravo na zaštitu od nasilja u porodici, u sudskoj praksi sreću odluke koje pokazuju da pojedine sudije pogrešno tumače zakonski pojam „član porodice“. Tako je u jednom slučaju sud, u odluci kojim je tužilji naložio da tužbu uredi, naveo sledeće: „uz tužbu ste dostavili presudu kojom se utvrđuje da je brak između vas i tuženog razveden, iz čega bi se moglo zaključiti, kao i iz činjenice da ne živite u istom domaćinstvu, da niste više članovi porodice, a nasilje u porodici podrazumeva upravo osobe koje žive u zajedničkom domaćinstvu i predstavljaju porodicu“. Ovakvi i slični stavovi nemaju oslonac u zakonu i očigledno su posledica prilično raširene zablude sudija i drugih pravnih profesionalaca da prestanak braka odnosno vanbračne zajednice sa nasilnikom dovodi i do prestanka nasilja. Sva istraživanja, međutim, potvrđuju da pravni i faktički prestanak bračne zajednice, kao ni prestanak vanbračne zajednice, ne dovode do prestanka nasilja, već da se ono nastavlja.

7. *Mere porodičnopravne zaštite*

Odredbama PZ taksativno je propisana lista mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici. Iako svaka zaštitna mera ima samostalni cilj, *zajednička svrha svih zaštitnih porodičnopravnih mera* jeste da se njima spreči ponovno izvršenje nasilja nad članom porodice, da se obezbedi nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice izloženog nasilju, kao i da se uklone okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja, odnosno izvršenje drugih vidova nasilja.

Suština zaštitnih porodičnopravnih mera ogleda se u ograničavanju ili privremenoj zabrani održavanja ličnih odnosa izvršioca nasilja sa žrtvom nasilja, što uključuje

i ograničavanje izvesnih prava i sloboda izvršioca nasilja. Polazi se od toga da je u slučaju nasilja nad članom porodice privremena zabrana kontakta izvršioca nasilja sa žrtvom jedini način da se predupredi novo nasilje.

Odredbama čl. 198. st. 2 PZ predviđeno je *pet posebnih mera zaštite*:

1. *izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;*
2. *izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;*
3. *zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;*
4. *zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice; i*
5. *zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.*

Zakonodavac se opredelio da taksativno, po sistemu enumeracije, odredi spisak mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, tako da ne postoji mogućnost određivanja bilo koje druge mere.

Može se dogoditi da tužilac zatraži određivanje mere zaštite koja nije propisana odredbama PZ. Sud je u tom slučaju dužan da odbije zahtev u pogledu izricanja tražene mere. Međutim, okolnost da je tužilac tražio određivanje mere zaštite koja nije zakonom propisana ne oslobađa sud dužnosti da sprovede postupak, utvrdi sve relevantne činjenice i da, ako postoji potreba i ako su ispunjeni zakonom propisani uslovi za pružanje pravne zaštite od nasilja u porodici, odredi adekvatne mere zaštite. Odredbama PZ *nije predviđeno ograničenje u pogledu broja mera*. Sud može odrediti jednu ili više mera, kombinujući ih tako da sve one zajedno obezbede celovitu zaštitu žrtve nasilja u porodici i spreče dalje ispoljavanje nasilja. Jedna od osnovnih dužnosti suda ogleda se u tome da, na osnovu utvrđenih činjenica, odredi adekvatne mere zaštite kojima će se ostvariti njihova svrha. Prilikom opredeljivanja za jednu ili više mera zaštite, sud je dužan da sagleda sve objektivne i subjektivne okolnosti konkretnog slučaja i da pri tome vodi računa o najboljem interesu dece, ako deca žive u porodici. Upravo da bi sudu omogućio ostvarivanje ove dužnosti, zakonodavac je propisao da sud nije vezan tužbenim zahtevom i da može odrediti meru zaštite od nasilja u porodici koju tužilac nije tražio, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita člana porodice prema kojem je izvršeno nasilje (čl. 287 PZ).

Nalog za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće

Izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće jeste zaštitna mera koja se sastoji u oduzimanju (uskraćivanju) prava izvršioca nasilja u porodici da u određenom vremenskom periodu stanuje u porodičnom stanu odnosno kući i, saglasno tome, u izdavanju naloga izvršiocu nasilja da se iseli iz porodičnog stana odnosno kuće.

„Porodični stan“ odnosno „porodična kuća“ (porodični dom) jeste svaki *stambeni prostor u kojem zajedno žive izvršilac nasilja i član porodice prema kojem je nasilje izvršeno*. To može biti nepokretnost u celini ili deo određene nepokretnosti koji predstavlja samostalnu stambenu jedinicu.

Potreba za izdavanjem naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće postoji ako je izvršilac nasilja u porodici izvršio nasilje prema članu porodice sa kojim je, u vreme izvršenja nasilja, zajedno živio u porodičnom stanu odnosno kući i ako postoji opasnost da bi bez sprovođenja ove mere izvršilac ponovno mogao da izvrši nasilje.

Zakonom je izričito propisano da izdavanje naloga za iseljenje iz stana ili kuće ne zavisi od prava svojine odnosno od prava zakupa na tom stanu odnosno kući (čl. 198. st. 2. t. 1 PZ). Uprkos tome što je ova odredba sasvim jasna, ona izaziva određene dileme kod pravnih profesionalaca.

Do sada se u pravničkoj i široj javnosti iskristalisalo nekoliko pitanja, koja su predmet razmatranja u nastavku teksta.

Da li postoji mogućnost izdavanja naloga za iseljenje izvršioca nasilja iz porodičnog stana odnosno kuće ako je nepokretnost u isključivoj svojini izvršioca nasilja ili kad je on njen zakupac?

Prema odredbama čl. 198. st. 2. t. 1 PZ, i u takvom slučaju sud može odrediti zaštitnu meru iseljenja izvršioca nasilja iz zajedničkog stana odnosno kuće. Ukoliko izvršilac nasilja i član porodice prema kojem je nasilje izvršeno zajedno žive u određenom stanu odnosno kući (porodičnom domu), izvršiocu nasilja može biti izdat nalog da se iseli, bez obzira na to po kojem pravnom osnovu on i žrtva nasilja koriste stan odnosno kuću. Stupanjem na pravnu snagu odluke kojom je sud izdao nalog da se izvršilac nasilja iseli iz porodičnog stana odnosno kuće, on ne biva lišen svojine, već mu se, zbog njegovog nedopuštenog i društveno neprihvatljivog ponašanja, privremeno uskraćuje vršenje samo jednog njegovog svojinskog ovlašćenja – ovlašćenja da dalje stanuje u stanu odnosno kući. Ukoliko je u trenutku pravnosnažnosti odluke o iseljenju izvršilac nasilja zakupac stana odnosno kuće, izvršilac nasilja zadržava sva svoja prava i obaveze kao zakupac, izuzev ovlašćenja da stanuje u stanu, koje dalje nastavljaju da vrše oni članovi njegove porodice kojima pripada pravo stanovanja u zakupljenom stanu odnosno kući. Nalog za iseljenje izvršioca nasilja iz porodičnog stana odnosno kuće, koji se koriste po osnovu zakupa, ne dira u pravni odnos između zakupodavca i zakupca, u pogledu kojeg važe pravila sadržana u ugovoru o zakupu i u relevantnim zakonskim normama.

Da li izdavanjem naloga za iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće izvršilac nasilja gubi pravo da traži deobu zajedničke svojine na toj nepokretnosti, ako je ona sastavni deo zajedničke svojine stečene u braku, odnosno vanbračnoj zajednici?

Nalog izvršiocu nasilja da se iseli iz zajedničkog stana odnosno kuće ne lišava ga prava da traži deobu zajedničke svojine na toj nepokretnosti. On je ovlašćen, pod uslovima propisanim zakonom, da pokrene postupak za sudsku deobu. S druge strane, odluka o iseljenju iz porodičnog stana odnosno kuće ni na koji način ne utiče na sadržinu eventualne odluke o deobi. Presudom kojom sud nalaže izvršiocu nasilja da se iseli iz porodičnog stana odnosno kuće izvršiocu nasilja uskraćuje se samo pravo da do isteka vremena na koji je mera određena koristi porodični stan odnosno kuću, tj. da u njemu stanuje.

Da li postoji mogućnost izdavanja naloga za iseljenje ako je stan odnosno kuća u isključivoj svojini trećeg lica?

Nalog za iseljenje izvršioca nasilja iz stana odnosno kuće može biti izdat i kad svojina odnosno pravo zakupa na tom stanu odnosno kući pripada trećem licu, i to bez obzira na vrstu odnosa u kojem se to lice nalazi sa izvršiocom nasilja i žrtvom nasilja. I kad stan odnosno kuća pripada roditelju (roditeljima) izvršioca nasilja, pa čak i kad, pored izvršioca nasilja i žrtve, i oni žive u tom stanu odnosno kući, u svom samostalnom domaćinstvu ili u zajednici sa izvršiocom nasilja i žrtvom nasilja, postoji zakonska mogućnost za izdavanje ove mere. Izdavanjem mera zaštite sud, polazeći od faktičke situacije da određeni stan odnosno kuća predstavljaju porodični dom izvršioca nasilja i žrtve nasilja, koji su u vreme izvršenja nasilja oni zajednički koristili, nalaže nasilniku da se iz tog stana odnosno kuće iseli. Presudom kojom je izvršiocu nasilja naloženo

iseljenje iz stana odnosno kuće ni na koji način se, međutim, ne utvrđuje samo pravo žrtve nasilja da koristi stan odnosno kuću. Ukoliko povodom postojanja ovog prava između vlasnika stana odnosno kuće i žrtve nasilja postoji spor, on se sudski može rešiti isključivo u posebnoj parnici, koja se vodi po opštim parničnim procesnim pravilima, što podrazumeva mogućnost da u ovoj parnici i samoj žrtvi nasilja bude naloženo iseljenje iz stana odnosno kuće.

Da li se može izdati nalog za iseljenje izvršioca nasilja u porodici iz porodičnog stana odnosno kuće ako se tokom trajanja sudskog postupka on faktički iselio iz porodičnog stana odnosno kuće, tako da u vreme zaključenja glavne rasprave ne živi u porodičnom stanu odnosno kući?

U sudskoj praksi relativno je česta pojava da se zahtev za iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće odbija uz obrazloženje da u vreme zaključenja rasprave stranke „žive odvojeno“. Ovakva praksa je pogrešna, jer se gubi iz vida da nalog za iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće nije „običan“ kondemnatorni nalog, već je njegov smisao i u tome da izvršioca nasilja liši prava da, do isteka roka na koji je ova mera određena, stanuje u porodičnom stanu odnosno kući u kojem živi zajedno sa žrtvom nasilja.

Prilikom ispitivanja uslovâ za izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće irelevantno je da li u vreme zaključenja glavne rasprave izvršilac nasilja faktički živi u stanu odnosno kući. Takav zaključak proizlazi iz same suštine, dejstva i cilja ove mere. Naime, smisao ove mere nije (samo) u tome da se izvršiocu nasilja u porodici naloži (jednokratno) ispunjenje jedne činidbe (iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće), već ova mera ima cilj da izvršiocu nasilja sud uskrati (oduzme) pravo da stanuje u porodičnom stanu odnosno kući u onom vremenskom periodu za koji je trajanje mere određeno. Drugim rečima, donošenjem presude kojom je određena mera iseljenja iz porodičnog stana odnosno kuće sud izvršiocu nasilja, zbog njegovog ponašanja u porodici, privremeno, za određeni period vremena, oduzima pravo korišćenja porodičnog stana odnosno kuće i istovremeno mu nalaže da se iseli iz porodičnog stana odnosno kuće. Prema tome, nesumnjivo je da ima mesta određivanju ove mere i kad je tokom trajanja parnice za zaštitu od nasilja u porodici izvršilac nasilja napustio zajednički stan odnosno kuću, tako da u vreme zaključenja glavne rasprave faktički ne živi u porodičnom stanu odnosno kući.

U prilog ovom stavu govore i praktični razlozi, kao i razlozi celishodnosti. Naime, s obzirom na to da presuda kojom se izvršiocu nasilja nalaže iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće proizvodi svoje dejstvo sve do isteka vremena na koji je mera određena, ona sprečava eventualni pokušaj izvršioca nasilja da se, po okončanju sudskog postupka, ponovo useli u porodični stan, odnosno kuću iz koje se iselio. Ukoliko bi se izvršilac nasilja, protivno izrečenoj meri, uselio u porodični stan, odnosno kuću, žrtva nasilja mogla bi, na osnovu sudske odluke kojom je izvršiocu nasilja naloženo iseljenje iz porodičnog stana, odnosno kuće, kao izvršne isprave, da traži njegovo prinudno iseljenje. Takvo ponašanje izvršioca nasilja predstavljalo bi istovremeno i radnju izvršenja posebnog oblika krivičnog dela nasilja u porodici – prekršaj mere zaštite od nasilja u porodici koje je sud odredio na osnovu zakona (čl. 194. st. 5 novog

Krivičnog zakonika Republike Srbije). Zbog svega toga, eventualno odbijanje suda da odredi meru zaštite od nasilja u porodici u vidu naloga za iseljenje izvršioca nasilja iz porodičnog stana odnosno kuće, sa obrazloženjem da izvršilac nasilja faktički ne živi u porodičnom stanu odnosno kući, predstavljalo bi ozbiljan propust, jer bi time žrtva nasilja bila primorana da vodi novu parnicu za slučaj da se posle donošenja presude u parnici za zaštitu od nasilja u porodici izvršilac nasilja useli u porodični stan odnosno kuću iz koje se bio iselio.

Da li izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće koji je u svojini izvršioca nasilja predstavlja legalno i legitimno ograničenje njegovog prava svojine na stanu, odnosno kući?

Mnogi pravni profesionalci, kao i deo opšte javnosti, mišljenja su da je izdavanje naloga za iseljenje izvršioca nasilja iz porodičnog doma koji je u njegovoj isključivoj svojini – u suprotnosti sa pravom svojine, koje se smatra apsolutnim pravom. Treba, međutim, imati u vidu da je ova mera zakonsko sredstvo čija se legitimnost ni na koji način ne može dovesti u pitanje. Pravo svojine, kao najznačajnije imovinsko pravo, garantovano je Ustavom Republike Srbije⁴² (*Službeni glasnik RS*, br. 98/2006) i brojnim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, uključujući i Prvi protokol uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1952. godine. U savremenom pravu svojina, međutim, nema karakter apsolutnog prava, već kvalifikovanog prava, koje je podložno raznovrsnim ograničenjima. Način korišćenja svojine može se ograničiti zakonom, što je izričito ustavno određenje (čl. 58 Ustava Republike Srbije).

U prilog stavu da su legitimna zakonska pravila o zaštitnoj meri iseljenja izvršioca nasilja iz porodičnog doma čiji je on vlasnik i u kojem živi zajedno sa žrtvom nasilja mogu se navesti i odluke Evropskog suda za ljudska prava. Prema ustaljenoj praksi ove međunarodne pravosudne institucije, ograničavanje svojine dopušteno je i legitimno, ako je izvršeno radi ostvarivanja legitimnog opšteg (javnog) interesa, pri čemu se pojam „opšti interes“, tumači veoma široko, a državama se priznaje diskreciono pravo da same procenjuju kakvi su to opšti interesi koji treba da budu zadovoljeni i na koji način se oni mogu zadovoljiti. Evropski sud za ljudska prava, razmatrajući druga ograničenja svojine, stoji na stanovištu da je „mešanje države u socijalno-ekonomska pitanja, kao što je stanovanje, veoma često potrebno radi ostvarivanja socijalne pravde i javne dobrobiti i da na tom području sloboda procene koju države imaju u sprovođenju socijalne i ekonomske politike nužno mora biti široka“. Po mišljenju Evropskog suda, ova sloboda procene mora se priznati ne samo domaćem zakonodavcu, već i sudskim i drugim organima, koji su pozvani da tumače i primenjuju važeće zakonske propise⁴³.

Imajući u vidu postojeće norme i standarde u domenu zaštite svojine, nesumnjivo je da zaštitna mera iseljenja iz zajedničkog stana predstavlja legitiman pravni instrument, jer je njeno određivanje u funkciji zaštite interesa žrtava nasilja, koji je, istovremeno, i opšti interes društva. Država ne samo što ima pravo da predvidi i reguliše mere zaštite žrtava nasilja u porodici, već je to njena pravna i moralna dužnost, koja proizlazi iz međunarodnih i domaćih dokumenata o ljudskim pravima i zaštiti žrtava svih oblika nasilja. U vezi sa tim, važno je napomenuti da je Evropski sud za ljudska prava 2009. godine doneo dve presude zbog neadekvatnog postupanja državnih organa u

42 Službeni glasnik RS, br. 98/2006

43 videti: James and Others v. UK, A 98 (1986); Scollo v. Italy, A 315-C (1995); Handyside v. the United Kingdom, A 24; i drugi presedani – <http://echr.coe.int>; Coban, A. R., Protection of Property Rights Within the European Convention on Human Rights, Ashgate Pub. Co., 2004; Petrušić, N., Ograničenja prava svojine iz javnih interesa – praksa Evropskog suda za ljudska prava, u: Pravni sistem Republike Srbije – usaglašavanje sa pravom Evropske unije, zbornik radova, Niš, Pravni fakultet, 2005. str. 295-314.

slučajevima nasilja u porodici – u slučajevima *Tomašić protiv Hrvatske* i *Opuz protiv Turske*. Evropski sud je u ovim predmetima zauzeo eksplicitan stav da postoji odgovornost država u slučajevima nasilja u porodici zbog nepreduzimanja odgovarajućih radnji i mera od strane nadležnih državnih organa.

Prilikom propisavanja zaštitne mere iseljenja izvršioca nasilja iz porodičnog stana odnosno kuće zakonodavac je vodio računa o objektivnim društvenim uslovima i okolnostima u kojima najveći broj porodica danas živi. Pored ostalog, zakonodavac je vodio računa da opšte osiromašenje društva i pad životnog standarda primorava mnoge razvedene supružnike da i posle razvoda braka žive zajedno u istom stanu odnosno kući. Tome doprinosi i činjenica da postupci za deobu zajedničke imovine supružnika dugo traju i da, ni kad se okončaju, ne dolazi do faktičke deobe nepokretnosti, jer je ona ili fizički nedeljiva ili se njenom prodajom ne može obezbediti dovoljno sredstava za kupovnu dve stambene jedinice. U takvim okolnostima često se događa da izvršilac nasilja i nakon razvoda braka nastavlja sa nasiljem, tako da za žrtvu porodičnog nasilja razvod braka često ne donosi nikakvu bitnu promenu.

Da je mera zaštite od nasilja u porodici u vidu naloga za iseljenje izvršioca porodičnog nasilja iz porodičnog stana odnosno kuće legitimno zakonsko sredstvo, govori i činjenica da nalog za iseljenje ne lišava izvršioca nasilja svojine na toj nepokretnosti, već samo umanjuje krug njegovih svojinskih ovlašćenja. Ovaj nalog za iseljenje jedino onemogućava da nasilnik i dalje stanuje u porodičnom domu, jer je svojim postupcima ugrozio telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice, koji i sâm ima pravo da stanuje u porodičnom stanu, odnosno kući. U situaciji kad postoji realna opasnost da će se nasilje ponoviti opravdano je da se izvršiocu nasilja za izvesno vreme uskrati pravo korišćenja porodičnog doma, jer takvo ograničenje opravdava interes zaštite žrtve nasilja, koji je, kao što je već rečeno, istovremeno i opšti interes društva. U pojedinim situacijama izdavanje sudske naloga za iseljenje iz zajedničkog stana odnosno kuće predstavlja meru kojom se štiti i interes samog izvršioca nasilja, a ne samo žrtve, jer se time sprečava da u afektu izvrši teži oblik nasilja ili da i sâm postane žrtva nasilja.

U prilog legalnosti i legitimnosti naloga za iseljenje nasilnika iz porodičnog stana, odnosno kuće kao jedne od mera zaštite od nasilja u porodici, govori i Odluka Ustavnog suda Srbije. Postupajući po inicijativi za ocenu ustavnosti odredaba člana 198. stav 2. tač. 1. i 2. Porodičnog zakona, kojima je ovaj nalog regulisan, Ustavni sud je u svojoj odluci naveo sledeće: *„Ustavni sud je utvrdio da je, polazeći od teških posledica porodičnog nasilja koje se ispoljava kroz telesne i duševne patnje, naročito žena i dece, zakonodavac posebnim poglavljem Porodičnog zakona (čl. 197. do 200) uredio zaštitu od nasilja u porodici, a odredbama člana 198. Zakona utvrdio mere zaštite koje se primenjuju prema članu porodice koji vrši nasilje. Osporenim odredbama člana 198. stav 2. tač. 1. i 2. Zakona utvrđene su mere zaštite od nasilja u porodici, i to: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti, kao i izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti. Po shvatanju Ustavnog suda, navedene mere zaštite, kao i one druge utvrđene odredbom člana 198. Zakona, jesu mere građanskopravne prirode i imaju za cilj sprečavanje lica koje vrši nasilje da ponovi akt nasilničkog ponašanja. Činjenica da se osporenim odredbama u izvesnoj meri ograničava pravo mirnog uživanja svojine i drugih imovinskih prava zajemčenih odredbom člana 58. Ustava, ne čini osnovanom tvrdnju da su osporene odredbe Zakona nesaglasne sa tom ustavnom odredbom. Naime, upravo navedena ustavna odredba dozvoljava kako ograničenje prava svojine, ako je to ograničenje u javnom interesu koji je utvrđen zakonom, tako i ograničenje načina korišćenja imovine. Sadržinu prava svojine, koje nije apsolutno pravo, već pravo koje može da trpi Ustavom dozvoljena i definisana ograničenja, čine tri elementa (prava): pravo držanja, pravo korišćenja i pravo raspolaganja. Osporenim odredbama Zakona*

ograničava se pravo svojine, i to u onom njegovom delu koji se odnosi na pravo korišćenja, kao i druga imovinska prava (pravo zakupa), ali sa opšteprihvaćenim društvenim ciljem sprečavanja nasilja u porodici. Iz izloženog proizlazi da je ovakvo ometanje prava svojine (i drugih imovinskih prava), odnosno kontrola načina njenog korišćenja društveno opravdano i dozvoljeno, jer poštuje zahtev legaliteta - zakonitosti (predviđeno je zakonom), zatim, teži ostvarenju opšteg, odnosno javnog interesa kakva svakako jeste zaštita od porodičnog nasilja (zahtev legitimteta), koji se ogleda i kroz ustavno jemstvo dostojanstva i slobodnog razvoja ličnosti (član 23. Ustava), nepovredivosti fizičkog i psihičkog integriteta (član 25. Ustava) i zaštite psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja deteta (član 64. stav 3. Ustava). Takođe, Sud smatra da propisane mere zaštite imaju samo privremeni karakter i da se njima ne uzurpiraju (oduzimaju) već samo ograničavaju neka svojinska prava člana porodice koji vrši nasilje. Imajući sve navedeno u vidu, osporene odredbe su, po oceni Suda, u saglasnosti sa Ustavom⁴⁴. Smatramo da je svojim sasvim jasnim i argumentovanim stavovima, koji su za sve obavezujući, Ustavni sud Srbije otklonio svaku dilemu u pogledu legitimnosti sudskog naloga da se nasilnik iseli iz porodičnog stana, odnosno kuće.

Nalog za useljenje u porodični stan ili kuću

Nalog za useljenje u porodični stan ili kuću jeste zaštitna mera koja se sastoji u izdavanju naredbe (zapovesti) izvršiocu nasilja da žrtvi nasilja dopusti useljenje u porodični stan odnosno kuću u kojem je žrtva ranije živela, što podrazumeva da se izvršilac nasilja uzdrži od radnji kojima sprečava useljenje žrtve.

Potreba za izdavanjem mere zaštite od nasilja u porodici u vidu naloga za useljenje u porodični stan ili kuću postoji u situaciji kad je žrtva nasilja u porodici, zbog nasilja kojem je bila izložena, prinudno ili dobrovoljno napustila porodični stan odnosno kuću u kojoj je živela, a izvršilac nasilja ne dopušta da se ponovo useli u stan, odnosno kuću.

U pogledu naloga za useljenje u porodični stan odnosno kuću pojavljuje se niz spornih pitanja, koja u praksi mogu izazvati nedoumice.

Pre svega, postavlja se pitanje na koga se uopšte odnosi mera zaštite od nasilja u porodici: na nasilnika ili na žrtvu porodičnog nasilja, tužioca u parnici. S obzirom na to da se porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici pruža u parnici, koja ima strogu dvostranačku konstrukciju, bilo koji nalog, pa i nalog za useljenje u porodični stan odnosno kuću može se izdati samo protiv tuženog, izvršioca nasilja, ukoliko su ispunjeni zakonom propisani uslovi za pružanje porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, budući da u parnici tužilac ne može biti osuđen ni na šta drugo osim na naknadu troškova postupka. Nemoguće je, međutim, zamisliti da nasilje u porodici bude delotvorno prevenirano izdavanjem naloga da se tuženi useli u porodični stan odnosno kuću.

S druge strane, nalog tuženom da se useli u porodični dom bio bi u suprotnosti i sa elementarnim ljudskim pravom na slobodan izbor mesta prebivališta odnosno boravišta, pa makar to bio i član porodice koji vrši nasilje prema drugom članu svoje porodice. Prema tome, može se pouzdano zaključiti da se useljenje u porodični stan odnosi na žrtvu porodičnog nasilja, tako da se suština zaštitne mere ogleda u nalogu tuženom da tuzioc dopusti useljenje, tj. da se uzdrži od radnji kojima sprečava useljenje tužioca. U tom smislu mora biti formulisan i tužbeni zahtev odnosno dispozitiv presude.

⁴⁴ Videti Rešenje Ustavnog suda Srbije, IV-296/2005 od 9. 07. 2009., objavljeno u "Sl. glasniku RS", br. 101/2009 od 4.12.2009. godine.

Zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti

Zaštitna mera u vidu zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti sastoji se u zabrani (uskraćivanju prava) izvršiocu nasilja da se u određenom vremenskom periodu približava žrtvi nasilja na određenoj udaljenosti i izdavanju naloga izvršiocu nasilja da se uzdrži od ponašanja suprotnog izrečenoj zabrani.

Svrha ove mere je u tome da se predupredi novo nasilje u porodici i žrtvi nasilja omogući slobodno i bezbedno kretanje unutar i izvan granica države, u privatnom i javnom prostoru.

Mera zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti ima preventivni karakter i njeno određivanje opravdano je kad postoji opasnost da će izvršilac nasilja ponovo izvršiti nasilje. Uslovi za određivanje mere zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici postoje, međutim, ne samo kad postoji opasnost da će žrtva nasilja biti (ponovo) fizički povređena, već i onda kad se proceni da bi i samo približavanje izvršioca nasilja žrtvi nasilja bilo akt nasilja, s obzirom na to da je, u izvesnim situacijama, samo pojavljivanje izvršioca nasilja, odnosno njegovo približavanje žrtvi, vid psihičkog nasilja, jer kod žrtve nasilja izaziva uznemirenje, opravdan strah od ponavljanja nasilja i brojne druge psihičke posledice.

Određivanje mere zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici podrazumeva da sud *utvrdi udaljenost ispod koje se izvršilac nasilja u porodici ne sme približavati žrtvi*. Kolika će biti ta udaljenost, određuje sud, imajući u vidu razne okolnosti: gde se nalazi mesto prebivališta i mesto rada izvršioca nasilja i žrtve; da li je reč o gradskom, prigradskom ili seoskom području na kojem su izvršilac nasilja i žrtva nastanjeni; i druge relevantne činjenice. U svakom slučaju, veličina ove udaljenosti, izražena u metrima, treba da bude tolika da izvršiocu nasilja zabranjuje pristup u prostor vidokruga žrtve nasilja.

Prilikom formulisanja dispozitiva presude kojom se izvršiocu nasilja određuje mera zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, treba imati u vidu da je u pitanju kompleksna presuda, koja je, po svojoj sadržini i pravnoj prirodi, i konstitutivna i kodemnatorna.

Konstitutivna priroda presude ogleda se u tome što se presudom unosi promena u postojeći odnos stranaka i izvršiocu nasilja ograničava pravo na slobodu kretanja. Konstitutivni deo presude sadrži pojedinačnu pravnu normu, kojom sud, koristeći svoja zakonska ovlašćenja, izvršiocu nasilja privremeno zabranjuje određeno ponašanje (približavanje žrtvi nasilja), čime ga ograničava u vršenju jednog od njegovih osnovnih prava i sloboda – prava na slobodu kretanja, garantovanog čl. 39 Ustava Republike Srbije. Presuda kojom je određena mera zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici sadrži, pored konstitutivnog, i kondemnatorni deo; sud, na osnovu izrečene zabrane približavanja, tuženom izdaje konkretnu zapovest koja se sastoji u nalogu da se tuženi suzdržava od ponašanja suprotnog izrečenoj zabrani, tj. u naredbi da se suzdržava od približavanja žrtvi nasilja na određenoj udaljenosti.

Od izuzetne je važnosti da dispozitiv presude, a posebno deo kojim se tuženom nalaže da se suzdržava od približavanja žrtvi nasilja na određenoj udaljenosti, bude jasno i precizno formulisan, na način koji jasno pokazuje da je reč o osuđavnoj (kondemnatornoj) odluci, podobnoj za prinudno izvršenje. Pri tome treba imati u vidu da se kondemnatornim delom dispozitiva presude određuju predmet, obim i granice eventualnog prinudnog izvršenja i da, s druge strane, ponašanje suprotno sudskom nalogu predstavlja poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici. Treba, takođe, imati u vidu da je jasno opredeljen i potpuno i precizno konkretizovan sudski nalog u pogledu mere zabrane približavanja žrtvi značajan i zbog toga što, prema čl. 194.

st. 5 Krivičnog zakonika Republike Srbije, prekršaj mere zaštite od nasilja u porodici koje je sud odredio na osnovu zakona predstavlja poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici, za koji je zaprećena kazna zatvora od tri meseca do tri godine i novčana kazna. Zbog toga je u potpunosti opredeljen i precizno konkretizovan dispozitiv presude od ključne važnosti u eventualnom krivičnom postupku koji se vodi protiv izvršioca nasilja, jer obezbeđuje da se pouzdano utvrdi je li izvršio ovo krivično delo.

Zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada člana porodice

Zaštitnom merom zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice izvršiocu nasilja u porodici zabranjuje se da u vremenskom periodu za koji je mera određena pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada žrtve nasilja na određenoj udaljenosti i nalaže mu se da se suzdržava od ponašanja suprotnog izrečenoj zabrani.

Svrha ove mere je da izvršilac nasilja bude sprečen u ispoljavanju novog nasilja i da se obezbedi da žrtva nasilja bezbedno i nesmetano obavlja svoje svakodnevne životne aktivnosti, nesputana strahom da će je izvršilac nasilja uznemiravati samim svojim pojavljivanjem, uhođenjem i drugim sličnim ponašanjem.

Uslovi za određivanje mere zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici postoje kad preti opasnost od novog ispoljavanja bilo kojeg vida nasilja prema žrtvi nasilja. Da li postoji opasnost od ispoljavanja novog nasilja, procenjuje sud, imajući u vidu sve subjektivne i objektivne okolnosti konkretnog slučaja.

Zabrana pristupa izvršioca nasilja u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada žrtve nasilja u porodici podrazumeva da sud odredi udaljenost od mesta stanovanja i/ili mesta rada člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno ispod koje se nasilnik ne sme približavati (zaštićeni prostor). Konkretna udaljenost od mesta stanovanja odnosno mesta rada žrtve nasilja u porodici određuje se tako što se u metrima označava rastojanje od mesta stanovanja odnosno mesta rada žrtve nasilja. Udaljenost određuje sud, imajući u vidu okolnosti konkretnog slučaja. Imajući na umu svrhu mere, ovo rastojanje treba da bude najmanje toliko da spreči pristup izvršioca nasilja u prostor određen vidnim poljem žrtve nasilja.

Postavlja se pitanje da li postoji mogućnost izdavanja mere zabrane pristupa u prostor mesta rada žrtve nasilja i ako u vreme zaključenja glavne rasprave žrtva nasilja nije zaposlena i nema mesto rada van kuće. Uzimajući u obzir cilj ove zaštitne mere, treba zaključiti da ova mogućnost postoji. Ukoliko su ispunjeni uslovi za određivanje zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja, sud može izdati i meru zabrane pristupa u prostor oko mesta rada ako je žrtva nasilja učinila verovatnim da će u vreme trajanja mere zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja zasnovati radni odnos i time steći konkretno „mesto rada“. U ovakvoj situaciji je donošenje ove odluke celishodno, jer se time otklanja potreba za vođenjem nove parnice.

U pogledu pravne prirode zahteva kojim se traži određivanje mere zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada žrtve nasilja, odnosno presude kojom je ova mera određena, važi sve ono što je izloženo u delu koji se odnosi na meru zabrane približavanja žrtvi nasilja.

Prilikom donošenja presude kojom se određuje mera zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada žrtve nasilja izuzetno je važno da dispozitiv bude jasno i precizno formulisan i stilizovan, na način koji otklanja svaku dilemu u pogledu dužnosti izvršioca nasilja.

Zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice

Zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice najblaža je mera zaštite, koja se sastoji u nalogu tuženom da se suzdržava od daljeg uznemiravanja člana porodice, što podrazumeva da se suzdržava od svakog ponašanja koje, prema zakonskoj definiciji, predstavlja akt ispoljavanja nasilja. Ova zaštitna mera može biti određena i kao jedina mera zaštite, ali se ona redovno kombinuje sa drugim zaštitnim merama, kao prateća mera.

Svrha zaštitne mere je da se spreči dalje ispoljavanje nasilja prema članu porodice. Načini uznemiravanja žrtve nasilja veoma su raznovrsni i nemoguće je unapred odrediti koje su to sve radnje odnosno ponašanja čije bi preduzimanje predstavljalo akt uznemiravanja žrtve nasilja. Izvršilac nasilja može promeniti svoju strategiju i, umesto onih vidova nasilja koje je već izvršio, započeti sa vršenjem drugih oblika nasilja koje do tada nije vršio. Ukoliko bi se u sudskoj odluci zabrana uznemiravanja člana porodice precizirala navođenjem samo izvršenog odnosno izvršenih vidova nasilja, onih koji su uzrokovali potrebu za pokretanjem postupka zaštite, dometi ove zaštitne mere bili bi suženi. Zbog toga u odluci suda nije potrebno posebno navoditi vidove ispoljavanja nasilja na koje se mera odnosi, već izvršiocu nasilja treba zabraniti svako dalje uznemiravanje žrtve i naložiti mu da se, dok traje mera zabrane, suzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja kojim ugrožava njen telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo.

8. Okolnosti od kojih zavisi izbor mera zaštite od nasilja u porodici

Koju će meru zaštite sud odrediti, zavisi od raznovrsnih okolnosti: od toga koji je vid nasilja ispoljen i kako je došlo do ugrožavanja telesnog odnosno psihičkog integriteta žrtve, kakve su životne prilike žrtve i izvršioca nasilja, koji je stepen opasnosti od daljeg ispoljavanja nasilja i drugih aspekata. U svakom slučaju, izbor mera zaštite od nasilja u porodici mora biti takav da obezbedi adekvatnu reakciju suda na nasilje u porodici i žrtvi nasilja pruži maksimalnu moguću zaštitu u datim okolnostima. Za uspešno ostvarivanje ovog zadatka bitna je svest sudije o tome da na njemu leži odgovornost za izbor mera zaštite i da ga je, upravo zato, zakonodavac „snabdeo“ širokim oficijelnim i istražnim ovlašćenjima. U nastavku teksta navodimo nekoliko ključnih činilaca koji se moraju uzeti u obzir prilikom izbora mera zaštite.

Adekvatna i pravovremena reakcija na nasilje

Prilikom traženja i određivanja mera zaštite od nasilja u porodici neophodno je da sud uoči kako izostanak adekvatne i pravovremene reakcije na nasilje doprinosi da se ono nastavi, poprimi dramatičnije oblike i izazove još teže posledice. Iskustvo pokazuje da uvrede, ponižavanja i šamaranja vrlo brzo zamenjuju mnogo teži oblike nasilja, koji se, neretko, završavaju ubistvom žrtve ili nasilnika. Zbog toga je neizostavno određivanje mera zaštite i kad nasilje nije poprimilo teže oblike ispoljavanja. Isto tako, određivanju mera zaštite od porodičnog nasilja ima mesta i u periodu „primirja“, naročito ako se ima u vidu da je za ovu specifičnu vrstu nasilja karakterističan ciklus u ispoljavanju: nakon faze „primirja“, u kojoj se nasilnik „iskreno“ kaje i obećava da će promeniti, nastupa faza „gomilanja besa“, koja posle određenog vremena kulminira i prerasta u pravu erupciju nasilničkog ponašanja, da bi posle toga opet nastupila faza „primirja“.

Procena stepena opasnosti od ponavljanja nasilja

Izbor mera zaštite podrazumeva *procenu stepena opasnosti (rizika) od ponavljanja nasilja*. Prilikom izbora mera zaštite koje će biti određene sud mora da uzme u obzir i maksimalno *uvaži mišljenje same žrtve o nivou opasnosti koja joj pretili*, jer je upravo žrtva ta kojoj se zaštita pruža, tako da njena subjektivna procena, zasnovana na iskustvu, predstavlja ključni faktor prilikom izbora mere zaštite koja će u konkretnom slučaju biti određena.

U proceni nivoa opasnosti od ponavljanja nasilja i određivanja adekvatnih mera zaštite potrebno je sagledati i druge objektivne faktore. Bez obzira na to što je teško predvideti kakvo će biti dalje ponašanje nasilnika, jer na to utiču mnoge okolnosti, postoje izvesni pokazatelji koje je važno uzeti u obzir prilikom procene nivoa opasnosti od ponavljanja nasilja i određivanja adekvatnih zaštitnih mera. U nastavku je dat spisak faktora koji se u uporednoj sudskoj praksi najčešće uzimaju u obzir:

- učestalost nasilnih epizoda,
- permanentno povećanje učestalosti i eskalacija nasilja,
- intoksikacija i korišćenje droge,
- izražene pretnje da će se povrediti deca,
- prisilni ili odnosi pod pretnjom,
- pokušaji samoubistva ili pretnje samoubistvom,
- pristup oružju,
- psihijatrijsko lečenje žrtve ili nasilnika,
- stepen bliskosti žrtve i nasilnika,
- potreba nasilnika da kontroliše i kontaktira decu,
- trenutni stresovi u životu,
- prethodno kriminalno ponašanje,
- kriminalna prošlost i sklonost ka nasilničkom ponašanju,
- uspostavljena nova bračna, vanbračna, seksualna ili emocionalna veza žrtve ili nasilnika sa drugim licem.

Subjektivni odnos izvršioca nasilja prema ispoljenom nasilju

Iskustva u uporednoj sudskoj praksi pokazuju da se ne smeju uzimati olako poricanje i minimizovanje nasilja, izražavanje kajanja izvršioca nasilnika i davanje obećanja da nasilje više neće vršiti. Treba imati na umu da je ovakvo ponašanje očekivano i tipično za izvršioce nasilja u porodici.

Šta možete očekivati da čujete od izvršioca nasilja kao izgovor?

Zapaženo je da se izvršioци nasilja na različite načine brane od suočavanja sa svojim delima i da pritom koriste različite taktike:

Minimizuju svoje postupke („Samo sam je gurnuo“; „Ima osetljivu kožu, lako joj izađu modrice“).

Pravdaju svoje postupke dobrom namerom („Vikala je, pa sam hteo da je urazumim“).

Pravdaju svoje postupke alkoholisanošću („Ne znam šta radim kad popijem“).

Pravdaju svoje postupke gubitkom kontrole („Pukao mi je film“; „Pao mi je mrak na oči“; „Bio sam van sebe!“).

Okrivljuju partnera („Sama je kriva, stalno mi prigovara“; „Izazvala me je“; „Govorio sam joj da se smiri, a ona nije prestajala da viče“).

Okrivljuju druge osobe van porodice („Roditelji su me tako vaspitali“; „Iznervirao me šef na poslu“; „Toga dana posvađao sam se sa najboljim prijateljem“).

Kumulacija mera zaštite

Prilikom određivanja mera zaštite od nasilja u porodici neophodno je da se ima u vidu njihov zajednički cilj, svrha svake pojedinačne mere i okolnosti u kojima će svaka pojedinačna mera biti ispunjena. Radi sprečavanja daljeg ispoljavanja nasilja prema članu porodice putem mera porodičnopravne zaštite po pravilu je nužno da kumulativno bude određeno više mera, a često i sve zakonom predviđene mere.

Da bi se ostvarili postulirani ciljevi propisa o zaštiti od nasilja u porodici i žrtvama ovog oblika nasilja pružila adekvatna pravna zaštita, neophodno je da sud, na osnovu utvrđenog stanja stvari, sagledavajući konkretnu životnu situaciju i prilike u kojima žrtva nasilja i izvršilac nasilja žive, kao i sve okolnosti vezane za njihov međusobni odnos, odredi takvu „kombinaciju“ zaštitnih mera, da one budu jedna drugoj kompatibilne i da, sve zajedno, pruže maksimalnu mogućnu zaštitu od nasilja u porodici.

Analiza donetih odluka u pravnim stvarima zaštite od nasilja u porodici pokazuje da prilikom određivanja mera zaštite pojedini sudovi ne vode dovoljno računa o njihovoj međusobnoj usklađenosti, imajući u vidu realne životne okolnosti stranaka, niti pokazuju spremnost da koriste svoja oficijelna ovlašćenja i izdaju mere koje tužbom nisu tražene.

Praksa pokazuje da pojedini sudovi prenebregavaju činjenicu da određivanje jedne mere zaštite, po prirodi stvari, podrazumeva određivanje druge, kompatibilne mere. Tako, primera radi, ako sud utvrdi da je izražena potreba za izdavanjem mere zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, jer je, s obzirom na ponašanje izvršioca nasilja, određivanje ove mere indikovano postojanjem opasnosti od ponavljanja nasilja, sud je dužan da istovremeno naloži izvršiocu nasilja iseljenje iz zajedničkog stana odnosno kuće uvek kada izvršilac nasilja i žrtva stanuju u istom stanu odnosno kući, jer je izricanje naloga za iseljenje, praktično posmatrano, uslov za realizaciju mere zabrane približavanja. Takođe, ako je sud utvrdio da postoji potreba za izdavanjem naloga za useljenje u porodični stan odnosno kuću, neophodno je da izda i meru zaštite u vidu naloga za iseljenje izvršioca nasilja iz porodičnog stana odnosno kuće, jer samo kumulativno određene ove dve mere mogu da ostvare svoj cilj i svrhu. U slučaju da je sud izdao određenu meru zaštite od nasilja u porodici i pritom propustio da izrekne i druge neophodne kompatibilne mere, on je time, suštinski posmatrano, obesmislio izdatu meru i/ili onemogućio njeno ispunjenje.

Sadržina pojedinih sudskih odluka očigledno pokazuje da prilikom određivanja mera zaštite od nasilja u porodici sudovi nerado koriste svoja oficijelna ovlašćenja, koja im

zakonodavac priznaje u nastojanju da stvori procesne uslove za pružanje adekvatne i celovite zaštite žrtavama nasilja u porodici (čl. 287 PZ).

U sudskoj praksi pojedini sudovi ograničavaju predmet raspravljanja samo na zahtev za određivanje mere zaštite koji je tužilac istakao u tužbi. Susreću se sudske odluke kojima je sud odbio zahtev za određivanje tražene mere zaštite, nalazeći da tražena mera nije adekvatna, pri čemu je propustio da odredi neku drugu adekvatnu meru, iako je u postupku utvrđeno da je tuženi izvršio nasilje. Ovakva pojava izuzetno je štetna, posebno ako se ima u vidu da mnoge žrtve nasilja nemaju materijalne mogućnosti da angažuju advokata za sastavljanje podneska i da, kao neuke stranke, prilikom sastavljanja tužbe ne traže određivanje svih onih mera koje je u datom slučaju potrebno odrediti.

Da bi sud u potpunosti ostvario svoju ulogu i zadatke na planu sprečavanja nasilja u porodici, neophodno je da prilikom određivanja mera zaštite uvek ima na umu činjenicu da nije vezan tužbenim zahtevom tužioca i da po službenoj dužnosti može odrediti i onu meru koju tužilac nije tražio. Svako „oklevanje“ suda da, koristeći oficijelna ovlašćenja koja mu zakon priznaje, odredi adekvatnu meru zaštite od nasilja u porodici – čini ga odgovornim za eventualno dalje ispoljavanje nasilja.

9. Trajanje mere zaštite od nasilja u porodici

Mere zaštite od nasilja u porodici, po prirodi stvari, imaju privremeni karakter i već prilikom određivanja moraju biti vremenski limitirane.

Prema odredbi čl. 198. st. 3 PZ, sâm sud, po svojoj oceni, određuje dužinu trajanja svake izrečene mere, pri čemu je maksimalni zakonski rok za svaku meru godinu dana.

Ukoliko je vreme trajanja svake mere sud odredio istovetno, radi racionalizacije, moguće je da se u pogledu vremena trajanja svih mera formuliše poseban stav u dispozitivu presude. Ako je, međutim, vreme trajanja pojedinih mera različito, neophodno je zasebno odrediti vreme trajanja svake pojedinačne mere zaštite unošenjem adekvatne odrednice u tekst svakog od stavova dispozitiva kojima su pojedinačne mere određene.

10. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru i zatvoru

Odredbom čl. 198. st. 4 PZ izričito je propisano da se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom odnosno prekršajem, uračunava u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici.

Ukoliko je izvršilac nasilja protiv kojeg se vodi parnica za zaštitu od nasilja u porodici bio lišen slobode i, na osnovu rešenja organa unutrašnjih poslova, odluke istražnog sudije odnosno odluke krivičnog suda ili sudije za prekršaje, proveo izvesno vreme u pritvoru odnosno zatvoru, prilikom određivanja trajanja porodičnopravne mere zaštite sud je dužan da u vreme trajanja mere uračuna čitav period u kojem je izvršilac nasilja bio lišen slobode.

Smisao ovog pravila je da ukupno vreme za koje je izvršilac nasilja bio lišen slobode bude uračunato u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici, čime se, faktički, smanjuje period u kojem će, posle stupanja presude na pravnu snagu, mera proizvoditi dejstvo. Polazi se od pretpostavke da je lišenje slobode, tj. period boravka u pritvoru

odnosno zatvoru, okolnost koja pozitivno utiče na buduće ponašanje izvršioca nasilja i koja ga može odvratiti od daljeg ispoljavanja nasilja.

Prilikom propisivanja pravila o uračunavanju vremena provedenog u pritvoru odnosno zatvoru u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici, zakonodavac nije precizirao koje je to krivično delo odnosno prekršaj povodom kojeg je izvršilac nasilja bio lišen slobode. Zbog nepostojanja bilo kakvog određenja u pogledu krivičnog dela odnosno prekršaja, moglo bi se zaključiti da se u vreme trajanja mere porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici ima uračunati vreme koje je izvršilac nasilja proveo u pritvoru odnosno zatvoru, bez obzira na to koje je delo izvršio i koje je lice tim delom oštećeno. Imajući, međutim, u vidu cilj zakonske norme o uračunavanju, nesumnjivo je da se uračunavanje vrši samo ako je u pitanju lišenje slobode izvršioca nasilja povodom krivičnog dela, odnosno prekršaja koji je on izvršio prema onom članu svoje porodice radi čije se zaštite vodi parnica u kojoj se odlučuje o merama zaštite od nasilja u porodici. Pri tome je irelevantna kvalifikacija samog dela: delo može biti kvalifikovano kao krivično delo nasilja u porodici, ali i kao neko drugo krivično delo (npr. laka telesna povreda, teška telesna povreda, pokušaj ubistva, silovanje, zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica) ili kao prekršaj. Bitno je da je posredi delo sa elementom nasilja i da je delo bilo upereno upravo protiv onog lica radi čije se zaštite vodi parnica za zaštitu od nasilja u porodici.

Prilikom primene odredbe čl. 198. st. 4 PZ, treba imati u vidu da se pravilo o uračunavanju perioda lišenja slobode u vreme trajanja porodičnopravne mere zaštite odnosi samo na onaj period vremena koji je izvršilac nasilja faktički proveo u pritvoru odnosno zatvoru, što jasno proizlazi iz same zakonske norme. Prema tome, za slučaj da je izvršilac nasilja pravnosnažnom odlukom osuđen na kaznu zatvora, ali izvršenje ove kazne još nije započelo u vreme zaključenja glavne rasprave u parnici za zaštitu od nasilja u porodici, ne postoji zakonski uslov da parnični sud vrši bilo kakvo uračunavanje. Saglasno tome, ukoliko se u vreme zaključenja glavne rasprave izvršilac nasilja nalazi u pritvoru odnosno zatvoru, u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici uračunaće se samo onaj period vremena koji je izvršilac nasilja proveo u pritvoru odnosno zatvoru do trenutka zaključenja glavne rasprave.

11. *Produžavanje trajanja mere zaštite od nasilja u porodici*

Odredbama PZ predviđena je mogućnost produžavanja trajanja određene mere zaštite, sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena (čl. 199). *Ratio* ove odredbe je u tome da se omogući trajanje mere zaštite onoliko dugo koliko je potrebno da ona ostvari svoju svrhu, tj. da dovede do promene u ponašanju izvršioca nasilja i time prestane opasnost od ponavljanja izvršenja nasilja.

Produženje trajanja mere posebno je opravdano ako je tokom trajanja mere izvršilac nasilja izvršio nove akte nasilja ili se nije u potpunosti povinovao zapovestima suda. U takvom slučaju, pošto nisu prestali da postoje razlozi iz kojih je mera bila određena, postoji potreba da se produži trajanje mere.

U parnici za produžavanje trajanja mere zaštite od nasilja u porodici može se tražiti produžavanje trajanja samo onih mera koje su pravnosnažnom odlukom suda već određene. Ukoliko postoji potreba za izdavanjem nove mere zaštite, pokreće se nov postupak, u kojem se ispituju sve one okolnosti na osnovu kojih se može utvrditi ispunjenost uslova za izdavanje mere zaštite.

Postupak za produžavanje trajanja mere zaštite pokreće se pre nego što istekne vreme na koje je mera određena. Za slučaj da postupak do tog trenutka nije pokrenut, a izvršilac nasilja je nastavio da ispoljava nasilje prema članu porodice, može se pokrenuti postupak za zaštitu od nasilja u porodici čiji predmet nije zahtev za produžavanje trajanja izrečene mere, već zahtev za ponovno određivanje mere zaštite, s tim što to mogu biti mere koje su ranijom sudskom presudom bile određene ili neke druge mere.

Zakonom nijelimitirano koliko se puta može sukcesivno viditi postupak za produžavanje vremenskog trajanja mere. S obzirom na to da se trajanje mere može produžavati sve dok ne prestanu razlozi iz kojih je mera određena, a postupci za produženje trajanja mere mogu se sukcesivno pokretati neograničen broj puta.

12. *Prestanak mere zaštite pre isteka vremena na koji je mera određena*

Mera zaštite od nasilja u porodici ima cilj da se žrtvi nasilja pruži zaštita od daljeg nasilja i da se pozitivno utiče na buduće ponašanje izvršioca nasilja. Za slučaj da je pre isteka vremena na koji je mera određena prestanu razlozi iz kojih je ona određena, postoji mogućnost da se traži njen prestanak. Aktivna legitimacija u parnici u kojoj se ovaj zahtev ostvaruje pripada, prema izričitoj zakonskoj odredbi, isključivo licu *protiv kojeg* je mera određena (čl. 200 PZ).

Zakonsko rešenje kojim je ovlašćenje na pokretanje parnice za prestanak mere zaštite pre isteka vremena na koji je ona određena priznato izvršiocu nasilja nije, čini se, dovoljno promišljeno i, po svojoj sadržini, potpuno je suprotno rešenju koje je svojevremeno bilo predloženo u „Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici“. Prema ovom predlogu Modela, ovlašćenje da traži prestanak mere zaštite ima samo član porodice radi čije je zaštite mera određena, jer jedino to lice (odnosno njegov zakonski zastupnik, ako je u pitanju maloletnik ili poslovno nesposobno lice) može oceniti da li je nasilnik u toj meri promenio svoj stav i ponašanje da više ne postoje razlozi iz kojih bi mera trebalo da i dalje važi.

Nesumnjivo je da će primena zakonskog pravila kojim je lice protiv kojeg je mera određena ovlašćeno na pokretanje postupka za prestanak mere zaštite u praksi izazvati određene probleme.

Pre svega, ovlašćenje izvršioca nasilja da traži prestanak mere zaštite izuzetno je pogodno za zloupotrebu, koja ni na kakav način ne može biti prevenirana. Priznavanjem ovlašćenja da pre isteka vremena na koji je mera zaštite određena traži prestanak mere zaštite izvršiocu nasilja pružena je mogućnost da neosnovanim pokretanjem postupka šikanira žrtvu, primorava je da učestvuje u postupku i izlaže je materijalnim troškovima i nepotrebnom gubljenju vremena.

S druge strane, pokretanje ovog postupka, u kojem izvršilac nasilja ostvaruje jedno svoje zakonsko ovlašćenje, može izazvati ozbiljne probleme i u pogledu ispunjavanja pojedinih sudskih naloga izdatih radi zaštite žrtve. Tako npr. ako je sud izdao meru zabrane približavanja članu porodice, izvršilac nasilja će, u suštini, prekršiti ovu meru dolaskom na ročište zakazano u parnici za prestanak mera zaštite, kada je prisutan upravo onaj član porodice u odnosu na kojeg je izdat nalog zabrane približavanja. Sâm susret izvršioca nasilja i žrtve u sudnici u mnogim slučajevima biće traumatičan događaj za žrtvu i svojevrsan vid novog akta psihičkog nasilja.

Zbog svega toga, prilikom odlučivanja o osnovanosti zahteva za prestanak mera zaštite od nasilja sud bi trebalo da bude veoma restriktivan i da ovaj zahtev usvaja

samo izuzetno, kad na osnovu rezultata raspravljanja i izviđanja bude potpuno uveren da su se okolnosti u toj meri promenile da više ne postoji nijedan razlog iz kojeg bi meru trebalo održati na snazi. Pritom je od krucijalne važnosti stav same žrtve nasilja, čije je lično izjašnjenje u ovoj parnici neophodno; ukoliko žrtva nasilja smatra kako mera zaštite treba da ostane na snazi, ne bi imalo mesta usvajanju zahteva za prestanak mere zaštite.

Treći deo

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici

U parnicama za zaštitu nasilja u porodici primenjuje se poseban parnični postupak, regulisan u desetom delu PZ pod naslovom „Postupci u vezi sa porodičnim odnosima“, u prvom odeljku „Postupci pred sudom“, odredbama sadržanim u čl. 283–289, pod marginalnim naslovom „Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici“.

Prilikom uređivanja ovog posebnog postupka korišćen je uobičajen normativni metod: propisana je primena zajedničkih pravila porodičnog procesnog prava, koja se primenjuju u svim postupcima iz bračnih i porodičnih odnosa (čl. 201–208 PZ), uspostavljen je izvestan broj posebnih pravila, specifičnih samo za ovaj postupak (čl. 283–289 PZ) i, konačno, predviđena je primena pravilâ Zakona o parničnom postupku Republike Srbije⁴⁵ u svim onim procesnim situacijama koje nisu regulisane posebnim propisima (čl. 202 PZ).

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, kao poseban parnični postupak, primenjuje se:

- u parnicama u kojima sud, na zahtev ovlašćenih lica odnosno organa ili po službenoj dužnosti, određuje jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici;
- u parnicama u kojima sud odlučuje o produženju trajanja mere zaštite od nasilja u porodici posle isteka vremena na koji je mera određena; kao i
- u parnicama u kojima sud, na zahtev lica protiv kojeg je određena mera zaštite, odlučuje o prestanku ove mere pre nego što je isteklo vreme na koje je ona određena.

1. Nadležnost i sastav suda

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici stvârnno je nadležan osnovni sud (čl. 21. st. 2 Zakona o uređenju sudova RS),⁴⁶ dok je mesno nadležan sud opšte mesne nadležnosti, kao i sud na čijem području ima prebivalište odnosno boravište član porodice prema kojem je nasilje izvršeno (čl. 283 PZ). Pravilo o izbornoj mesnoj nadležnosti u interesu je člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno, jer mu pruža mogućnost da pokrene postupak pred sudom na čijem je području njegovo prebivalište odnosno boravište.

U ovim parnicama u prvom stepenu odlučuje sudija pojedinac, a u drugom stepenu veće sastavljeno od troje sudija (čl. 35 ZPP).

45 Službeni glasnik RS, br. 72/2011 (u daljem tekstu: ZPP).

46 Službeni glasnik RS, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. zakon, 78/2011 – dr. zakon i 101/2011.

Pravne stvari zaštite od nasilja u porodici, kao i ostale pravne stvari iz bračnih i porodičnih odnosa, veoma su kompleksne i zato postoji potreba da u ovim pravnim stvarima postupaju posebno stručno osposobljene i kvalifikovane sudije. Pravila o specijalizaciji sudija počela su da se primenjuju od 1. jula 2006. godine, posle realizacije programa edukacije sudija, koji su sporazumno utvrdili ministar nadležan za porodičnu zaštitu i ministar nadležan za pravosuđe. Veoma je značajna kontinuirana edukacija sudija, razmena iskustva u primeni propisâ o zaštiti od nasilja u porodici. Programi obuke treba da omogućê razumevanje samog fenomena nasilja, njegovih uzroka i posledica, kao i razumevanje šireg društvenog konteksta koji toleriše, pa čak i odobrava nasilje nad članovima porodice. Posebno je značajno da sudije, kao i drugi pravni profesionalci, prepoznaju specifičnosti nasilja u porodici, koje se bitno razlikuje od nasilja učinjenog van porodice, jer uvek predstavlja zloupotrebu moći i način kontrole članova porodice koji imaju manje moći i nisu u stanju da mu se odupru.

2. Načela postupka

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici predstavlja poseban parnični postupak, koji je zasnovan na modifikovanim parničnim procesnim načelima i time prilagođen prirodi pravnih stvari u kojima se primenjuje.

Prema izričitoj odredbi sadržanoj u čl. 285 PZ, postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici *naročito je hitan*. Ovo načelo konkretizovano je propisivanjem pravila da se *tužba ne dostavlja tuženom na obavezan odgovor* (čl. 204. st. 2 PZ) i da je sud dužan da postupak sprovede na *najviše dva ročišta* (čl. 204. st. 3 PZ), ako se postupak vodi radi zaštite deteta od nasilja u porodici ili roditelja koji vrši roditeljsko pravo. Propisano je, takođe, da prvo ročište treba da bude održano u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sudu, a drugostepena odluka treba da bude doneta u roku od 15 dana od dana kad je žalba dostavljena drugostepenom sudu (čl. 285 PZ).

U postupku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici *načelo dispozicije bitno je suženo, a ojačana su oficijelna ovlašćenja suda*. Zakonom je izričito propisano da sud nije vezan granicama tužbenog zahteva i može odrediti meru zaštite od nasilja u porodici koju tužilac nije tražio, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno (čl. 287 PZ). Prema tome, tužilac nije taj koji određuje granice raspravljanja i odlučivanja.

Odstupanje od načela dispozicije ogleda se u tome što sud po službenoj dužnosti može da pokrene adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici uz postupak u bračnim parnicama (čl. 226. st. 3 PZ), u maternitetskim i paternitetskim parnicama (čl. 260. st. 3 PZ), u parnicama za zaštitu prava deteta, u parnicama za vršenje roditeljskog prava, kao i u parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava (čl. 273. st. 3 PZ).

U pogledu prikupljanja procesnog materijala *dominira istražno načelo* u odnosu na raspravno načelo (čl. 205 PZ). Sud ima aktivnu ulogu u prikupljanju činjeničnog i dokaznog materijala i dužan je da podstiče stranke da iznose činjenice i nude dokaze. Radni metod koji se primenjuje u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici prilikom prikupljanja procesnog materijala i obrazovanja činjenične podloge za sudsku odluku bitno je različit u odnosu na metod koji se primenjuje u opštem parničnom postupku. Naime, u opštem parničnom postupku samo od stranaka zavisi koje će činjenice izneti i koja će dokazna sredstva predložiti. Sud nije ovlašćen da sâm prikuplja činjeničnu građu, već je dobija od stranaka i podlogu za odluku obrazuje od činjeničnog materijala koji su stranke iznele. U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sud je, međutim, ovlašćen i dužan da samostalno istražuje i prikuplja činjenice koje stranke

nisu iznele i da proverava istinitost i onih činjenica koje među strankama nisu sporne. Sud je, takođe, ovlašćen da izvodi i one dokaze koje stranke nisu predložile.

U postupku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici *javnost je zakonom isključena i važi načelo poverljivosti*, koje je konkretizovano pravilom da podaci iz sudskih spisa predstavljaju službenu tajnu, koju su dužni da čuvaju svi učesnici kojima su ti podaci dostupni (čl. 206 PZ). Uprkos tome što je javnost isključena, sud može dozvoliti da raspravi prisustvuju zakonom ovlašćena službena lica i naučni radnici, ako je to od interesa za njihovu službu odnosno naučnu delatnost. Sud je dužan da sva lica koja prisustvuju raspravi upozori da su dužna da kao tajnu čuvaju sve ono što su na raspravi saznala i da im ukaže na posledice odavanja tajne (čl. 323. st. 2 i 4 ZPP).

Ostala parnična procesna načela, koja važe u opštem parničnom postupku, u neizmenjenom vidu važe i u postupku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici.

3. *Pokretanje postupka*

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici redovno se pokreće tužbom aktivno legitimisanih subjekata i vodi se kao osnovni postupak.

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici može se voditi i kao adhezioni (pridruženi) postupak uz postupak u bračnim parnicama (čl. 226. st. 3 PZ), u maternitetskim i paternitetskim parnicama (čl. 260. st. 3 PZ), u parnicama za zaštitu prava deteta, u parnicama za vršenje roditeljskog prava, kao i u parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava (čl. 273. st. 3 PZ). To proizlazi iz navedenih odredbi PZ, kojima je sud u svim ovim parnicama ovlašćen da odredi jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici.

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, kao adhezioni postupak, može pokrenuti neka od parničnih stranaka u osnovnom postupku ili sâm sud, *ex officio*.

Stranka može pokrenuti adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici već prilikom pokretanja osnovnog postupka. U tom slučaju, u tužbenom pismenu kumulirane su tužbena parnična radnja kojom je pokrenut osnovni postupak i tužbena parnična radnja kojom je pokrenut postupak za zaštitu od nasilja u porodici. Pored toga, stranka u osnovnom postupku može naknadno, u toku osnovnog postupka, pokrenuti adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici isticanjem odgovarajućeg zahteva za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici.

Postupak za zaštitu od nasilja u porodici, kao adhezioni postupak, može pokrenuti i sâm parnični sud, *ex officio*, uz postupak koji se vodi u bračnim parnicama, u maternitetskim i paternitetskim parnicama, u parnicama za zaštitu prava deteta, u parnicama za vršenje roditeljskog prava, kao i u parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava.

Uz postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici koji se vodi kao osnovni postupak može se, kao pridruženi postupak, sprovesti postupak za uređivanje načina održavanja ličnih kontakata između deteta i izvršioca nasilja, ako za donošenjem ove odluke postoji potreba, imajući u vidu sadržinu mere zaštite od nasilja u porodici koja se određuje u konkretnom slučaju. Saglasno čl. 61 PZ, dete ima pravo da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi. Ovo pravo može biti ograničeno samo sudskom odlukom kada je to u najboljem interesu deteta, a sud može doneti odluku o ograničavanju prava deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi ako postoje razlozi da se taj roditelj potpuno ili delimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici. Praksa pokazuje kako propuštanje da se blagovremeno uredi način

viđenja izvršioca nasilja sa detetom otvara prostor da on, pozivajući se na svoje pravo da održava kontakt sa detetom, nastavlja da vrši nasilje i šikanira i maltretira žrtvu nasilja, a često i samo dete.

1.1. Pokretanje postupka tužbom

Aktivno procesno legitimisani subjekti

Odredbama PZ izričito je propisano koju su subjekti procesno legitimisani za pokretanje pojedinih parnica za zaštitu od nasilja u porodici (čl. 284. st. 2 i 3 PZ).

Parnicu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, kao i parnicu za produženje trajanja mere zaštite koje je sud odredio, mogu pokrenuti:

- član porodice prema kojem je nasilje izvršeno,
- zakonski zastupnik člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno,
- javni tužilac i
- organ starateljstva.

Parnicu za prestanak mere zaštite od nasilja može pokrenuti isključivo član porodice protiv kojeg je mera određena.

Na pokretanje parnice za zaštitu od nasilja u porodici ovlašćen je član porodice prema kojem je nasilje izvršeno, kao aktivno stvarno legitimisani subjekt.

Aktivna procesna legitimacija pripada zakonskom zastupniku člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno – roditelju ili staraocu maloletnog lica, odnosno staraocu punoletnog poslovno nesposobnog lica. Zakonski zastupnik žrtve nasilja ovlašćen je da u svoje ime, a u interesu žrtve, pokrene parnicu za zaštitu od nasilja u porodici, jer mu zakonodavac izričito priznaje aktivnu procesnu legitimaciju u ovim parnicama. U tom slučaju zakonski zastupnik ima položaj tužioca u parnici i stranka je u funkcionalnom smislu, a ne zastupnik žrtve nasilja. U parnici za zaštitu od nasilja koju je pokrenuo zakonski zastupnik žrtve nasilja sama žrtva nasilja nema položaj stranke, izuzev ako se ne pridruži tužiocu i postane satužilac.

Ukoliko nije u svoje ime, kao stranka u funkcionalnom smislu, pokrenuo parnicu, zakonski zastupnik žrtve nasilja u parnici ima „samo“ položaj zastupnika. U tom slučaju on podiže tužbu u ime žrtve nasilja. Tada je tužilac u parnici sama žrtva nasilja, a u njeno ime radnje preduzima njen zakonski zastupnik.

Javni tužilac je ovlašćen na pokretanje parnica za zaštitu od nasilja u porodici i maloletnih i punoletnih lica. O potrebi za zaštitom određenog lica od nasilja u porodici javni tužilac redovno saznaje iz krivične prijave same žrtve nasilja ili od trećih lica, odnosno organa. Javni tužilac je ovlašćen da pokrene parnicu za zaštitu od nasilja u porodici, nezavisno od toga da li je svojim optužnim aktom inicirao krivični postupak. Ukoliko je pokrenuo krivični postupak, parnica za zaštitu od nasilja u porodici vodi se paralelno sa krivičnim postupkom, pri čemu ova dva postupka ni na koji način nisu međusobno uslovljena.

Podizanjem tužbe za zaštitu od nasilja u porodici javni tužilac štiti personalizovani interes lica nad kojim je nasilje izvršeno, istovremeno štiteći time i javni interes. U ovoj parnici javni tužilac je stranka u funkcionalnom smislu.

Ovlašćenje na pokretanje parnice za zaštitu od nasilja u porodici pripada i organu starateljstva, bez obzira na to da li je žrtva nasilja u porodici dete ili punoletno lice i kakav je njegov pravni status.

Praksa pokazuje da javni tužilac i organ starateljstva retko koriste zakonsko ovlašćenje na pokretanje parnice.

Istraživanja pokazuju da su mnogi slučajevi nasilja u porodici koji su dobili sudski epilog već evidentirani u centrima za socijalni rad, na osnovu prijava samih žrtava. Međutim, centri za socijalni rad, u ulozi organa starateljstva, retko koriste svoje ovlašćenje da kao stranke u funkcionalnom smislu, u svoje ime, a u interesu žrtve nasilja, pokrenu parnicu za zaštitu od nasilja u porodici. Takođe, iako je u velikom broju predmeta parnici za zaštitu od nasilja u porodici prethodio krivični postupak, javni tužioci redovno propuštaju priliku da na bazi prikupljenih činjenica u toku pretkrivičnog i krivičnog postupka pokrenu parnicu za zaštitu od nasilja u porodici oštećene osobe i time obezbede pravovremenu zaštitu od nasilja, koja bi omogućila da žrtva bude zaštićena od daljeg ispoljavanja nasilja.

Nepoznati su suštinski razlozi iz kojih organi starateljstva i javni tužioci ne koriste svoja zakonska ovlašćenja. U svakom slučaju, neophodno je istaći da je ovakva praksa višestruko štetna i da ne doprinosi ostvarivanju intencija zakona na planu pružanja porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

Sadržina tužbe

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom (čl. 284. st. 1 PZ). U pogledu sadržine tužbe u ovim parnicama, u svemu važe pravila ZPP kojima je regulisana formalna sadržina ove inicijalne parnične radnje u opštem parničnom postupku (čl. 192 ZPP).

Centralni deo tužbe za zaštitu od nasilja u porodici čini tužbeni zahtev, koji može biti jednostavan i složen, u zavisnosti od toga da li se traži izdavanje jedne ili više mera zaštite. Tužbeni zahtev treba da bude precizno i jasno određen i opredeljen, kako u subjektivnom tako i u objektivnom smislu. To podrazumeva da tužilac definiše: lice protiv kojeg se mera ima odrediti, lice radi čije se zaštite mera određuje, vrstu mere čije se određivanje traži, uključujući sve one elemente koji su potrebni za njenu konkretizaciju, kao i dužinu trajanja tražene mere.

Svaka tužba u parnici za zaštitu od nasilja u porodici kojom se traži određivanje mera zaštite ima i konstitutivni i kondemnatorni element, koji treba da budu jasno prepoznatljivi iz same sadržine tužbenog zahteva. Konstitutivni element tužbe ogleda se u zahtevu tužioca da sud svojom odlukom izrekne određenu promenu, čija je suština, bez obzira na vrstu mere, u tome da se tuženom zabrani vršenje određenog prava, odnosno ponašanje, i time unese promena u postojeće odnose stranaka. Kondemnatorni element tužbe ogleda se u traženju da sud izrekne konkretnu zapovest tuženom, tj. da mu naloži da, saglasno izrečenoj zabrani, nešto učini ili da se nešto ne čini, tj. da se suzdržava od nekog činjenja.

U nastavku teksta dâti su modeli tužbenih zahteva kojima se traži određivanje zakonom propisanih mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

NALOG ZA ISELJENJE IZ PORODIČNOG STANA ODNOSNO KUĆE

Tuženom Branku Brankoviću iz Niša, ul. Prilepska br. 15/3, zabranjuje se dalje stanovanje u porodičnom stanu u Nišu, ul. Prilepska br. 15/3, u kojem stanuje zajedno sa tužiljom Anom Branković, iz Niša, ul. Prilepska 15/3, i nalaže mu se da se iz ovog stana iseli, u roku od 15 dana.

Ova mera zaštite od nasilja u porodici trajeće pet meseci i može biti produžavana sve dok ne prestanu razlozi iz kojih je određena.

Žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

NALOG ZA USELJENJE U PORODIČNI STAN ODNOSNO KUĆU

Nalaže se tuženom Branku Brankoviću, iz Sombora, ul. Prilepska br. 15/3, da tužilji Ani Branković, iz Sombora, ul. Šumatovačka br. 29, dopusti useljenje u porodični stan u Somboru, ul. Prilepska br. 15/3, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Ova mera zaštite od nasilja u porodici trajeće godinu dana i može biti produžavana sve dok ne prestanu razlozi iz kojih je određena.

Žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

ZABRANA PRIBLIŽAVANJA

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Pirota, ul. Prilepska br. 15, da se približava tužilji Ani Branković, iz Pirota, ul. Šumatovačka br. 29, na udaljenosti manjoj od 500 metara, bez obzira na to gde se tužilja nalazi, i nalaže mu se da se suzdržava od približavanja tužilji na ovoj udaljenosti, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Ova mera zaštite od nasilja u porodici trajeće tri meseca i može biti produžavana sve dok ne prestanu razlozi iz kojih je određena.

Žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

ZABRANA PRISTUPA U PROSTOR OKO MESTA STANOVANJA I MESTA RADA

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Jagodine, ul. Prilepska br. 15, da pristupa u prostor oko mesta stanovanja tužilje Ane Branković, iz Jagodine, ul. Šumatovačka br. 29, na udaljenosti manjoj od 500 metara i nalaže mu se da ne pristupa u ovaj prostor, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Jagodine, ul. Prilepska br. 15, da pristupa u prostor oko mesta rada tužilje Ane Branković, koje se nalazi u fabrici „Trem“ iz Jagodine, ul. Orlovića Pavla br. 14, na udaljenosti manjoj od 500 metara, i nalaže mu se da ne pristupa u ovaj prostor, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Ove mere zaštite od nasilja u porodici trajeće godinu dana i mogu biti produžavane sve dok ne prestanu razlozi iz kojih su određene.

Žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

ZABRANA DALJEG UZNEMIRAVANJA

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Beograda, ul. Prilepska br. 15, da na bilo koji način dalje uznemirava tužilju Anu Branković, iz Beograda, ul. Šumatovačka br. 29, i nalaže mu se da se suzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja, kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo tužilje, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Ova mera zaštite od nasilja u porodici određuje se na period od godinu dana i može biti produžavana sve dok ne prestanu razlozi iz kojih je određena.

Žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

Kada je reč o zahtevu za produženje trajanja mere, tužbeni zahtev bi se mogao formulisati prema sledećem modelu:

Produžavaju se mere zaštite od nasilja u porodici protiv tuženog Branka Brankovića, iz Beograda, ul. Prilepska br. 15, određene izvršnom presudom Osnovnog suda u Beogradu P2 br. xxx/11, od xx. xx. 2011. godine, pa:

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Beograda, ul. Prilepska br. 15, stanovanje u porodičnom stanu u Beogradu, ul. Prilepska br. 15, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Beograda, ul. Prilepska br. 15, da se približava tužilji Ani Branković na udaljenosti manjoj od 500 metara, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Beograda, ul. Prilepska br. 15, da pristupa u prostor oko mesta stanovanja tužilje Ane Branković u Beogradu, ul. Prilepska br. 15, na udaljenosti manjoj od 500 metara, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Zabranjuje se tuženom Branku Brankoviću, iz Beograda, ul. Prilepska br. 15, da na bilo koji način dalje uznemirava tužilju i nalaže mu se da se suzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo Ane Branković, pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Produžene mere zaštite trajaće godinu dana i mogu biti ponovo produžavane sve dok ne prestanu razlozi iz kojih su određene.

Žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

Tužbeni podnesak može da sadrži i neke druge pravozaštitne i procesne zahteve. Pored zahteva za naknadu parničnih troškova, u tužbi se mogu istaći zahtev za oslobađanje od prethodnog plaćanja troškova postupka (čl. 168 ZPP), zahtev za postavljenje besplatnog punomoćnika (čl. 170 ZPP), kao i zahtev da sud dopusti da raspravi prisustvuju dva lica koja je stranka izabrala (čl. 323. st. 3 ZPP) i drugi procesni zahtevi.

Tužba kojom se traži produženje trajanja mere zaštite od nasilja u porodici, po svojoj prirodi, konstitutivna je (pravopreinačavna). Njome tužilac traži da se produži dejstvo svih ili samo pojedinih od izrečenih zabrana, odnosno naloga za određeni (budući) period vremena.

Tužba kojom se traži prestanak trajanja mere zaštite u porodici pre isteka vremena na koji je mera određena takođe ima konstitutivnu prirodu. Njome tužilac traži da sud svojom odlukom izrekne prestanak izrečene mere i time promeni pravnu situaciju tuženog koja je nastala u trenutku pravnosnažnosti presude kojom je određena mera zaštite od nasilja.

1.2. Pokretanje postupka po službenoj dužnosti

Sud je ovlašćen da pokrene adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici uz postupak u bračnim parnicama (čl. 226. st. 3 PZ), u maternitetskim i paternitetskim parnicama (čl. 260. st. 3 PZ), u parnicama za zaštitu prava deteta, u parnicama za vršenje roditeljskog prava, kao i u parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava (čl. 273. st. 3 PZ).

Potreba da sud po službenoj dužnosti pokrene postupak za zaštitu od nasilja u porodici postoji kada sud, na osnovu rezultata izviđanja i raspravljanja u osnovnom postupku, koji se vodi u nekoj od bračnih parnica ili parnica iz roditeljsko-dečjeg odnosa, dođe do saznanja da postoji potreba pružanja pravne zaštite od nasilja u porodici a da nijedan od aktivno legitimisanih subjekata nije zatražio određivanje mere zaštite.

Sud je ovlašćen da, *ex officio*, sprovede postupak za zaštitu od nasilja u porodici ne samo kad postoji potreba da se zaštiti dete ili punoletni član porodice koji, zbog svoje nesposobnosti, nije u stanju da se sâm stara o svojim pravima i interesima, već i kad ovaj vid pravozaštitne potrebe ima punoletan i poslovno sposoban član porodice.

Sud može po službenoj dužnosti pokrenuti postupak za zaštitu od nasilja u porodici radi pružanja pravne zaštite i tužiocu i tuženom, kao strankama u osnovnom postupku. Ukoliko se osnovni postupak tiče prava deteta, a dete u tužbi nije označeno kao stranka, sud je dužan da pokrene postupak radi zaštite deteta od nasilja u porodici, ukoliko je izostala inicijativa aktivno legitimisanih subjekata, a sud oceni da za ovim vidom pravne zaštite postoji potreba.

Postupak za zaštitu od nasilja u porodici pokrenut je po službenoj dužnosti u trenutku kad sud preduzme prvu radnju u cilju utvrđivanja stanja stvari i ispitivanja ispunjenosti uslovâ za određivanje mera zaštite.

4. Stranke i zastupnici stranaka

Stranke u parnici za zaštitu od nasilja u porodici jesu tužilac i tuženi, pri čemu je tužilac lice odnosno organ koji je pokrenuo postupak, dok je tuženi lice protiv kojeg je postupak pokrenut. Ako tužilac u parnici za zaštitu od nasilja u porodici nije član porodice prema kojem je nasilje izvršeno, već neki drugi aktivno legitimisani subjekt, u tom slučaju član porodice nema položaj stranke u postupku iako se postupak vodi radi njegove zaštite. Ukoliko se ne pridruži tužiocu, član porodice radi čije se zaštite postupak vodi ostaje „pritajena“, „prikrivena“ stranka u parnici, tako da nije ovlašćen na preduzimanje stranačkih parničnih radnji.

Ukoliko je tužilac parnično nesposobno lice, u njegovo ime parnicu pokreće i preduzima sve druge parnične radnje njegov zakonski zastupnik. Parnično nesposobnog tuženog u parnici takođe zastupa njegov zakonski zastupnik. Zakonski zastupnik tužioca odnosno tuženog dužan je da prilikom preduzimanja prve radnje u postupku dokaže svoje zastupničko svojstvo podnošenjem odgovarajućih isprava (čl. 79. st. 2 ZPP).

Ako između zakonskog zastupnika i tuženog postoji kolizija interesa ili obe stranke imaju istog zakonskog zastupnika, kao i u drugim slučajevima propisanim ZPP-om, sud je dužan da tuženom postavi privremenog zastupnika ako zaključi da bi redovni postupak oko postavljanja zakonskog zastupnika tuženom dugo trajao i da bi zbog toga mogle da nastanu štetne posledice za jednu ili obe stranke. Privremenog zastupnika sud postavlja sa spiska advokata koji sudu dostavlja advokatska komora (čl. 81 ZPP).

Zastupanje deteta kao stranke u parnici za zaštitu od nasilja u porodici regulisano je propisima PZ. Izlaganja o zastupanju deteta sadržana su u delu rada posvećenom procesnom položaju deteta u ovim parnicama.

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici parnično sposobne stranke mogu lično preduzimati radnje, a mogu ih zastupati i punomoćnici. Po novom ZPP, punomoćnik može biti samo advokat. I u postupku za zaštitu od nasilja u porodici važi opšte parnično procesno pravilo kojim je propisano obavezno advokatsko zastupanje u postupku po vanrednim pravnim lekovima, izuzev ako je stranka sama advokat (čl. 85. st. 3 ZPP).

Kao i u opštem parničnom postupku, i u postupku za zaštitu od nasilja u porodici sud može, u toku čitavog postupka, odlučiti o zahtevu za oslobađanje od prethodnog plaćanja troškova postupka (čl. 168 ZPP) i priznati pravo na besplatnu pravnu pomoć, koje uključuje i pravo na besplatno zastupanje (čl. 170 ZPP). Stranci se postavlja besplatni punomoćnik isključivo na njen zahtev. Sud je dužan da odluči o zahtevu za postavljanje besplatnog punomoćnika u roku od osam dana od dana isticanja zahteva. Važno je pravilo po kojem se odlaže početak toka roka za preduzimanje radnje od koje zavisi zaštita prava stranke; ovaj rok počinje da teče od dana dostavljanja rešenja kojim je odlučeno o zahtevu stranke za besplatnu pravnu pomoć (čl. 170. st. 3 ZPP). Za zastupnika se postavlja advokat sa spiska advokata koji sudu dostavlja advokatska komora (čl. 170. st. 4 ZPP).

Postavljanje besplatnog punomoćnika u funkciji je ostvarivanja prava na pravično suđenje i načela jednakosti stranaka, u situacijama kada je neophodno da stranka u postupku sudeluje uz pomoć stručnog zastupnika a nema mogućnosti da plaća troškove zastupanja. U praksi je, međutim, postavljanje besplatnog punomoćnika izuzetno retko, kao što je retko i oslobađanje od prethodnog plaćanja troškova postupka. Deo razloga krije se u činjenici da stranke uopšte i ne znaju da postoji mogućnost oslobađanja od prethodnog plaćanja troškova postupka, niti znaju da im može biti postavljen besplatni punomoćnik.

5. Tok postupka

Postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici razvija se između inicijalne procesne radnje i presude kojom sud pravnu stvar meritorno rešava.

U pogledu toka prvostepenog postupka u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici važi nekoliko posebnih pravila:

- tužba se ne dostavlja tuženom na obavezan odgovor (čl. 204. st. 2 PZ);
- sud je dužan da postupak sprovede na najviše dva ročišta (čl. 204. st. 3 PZ);
- prvo ročište treba da bude održano u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sudu (čl. 285. st. 2 PZ); i
- drugostepena odluka treba da bude doneta u roku od 15 dana od dana kad je žalba dostavljena drugostepenom sudu (čl. 285. st. 3 PZ).

Tok prvostepenog postupka u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici obuhvata dve faze: pripremnu fazu i fazu izviđanja i odlučivanja.

Cilj pripremnog stadijuma, kao i svih radnji koje se u njemu preduzimaju, sastoji se u tome da se ispita dopuštenost pružanja pravne zaštite i obezbede uslovi za nesmetan rad procesnih subjekata radi rešavanja konkretne pravne stvari.

Stadijum izviđanja i odlučivanja ima cilj da se u potpunosti razjasni i utvrdi stanje stvari kako bi se formirale pravilne premise za sudsku odluku i donela zakonita odluka.

6. Pripremni postupak

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici valjano sproveden pripremni postupak od izuzetnog je značaja, jer doprinosi ostvarivanju načela naročite hitnosti u postupanju, kao jednog od dominantnih procesnih načela u ovim parnicama.

U pripremnom postupku, koji je obavezna etapa u postupku, sud prethodno ispituje tužbu kako bi utvrdio nadležnost, formalnu urednost tužbe, dopustivost redovnog pravnog puta i ispunjenost drugih procesnih pretpostavki te vrši trijažu procesnog materijala. Od samog prijema tužbe sud treba da nastoji da odmah rešava sva pitanja koja se u ovoj fazi postupka mogu rešiti, tako da u daljem toku postupka preostane što manje otvorenih pitanja.

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici zasnovan je na načelu hitnosti, tako da se u ovim parnicama, saglasno čl. 302 ZPP, ne zakazuje pripremno ročište, a tužba se ne dostavlja na odgovor (čl. 204. st. 2 PZ).

Pripremanje glavne rasprave

U fazi pripremanja glavne rasprave sud, pošto prouči parnične spise, treba da načini dobar plan rada i da valjano pripremi glavnu raspravu, jer se samo na taj način može postići neophodna efikasnost u postupanju.

U cilju ubrzanja postupka i koncentracije procesnog materijala, u ovoj fazi postupka sud treba da izda potrebne naredbe za pribavljanje raspoloživog procesnog materijala. U tom smislu, sud može da pozove stranke da lično dođu pred sud, iako imaju punomoćnike, kako bi dale objašnjenja o okolnostima koje su poznate samo njima, da predaju isprave i druge obaveštajne stvari koje se nalaze kod njih, a na koje se pozvala jedna od stranaka, da pribavi potrebna obaveštenja od odgovarajućih ustanova, kao što je npr. izvod iz službene evidencije i dokumentacije o nasilju u porodici koju vodi organ starateljstva, mišljenje organa starateljstva o celishodnosti mere zaštite od nasilja u porodici, da na raspravu pozove lica na koja se jedna od stranaka pozvala kao na svedoka, kako bi odmah mogla da budu saslušana ako sud na raspravi donese rešenje o izvođenju dokaza saslušanjem ovih lica i preduzme slične radnje.

Korisno je da sud unapred evidentira sva pravna pitanja koja se mogu pojaviti na raspravi, kao i da pripremi spisak pitanja koja će postaviti strankama u cilju prikupljanja procesnog materijala i razjašnjenja stanja stvari, kako bi dobio što potpuniju i što verniju sliku o stanju stvari.

Zakazivanje ročišta za glavnu raspravu

U fazi pripremnog postupka sud rešenjem zakazuje prvo ročište za usmenu raspravu. Saglasno čl. 285. st. 2 PZ, sud zakazuje ročište za glavnu raspravu tako da bude održano u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sudu. S obzirom na to da, prema pravilima opšteg parničnog postupka, stranci mora dostaviti poziv za pripremno ročište najkasnije osam dana pre ročišta (čl. 309, u vezi sa članom 303 ZPP), to, praktično, znači da je u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sud dužan da odmah po prijemu tužbe zakaže ročište i naredi da se primerak tužbe dostavi tuženom.

Saglasno odredbama iz čl. 308 ZPP, stranke su dužne da na prvom ročištu za glavnu raspravu iznesu sve činjenice potrebne za obrazloženje svojih predloga, da predlože dokaze kojima se potvrđuju iznete činjenice, da se izjasne o navodima i ponuđenim dokazima druge stranke, kao i da predlože vremenski okvir za sprovođenje postupka. Sud je dužan da ih na to upozori u pozivu za ročište, ukazujući im da posle održavanja prvog ročišta mogu, u podnescima ili na sledećem ročištu, da iznose nove činjenice i predlažu nove dokaze samo ako učine verovatnim da bez svoje krivice nisu mogle da ih iznesu, odnosno predlože na prvom ročištu za glavnu raspravu (čl. 314 ZPP).

Sud je, takođe, dužan da stranke upozori na dužnost da na ročište za glavnu raspravu donesu sve isprave koje služe kao dokaz i predmete koje treba razgledati u sudu (čl. 309, u vezi sa čl. 303 ZPP).

Još jedno od važnih upozorenja koje treba da sadrži poziv za ročište tiče se dužnosti stranaka da sud obaveste o promeni adrese. Sud je dužan da upozori stranke da će im, u slučaju neispunjenja ove dužnosti, pismena biti dostavljana isticanjem na oglasnu tablu suda (čl. 309, u vezi sa čl. 303 i 114 ZPP).

7. Izviđanje, raspravljanje i dokazivanje na glavnoj raspravi

Sud izviđa stanje stvari kako bi formirao pravilnu podlogu za svoju odluku na osnovu rezultata usmenog raspravljanja stranaka na glavnoj raspravi.

Glavna rasprava

Glavna rasprava, po pravilu, treba da se održi na jednom ročištu, a ako je radi izvođenja svih dokaza čije je izvođenje dozvolio ili odredio po službenoj dužnosti potrebno održati više od jednog ročišta, sud je dužan da ih zakaže u najkraćem vremenskom razmaku, vodeći računa o koncentraciji glavne rasprave (čl. 309 ZPP). Treba imati u vidu da, saglasno čl. 204 PZ, u postupku za zaštitu od nasilja u porodici koji se vodi radi zaštite deteta ili roditelja koji vrši roditeljsko pravo, glavna rasprava, po pravilu, treba da se održi na najviše dva ročišta (čl. 204 PZ).

Na prvom ročištu za glavnu raspravu sud upućuje stranke da iznesu svoje zahteve i predloge, kao i sve činjenice potrebne za obrazloženje svojih zahteva i predloga, da predlože dokaze kojima se potvrđuju iznete činjenice, da se izjasne o navodima i ponuđenim dokazima protivne stranke i da predlože vremenski okvir za sprovođenje parničnog postupka (čl. 308 ZPP).

Na prvom ročištu za glavnu raspravu sud je dužan da rešenjem odredi vremenski okvir za sprovođenje postupka, kojim određuje broj ročišta, vreme održavanja ročišta, raspored izvođenja dokaza na ročištima i preduzimanja drugih procesnih radnji, sudske rokove, kao i ukupno vreme trajanja glavne rasprave (čl. 10 i 308 ZPP).

Utvrđivanje vremenskog okvira, koje zakonodavac propisuje u cilju povećanja efikasnosti u postupanju i ostvarivanja prava na suđenje u razumnom roku, podrazumeva izradu valjanog vremenskog plana rada. Za pripremu ovog plana potrebno je da sudija dobro prouči i pravno kvalifikuje spornu stvar, da izvrši valjanu selekciju i trijažu procesnog materijala, odvoji sporne od nespornih činjenica, odluči o tome koji će se dokazi izvesti radi utvrđivanja relevantnih činjenica, utvrdi koja pravna pitanja treba da se rasprave, kao i da isplanira vreme koje je optimalno potrebno za preduzimanje pojedinih radnji u postupku itsl. Prilikom određivanja vremenskog okvira sud mora voditi računa o potrebi da se postupak sprovede uz racionalno korišćenje rada i vremena, pri čemu ne sme doći

do povrede prava koja strankama pripadaju u postupku, niti do ugrožavanja mogućnosti donošenja pravilne i zakonite odluke.

Važno je naglasiti da nepostupanje sudije u vremenskom okviru predstavlja osnov za pokretanje disciplinskog postupka, u skladu sa odredbama Zakona o sudijama.⁴⁷ Prema čl. 90 ovog zakona, jedan od disciplinskih prekršaja sudije jeste i neopravdano odugovlačenje postupka.

Na ročištu za glavnu raspravu, koja je zasnovana na načelu kontradiktornosti, stranke u svojim raspravnim govorima iznose stanje stvari, ističu zahteve i protivzahteve, ulažu prigovore, pobijaju zahteve i prigovore svog protivnika, postavljaju pitanja protivniku, iznose svoje mišljenje o tome koja se pravna norma u datom slučaju ima primeniti, nudeći za svoj stav odgovarajuću činjeničku i pravnu argumentaciju, iznose svoja pravna razlaganja i tumačenja pravne i običajne norme na koju se pozivaju. Osim toga, stranke predlažu izvođenje dokaza, izjašnjavaju se o dokaznoj temi tako što izražavaju svoj stav o relevantnosti činjenice čija se istinitost dokazuje, o važnosti samog dokaza, tj. o dopustivosti ponuđenog dokaznog sredstva za utvrđivanje istinitosti konkretne sporne činjenice, stavljaju eventualne primedbe u pogledu izvedenih dokaza, postavljaju pitanja saslušanim licima, izjašnjavaju se o izvedenim dokazima itd.

Na prvom ročištu za glavnu raspravu sud strankama treba da ukaže na dužnost iznošenja svih činjenica i predlaganja svih dokaza, kao i na činjenicu da nove činjenice i nove dokaze koje budu iznele, odnosno predložile po okončanju prvog ročišta neće uzeti u obzir, izuzev ako učine verovatnim da bez svoje krivice nisu mogle da ih iznesu, odnosno predlože na prvom ročištu za glavnu raspravu (čl. 314 ZPP).

Usmena rasprava odvija se u metodičnom razgovoru suda i stranaka. Stranke živom rečju, u potpuno slobodnoj formi, iznose svoje zahteve, protivzahteve i predloge, i obrazlažu ih iznošenjem pravno relevantnih činjenica, za koje nude odgovarajuće dokaze. U toku rasprave stranke diskutuju o svojim suprotstavljenim stavovima, razmatraju i iznose svoja mišljenja o spornim činjeničnim i pravnim pitanjima koja se postave u toku rasprave, iznose argumente *pro et contra* za određene stavove i preduzimaju slične radnje. Da bi se pravna stvar u potpunosti razjasnila i rasvetlila te pribavio sav potreban procesni materijal za sudsku odluku, raspravni govori se smenjuju i traju sve dok svi argumenti ne budu iscrpeni.

Raspravom rukovodi predsednik sudskog veća tako što određuje teme o kojima se raspravlja i redosled izlaganja stranaka; ukoliko je neko pitanje o kojem su stranke raspravljale ostalo nerazjašnjeno, o njemu se kasnije može ponovo raspravljati. Prilikom određivanja redosleda tema o kojima se raspravlja predsednik veća daje prioritet pitanjima koja su od prejudicijelnog značaja i pitanjima za koja može pretpostaviti da će najbrže biti rešena.

Prilikom uređivanja postupka u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici zakonodavac nije isključio mogućnost primene medijacije. Na osnovu toga moglo bi se zaključiti da je u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici medijacija dopuštena i da se primenjuju pravila ZPP kojima je propisana dužnost suda da upozna stranke sa njihovim pravom da spor mogu rešiti medijacijom (čl. 305. st. 3 ZPP) te da zastane sa postupkom i uputi stranke na medijaciju ako saglasno predlože rešavanje spora medijacijom (čl. 340 ZPP). Nesumnjivo je da u slučajevima nasilja u porodici medijacija predstavlja, s obzirom na svoj cilj i funkciju, kontraindikovanu intervenciju. Zato u parnicama za zaštitu nasilja u porodici nema mesta upućivanju stranaka na medijaciju, čak ni kad stranke to zajednički predlože.

47 Službeni glasnik RS, br. 116/2008, 58/2009 – odluka US, 104/2009, 101/2010 i 8/2012 – odluka US.

Uloga suda u prikupljanju procesnog materijala na glavnoj raspravi

Saglasno istražnom načelu, koje je dominantno u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici (čl. 205 PZ), sud na usmenoj raspravi nije samo onaj ko rukovodi raspravom stranaka, već aktivan podstrekač stranačke procesne delatnosti i aktivan „tragač“ za istinom. Zato je neophodno da prilikom izviđanja stanja stvari sud permanentno ima na umu da je primarno odgovoran za rezultate raspravljanja. U tom smislu, sud je dužan da podstiče stranke da iznesu sve pravno relevantne činjenice, da dopune svoje navode i izjasne se o navodima protivnika, da pruže potrebna objašnjenja i ponude sve raspoložive dokaze. Ulogu aktivnog podstrekača stranačke aktivnosti sud vrši tako što strankama postavlja pitanja i traži neophodna razjašnjenja i dopune navoda radi utvrđivanja istinskog stanja stvari.

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sud sâm istražuje činjenice i u podlogu svoje odluke može da uzme i onu pravno relevantnu činjenicu na koju se nijedna stranka nije pozvala. U skladu sa načelom kontradiktornosti, neophodno je da strankama pruži mogućnost da se o toj činjenici izjasne.

U toku usmene rasprave dolaze do punog izražaja načelo saslušanja i načelo jednakosti stranaka. Radi ostvarivanja ovih načela neophodno je da stranke budu upoznate ne samo sa navodima i zahtevima svog protivnika, već i sa stavovima suda, od kojih zavisi usmeravanje postupka i tok samog raspravljanja.

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u parnici zasnovan je na principima tzv. otvorenog pravosuđenja. Sud je dužan da stranke permanentno upoznaje sa svojim hipotezama, radnim kvalifikacijama i ocenama u pogledu pravne stvari, da bez ikakve rezerve, potpuno otvoreno saopštava strankama svoje stavove, pravna shvatanja i koncepciju kojom se rukovodi prilikom prikupljanja i ocenjivanja procesne građe. Sud je, isto tako, dužan da u toku čitavog postupka strankama pruža potrebna razjašnjenja i upoznaje ih sa svojim viđenjima pravne stvari i da zajedno sa njima razmotri sve činjenične i pravne aspekte istaknutog pravozaštitnog zahteva. Iznošenjem svojih stavova i motiva kojima se rukovodi prilikom preduzimanja procesnih radnji sud pruža strankama priliku da se izjasne i o njegovim stavovima i tezama. Sud je, takođe, dužan da stranke upozori na one elemente pravne stvari o kojima je dužan da vodi računa po službenoj dužnosti i da ih pozove da iznesu svoje primedbe. U cilju donošenja zakonite odluke, sud treba da upozna stranke i sa svojim stavom o konkretnoj materijalnoj pravnoj normi koju bi, po njegovom mišljenju, trebalo primeniti, kao i sa svojom interpretacijom sadržine pravne norme.

S obzirom na to da sud nije vezan tužbenim zahtevom, tj. da može odlučivati *ultra i extra petitum* u pogledu mere zaštite koju će odrediti, potrebno je da sud postavi radnu tezu u pogledu mere koju namerava odrediti i da sa tim otvoreno upozna stranke, kako bi im omogućio da o tome raspravljaju.

Od posebne važnosti je da sud strankama objasni smisao i svrhu svake od mera zaštite od nasilja u porodici, kao i posledice određivanja mera zaštite od nasilja u porodici.

Sud može, na zahtev stranke, dopustiti da raspravi prisustvuju dva lica koja određuje sama stranka (čl. 323. st. 3 ZPP). Kad je u pitanju žrtva nasilja, prisustvo ovih lica može za nju biti veoma značajno u smislu podrške za lakše prevazilaženje stresa i emocionalnih teškoća sa kojima se suočava.

Saslušanje stranaka

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici u kojima stranke zastupaju advokati, najčešće će biti potrebno da sud informativno sasluša stranke u cilju razjašnjenja stanja stvari. Ovo informativno saslušanje stranaka u postupku značajno je, jer na taj način sud neposredno od samih aktera „događaja“, od žrtve i izvršioca nasilja, saznaje šta se dešavalo u njihovim odnosima. S druge strane, informativno saslušanje je od posebne važnosti za procenu stepena opasnosti i rizika od ponavljanja nasilja. Za ovu procenu, kao i za potpuno saznavanje stanja stvari, izuzetno su važne informacije koje pruža sama žrtva nasilja.

Da bi se prikupile sve relevantne činjenice i eventualno saznalo za nove dokaze, prilikom saslušanja žrtve nasilja, treba postaviti direktna i fokusirana pitanja, otvorenog i poluotvorenog tipa.

Pitanja koja bi žrtvi nasilja svakako trebalo postaviti glase:

- Kako se osećete u pogledu svoje bezbednosti?
- Kada ste prvi put, a kada poslednji put bili zlostavljani od strane partnera?
- Da li ste često izloženi nasilju i kojoj vrsti nasilja?
- Koja je najteža vrsta nasilja koju ste doživeli?
- Šta ste preduzeli kada ste prvi put doživeli nasilje?
- Da li ste nekom ispričali šta vam se dogodilo?
- Da li je neko od ukućana bio prisutan i kako je reagovao?

Važan izvor informacija za sud predstavlja i sâm izvršilac nasilja, tuženi u parnici. Prilikom zakazivanja ročišta treba planirati dovoljno vremena za detaljno saslušanje izvršioca nasilja, jer njegove izjave mogu biti dragocene za procenu stepena opasnosti od ponavljanja nasilja.

Pored pitanja koja se odnose na sâm akt nasilja, izvršiocu nasilja mogu se postaviti i neka od ovih pitanja:

- Šta se dešava kada se naljutite?
- Objasnite šta vam najviše smeta kod vaše partnerke/partnera.
- Kako reagujete kad se iznervirate?
- Mislite li da je upotreba fizičke sile efikasna za „ubeđivanje“?
- Da li su psovke uobičajena reakcija kada ste ljuti na nekoga?
- Kako smirujete decu kad su nemirna?
- Kako reagujete kad ukućani ne poštuju vaše zahteve?
- Da li je vašoj partnerki/partneru dostupan novac iz kućnog budžeta?
- Kako reagujete kad saznate da se ponašala/-o na način koji smatrate nedoličnim?
- Jeste li ljubomorni?

Dokazivanje

Najveći deo izviđanja na raspravi čini dokazivanje. Sud nalaže izvođenje dokaza donošenjem dokaznog rešenja i, ako je to moguće, odmah pristupa izvođenju dokaza. Saglasno istražnom načelu, sud može naložiti izvođenje dokaza o istinitosti čak i onih činjenica koje su među strankama nesporne (čl. 205 PZ).

U pogledu samog izvođenja dokaza primenjuju se pravila opšte parnične procedure. Sud je ovlašćen da izvodi dokaze koje stranke nisu predložile, ako su ti dokazi od značaja za pravilno utvrđivanje aktuelnog stanja stvari. U pogledu izbora dokaznih sredstava koja će mu pomoći da formira svoje uverenje o istinitosti činjeničnih tvrdnji sud je potpuno slobodan (čl. 229 ZPP). Sud je, takođe, ovlašćen da odbije predlog za izvođenje dokaza ako oceni da činjenica koja se njima dokazuje nije pravno relevantna za odlučivanje (čl. 315. st. 2 ZPP).

Kad je u pitanju dokazivanje putem svedoka, pored neposrednog saslušanja svedoka na ročištu, u postupku se kao dokaz može koristiti i pisana izjava svedoka. Ova pisana izjava, pored samih saznanja o bitnim spornim činjenicama, sadrži i podatke o tome odakle su licu poznate činjenice i u kakvom je odnosu sa strankama u postupku. Izjava mora da bude overena u sudu ili od strane lica koje vrši javna ovlašćenja. Sud može odrediti da umesto saslušanja svedoka bude pribavljena njegova pisana izjava, na predlog stranke ili po službenoj dužnosti, a samu pisanu izjavu svedoka može da podnese stranka lično ili da je sud zatraži od svedoka. Dokaz se izvodi na ročištu, čitanjem pisane izjave. U pogledu izvođenja ovog dokaza u svemu važe opšta pravila ZPP (čl. 245 ZPP). Korišćenje ovog dokaznog sredstva može biti veoma korisno u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, jer je neposredno saslušanje svedoka, posebno ostalih članova porodice, za njih često veoma traumatično iskustvo.

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sud, po pravilu, treba da izvede dokaz saslušanjem stranaka kao svedoka u sopstvenoj stvari. Stranke su, kako pokazuje iskustvo, veoma često jedini „svedoci“ ispoljenog nasilja, tako da je u mnogim parnicama saslušanje stranaka kao svedoka jedno od glavnih dokaznih sredstava.

Veštačenje, kao jedno od dokaznih sredstava, sud određuje kad je radi utvrđivanja određene činjenice ili za njeno pravilno razumevanje ili za kritičku ocenu utvrđene činjenice potrebno stručno znanje kojim sud ne raspolaže (čl. 259 ZPP). Prilikom određivanja veštačenja, sud treba da ima u vidu stvarnu potrebu za izvođenjem ovog dokaza. Potreba za izvođenjem dokaza veštačenjem ne postoji ako sudija ima dovoljno znanja ili dovoljno iskustva u pogledu konkretne činjenice.

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici kao specifičan veštak može se pojaviti organ starateljstva. Naime, odredbom čl. 286 PZ predviđeno je da sud može tražiti mišljenje organa starateljstva o svrsishodnosti mera zaštite od nasilja u porodici, pod uslovom da je reč o parnici koju nije pokrenuo sâm organ starateljstva. Ukoliko je organ starateljstva sâm pokrenuo postupak, on je u tužbi već izneo svoje „mišljenje“ o tome koja je mera zaštite u konkretnom slučaju adekvatna, tako da ne postoji potreba za ovim vidom veštačenja.

Kad se organ starateljstva pojavljuje u parnicama kao veštak, dužan je da navede sve činjenice na kojima svoje stručno mišljenje zasniva, uključujući i one do kojih je došao tokom postupka stručne procene. Strankama u postupku sud mora pružiti mogućnost da veštaku postavljaju pitanja i traže dodatna razjašnjenja. Radi ostvarivanja ovih procesnih ovlašćenja stranaka, korisno je da sud pozove veštaka da usmeno interpretira svoje pismeno dato mišljenje i direktno pruži potrebna razjašnjenja.

Ključnu ulogu u pribavljanju dokaza imaju same stranke i organ starateljstva. Ukoliko organ starateljstva nije sâm pokrenuo postupak, sud može zatražiti da pruži pomoć u pribavljanju dokaza (čl. 286 PZ).

8. Privremene mere

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici relativno često postoji potreba za određivanjem jedne ili više privremenih mera, kojima se žrtvi nasilja pruža provizorna zaštita, ograničenog vremenskog trajanja.

U pogledu uslova pod kojima se određuju privremene mere važe pravila Zakona o izvršenju i obezbeđenju.⁴⁸ Budući da se u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici ostvaruje nenovčani zahtev, kao privremena mera može se odrediti svaka mera kojom se postiže svrha takvog obezbeđenja, pri čemu je, imajući u vidu prirodu pravozaštitne potrebe, najprikladnija mera izdavanje privremenih zabrana, odnosno naloga protivniku predlagača kojim mu se nalaže određeno činjenje, trpljenje odnosno propuštanje kako bi se otklonila opasnost od nasilja ili veće nenadoknadive štete.

Saglasno čl. 259 Zakona o izvršenju i obezbeđenju, u postupku raspravljanja i odlučivanja o predlogu za određivanje privremene mere shodno se primenjuju odredbe ZPP-a.

U sudskoj praksi se vreme trajanja privremenih mera određuje raznoliko. Pojedini sudovi određuju privremenu meru navodeći datum do kojeg ona traje, neki sudovi utvrđuju broj meseci, a neki određuju da ona traje do okončanja postupka, što je, s aspekta zaštite žrtve nasilja, najprimerenije, imajući u vidu cilj i svrhu privremene mere.

Odredbom čl. 285. st. 2 Zakona o izvršenju i obezbeđenju propisano je da rešenje kojim se određuje privremena mera ima pravno dejstvo rešenja o izvršenju, kojim se određuje sprovođenje izvršenja primenom odgovarajućih sredstava izvršenja, u zavisnosti od toga da li je reč o nenovčanoj obavezi na činjenje, nečinjenje ili trpljenje (čl. 217–220 Zakona o izvršenju i obezbeđenju). To znači da rešenje kojim se određuje privremena mera mora obuhvatati sve elemente koje sadrži rešenje o izvršenju, uključujući i označenje sredstva i predmeta izvršenja (čl. 37 Zakona o izvršenju i obezbeđenju). Rešenje kojim je određena privremena mera može se odmah sprovesti prinudno.

Istraživanja pokazuju da stranke retko traže određivanje privremenih mera, iako su one pogodan instrument kojim se može sprečiti upotreba sile, otkloniti opasnost od nasilja ili nastanak nenadoknadive štete. I kad se određuju privremene mere, one se uglavnom odnose na ostvarivanje dužnosti u odnosu na zajedničku maloletnu decu. Razlog za to je, verovatno, procena da će postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici trajati relativno kratko, kao i nedovoljna informisanost o mogućnostima i uslovima pod kojima sud može odrediti privremene mere.

Zabrinjavajuća je pojava kašnjenja sudova sa donošenjem odluke o istaknutom zahtevu za određivanje privremene mere ili, što je još gore, propuštanja da se o odluci o osnovanosti zahteva. Umesto da daju prioritet upravo tom zahtevu i da što pre donesu meritornu odluku o osnovanosti zahteva za određivanje privremene mere, sudovi ponekad potpuno previđaju činjenicu da je pred sudom istaknut urgentni zahtev za izdavanje privremene mere i da o tom zahtevu treba odlučiti. S druge strane, propuštanje suda da odluci o zahtevu za određivanje privremene mere onemogućava da stranka, koristeći svoje pravo na pravni lek, blagovremeno izdejstvuje zakonitu i povoljnu odluku.

48 Službeni glasnik RS, br. 31/2011 i 99/2011 – dr. zakon.

9. Ophođenje i komunikacija suda sa strankama

Ophođenje i komunikacija sa strankama moraju biti korektni, kako bi se uvažili njihova ličnost i dostojanstvo. U tom smislu, nedopustivo je da sud na bilo koji način vređa stranke, upućuje bilo kakve neprimerene komentare i opaske i sl. S druge strane, sud je dužan da tokom čitavog postupka energičnom reakcijom spreči svaku zloupotrebu procesnih ovlašćenja, da pravovremeno reaguje i na najmanji akt narušavanja procesne discipline, ometanja rada i vređanja ugleda i dostojanstva suda i stranaka u postupku. Sud treba da koristi sve zakonom propisane procesne instrumente kako bi očuvao red u sudnici i predupredio dalje ispoljavanje neprimerenog ponašanja stranaka u sudnici.

U ophođenju sa strankama neophodno je da sud ima u vidu potrebu za uspostavljanjem „balansa moći“ među strankama. Osim toga, prilikom saslušanja žrtve nasilja, bitno je da sud uzme u obzir i pravilno sagleda trenutno emocionalno stanje žrtve nasilja, da na adekvatan način reaguje na njene eventualne „izlive“ osećanja – ispoljavanje straha, ljutnje i slične reakcije. Prilikom saslušanja žrtve nasilja sud je dužan da pokaže maksimalnu strpljivost i da ostavi dovoljno vremena da žrtva svojim tempom i na svoj način upozna sud sa svim okolnostima vezanim za nasilje. U komunikaciji sa žrtvom nasilja neophodno je da sud bude tolerantan, da izbegava korišćenja previše formalnog rečnika, da vodi računa o stepenu obrazovanja žrtve nasilja i bude siguran da ona razume pitanja koja joj postavlja.

Kad je u toku postupka potrebno saslušati dete koje je neposredna žrtva nasilja ili svedok nasilja izvršenog prema drugom članu porodice, sud je dužan da pokaže naročitu pažnju i obzirivost, imajući u vidu da je za dete svedočenje često traumatično iskustvo i da postoji opasnost od sekundarne traumatizacije i viktimizacije. S druge strane, sud mora preduzeti sve nužne radnje kako bi dete formiralo i izrazilo svoje mišljenje u toku postupka. Specifični i kompleksni problemi vezani za procesnu poziciju deteta u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici i ostvarivanje njegovih posebnih procesnih prava u ovim parnicama obrađeni su u okviru posebnog odeljka ove publikacije.

10. Uloga organa starateljstva

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici organ starateljstva sudeluje u različitim procesnim ulogama i ostvaruje različite funkcije i zadatke.

Pre svega, organ starateljstva ima položaj stranke (tužioca) u parnici za zaštitu od nasilja u porodici. Položaj tužioca u ovoj parnici organ starateljstva stiče kad pokrene postupak ili kad se u toku postupka pridruži tužiocu i time naknadno stekne položaj jedinstvenog suparničara.

Ukoliko organ starateljstva nije sâm pokrenuo ovaj postupak, on u postupku koji su pokrenuli drugi ovlašćeni subjekti ili sud, *ex officio*, može da se javi kao pomoćni organ suda i kao specifičan veštak.

Organ starateljstva kao stranka

Organ starateljstva je stranka (tužilac) u parnici za zaštitu od nasilja u porodici, kad je u svoje ime, radi zaštite od nasilja člana porodice prema kojem je ono ispoljeno, pokrenuo postupak na osnovu svog izričitog zakonskog ovlašćenja predviđenog čl. 284. st. 2 PZ.

Organ starateljstva ovlašćen je da pokrene postupak ne samo u cilju zaštite dece i punoletnih lica koja nisu u stanju da se sama staraju o svojim pravima i interesima, već i radi zaštite punoletnih, potpuno poslovno sposobnih lica, jer je sprečavanje nasilja u

porodici javni i opšti interes društva. Ukoliko tokom svog rada, vršeći svoja zakonska ovlašćenja i dužnosti, organ starateljstva sazna, od same žrtve ili na drugi način, da je potrebno pružiti zaštitu žrtvi nasilja u porodici i da postupak za zaštitu od nasilja u porodici nije pokrenut – dužan je da pokrene postupak.

Za pokretanje postupka od strane organa starateljstva nije potreban pristanak člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno. Organ starateljstva može pokrenuti postupak čak i kad se član porodice prema kojem je nasilje izvršeno tome izričito protivi. Zakonsko ovlašćenje organa starateljstva da pokrene parnicu za zaštitu od nasilja u porodici pruža mu mogućnost da se pridruži tužiocu ili da se umeša u parnicu na strani tužioca.

Organ starateljstva kao veštak

Organ starateljstva ima položaj specifičnog veštaka kad daje svoje mišljenje o svrsishodnosti tražene mere zaštite od nasilja u porodici.

Sud može zatražiti od organa starateljstva da dà svoje mišljenje o svrsishodnosti mere zaštite od nasilja u porodici ukoliko organ starateljstva nije sâm pokrenuo postupak (čl. 286 PZ).

Mišljenje organa starateljstva ne vezuje sud, već sud slobodno ocenjuje mišljenje organa starateljstva, tako da ga može uvažiti u celosti, samo delimično ili ga uopšte ne uvažiti.

Organ starateljstva kao pomoćni istražni organ suda

Organ starateljstva u parnici može kumulativno steći i ulogu pomoćnog istražnog organa suda. Takvu ulogu on ima kad, po nalogu suda, pruža sudu pomoć u pribavljanju potrebnih dokaza (čl. 286 PZ). Tako je organ starateljstva dužan da, na zahtev suda, prikupi i sudu stavi na uvid podatke do kojih je došao primenom različitih metoda socijalnog rada sa pojedinim članovima porodice.

Organ starateljstva kao saradnik suda

Organ starateljstva je saradnik suda kad na, zahtev suda, pruža stručnu pomoć u utvrđivanju mišljenja deteta (čl. 65. st. 6 PZ).

11. *Procesni položaj deteta u parnici za zaštitu od nasilja u porodici*

Rezultati istraživanja pokazuju da su žrtve porodičnog nasilja najčešće žene i deca i da su porodice u kojima se nasilje ispoljava mesto u kojem se ugrožavaju i krše elementarna dečja prava. Izgradnja savremenog koncepta porodičnih odnosa postepeno je dovela do konstituisanja i afirmisanja specifičnog prava na porodicu slobodnu od nasilja. Titulari ovog ličnog prava jesu ne samo odrasli članovi porodice, već i deca, koja su, zbog svog uzrasta, posebno osetljiva i ranjiva.

Dete, čiji je pravni status danas uzdignut na nivo pravnog subjekta, kojem pripada korpus samostalnih prava, različitih i od pravâ roditelja i od pravâ porodice, nosilac je individualnog prava na zaštitu od nasilja u porodici. Ovom kompleksnom pravu, čiju sadržinu čini niz raznovrsnih zahteva deteta prema roditeljima, državi i njenim organima i službama, korespondiraju određene dužnosti svih ovih subjekata, koje se sastoje u preduzimanju određenih aktivnosti, odnosno u uzdržavanju od preduzimanja radnji kojima se krše dečja prava. Garant ostvarivanja prava deteta jeste sama država, koja je

ovlašćena i dužna da predupredi povredu prava deteta i da adekvatnom intervencijom spreči svako njegovo dalje ugožavanje.

Kad je u pitanju nasilje u porodici koje se vrši prema deci, za postupanje sudova relevantan je *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, koji je usvojila Vlada Republike Srbije avgusta 2005. godine.⁴⁹ Opšti protokol ima cilj da doprinese i razvoju i širenju mreže multidisciplinarnih timova za zaštitu dece u lokalnoj zajednici, te primeni objedinjenog modela ovih timova na opštinskom nivou širom Republike Srbije. Ovakvim pristupom se želi istaći da je zaštita deteta jedinstven proces, iako u njemu učestvuju različiti sistemi, od kojih svaki ima svoje posebnosti, koje treba poznavati i poštovati.

Osnovni ciljevi Opšteg protokola jesu unapređenje dobrobiti dece kroz sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja, obezbeđenje da svi preduzeti postupci i odluke tokom celog procesa budu u najboljem interesu deteta i nastojanje da budu ostvareni ciljevi Nacionalnog plana akcije za decu i Nacionalne strategije protiv zlostavljanja. Specifični ciljevi se odnose na informisanje stručnjaka koji rade sa decom o tome kako postupiti u slučaju sumnje na zlostavljanje i uspostavljanje saradnje među stručnjacima iz raznih oblasti koji rade sa decom i za decu, kao i šire javnosti, uključujući i decu i postupanje u slučaju sumnje da je dete žrtva zlostavljanja i zanemarivanja ili da to može postati. Pored ovog specifičnog cilja, predviđeno je uspostavljanje efikasne i operativne procedure, brzog i koordinisanog postupka ukoliko dođe do zlostavljanja i zanemarivanja, kao i obezbeđivanje odgovarajuće pomoći detetu i porodici.

Za uspostavljanje efikasne, operativne, multiresorske mreže za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja neophodna je saradnja ministarstava u čijoj su nadležnosti poslovi porodičnopravne i socijalne zaštite, pravosuđa, unutrašnjih poslova, zdravlja i obrazovanja. Koordinacionu ulogu u procesu zaštite prava dece ima ministarstvo nadležno za poslove socijalne zaštite. Interni postupci unutar sistema i pojedinih službi i ustanova koje imaju zadatak pružanja zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja uređeni su posebnim protokolima, među kojima je i *Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja*, usvojen jula 2009.⁵⁰

Posebni protokol se odnosi na sva maloletna lica, bez diskriminacije, odnosno bez obzira na porodični status, etničko poreklo, krivičnopravni status i bilo koje druge socijalne ili individualne karakteristike (rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, nacionalnost, mentalne, fizičke ili druge specifičnosti) maloletnog lica i njegove porodice ili člana porodice. Donošenje Posebnog protokola treba da doprinese obezbeđivanju zaštite integriteta i najboljih interesa maloletnih lica. Donošenje Posebnog protokola treba da doprinese afirmaciji prava maloletnih lica (pružanjem svih potrebnih obaveštenja) na izražavanje sopstvenog mišljenja u svim postupcima koji ih se tiču, na način koji odgovara uzrastu maloletnih lica i razumevanju situacije u kojoj se nalaze.

Protokolom je predviđeno da se građanski sudski postupak treba da vodi tako da se prizna ugroženost maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja i prilagode pravila postupaka da bi se poštovala njihove posebne potrebe, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, da se maloletna lica obaveste o njihovim pravima i ulozi, vremenskom rasporedu i toku postupka u razmatranju njihovih slučajeva, kao i da se obezbedi da se u postupku u kojem su ugroženi njihovi lični interesi prezentuju i razmotre gledišta, potrebe i preokupacije maloletnih lica. Protokol sadrži indikatore za utvrđivanje najboljeg interesa deteta, kao i korisne instrukcije u pogledu načina ophođenja i komunikacije sa detetom koje su u postupku pojavljuje u različitim procesnim ulogama.

49 http://www.unicef.org/serbia/opsti_protokol_za_web.pdf

50 <http://www.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/posebni-protokol-o-postupanju-pravosudnih-organa-u-zastiti-maloletnih-lica-od-zlostavljanja-i-zanemarivanja.html>

Kad je u pitanju najbolji interes deteta, sud je, saglasno Protokolu, dužan da ga utvrdi uzimajući u obzir sledeće elemente: karakteristike maloletnog lica (uzrast, pol, poreklo, smetnje u razvoju, izbeglištvo, poremećaj u socijalnom ponašanju i druge srodne okolnosti); bezbednost maloletnog lica – rizik od povrede ili oštećenja; želje i osećanja maloletnog lica (s obzirom na uzrast i razumevanje/zrelost); potrebe maloletnog lica (fizičke, emocionalne, zdravstvene, vaspitne, potrebe u vezi sa stanovanjem, ishranom, odevanjem i slične); sposobnost roditelja/druge osobe da zadovolji utvrđene potrebe maloletnog lica; resurse koji se mogu upotrebiti za obezbeđenje podsticajnih uslova rasta i razvoja; očekivane uticaje eventualnih promena okolnosti na maloletno lice; vreme potrebno za prilagođavanje na novu sredinu ili za otklanjanje posledica lišavanja, odnosno zlostavljanja i zanemarivanja.

Logičan korak koji prati poboljšanje položaja deteta u sferi porodičnopravnih odnosa jeste unapređenje procesne pozicije deteta u svim postupcima koji se odvijaju povodom tih odnosa. U kontekstu pravne zaštite od nasilja u porodici, u centru pažnje su problemi vezani za položaj deteta u postupku u kojem se ova zaštita pruža. Suština problema svodi se na procesnu operacionalizaciju onog statusa koje dete ima u domenu materijalnog (porodičnog) prava i uobličavanje procesnih instrumenata koji će omogućiti da dete postane stvarni subjekt u postupku.

Dete kao stranka u postupku

Prema odredbama PZ, dete ima položaj stranke, tužioca u parnici za zaštitu od nasilja u porodici jedino ako je samo dete tužilac odnosno satužilac u parnici koja se neposredno vodi radi njegove zaštite.

U parnici za zaštitu od nasilja u porodici koju nije pokrenulo samo dete kao tužilac (odnosno, u ime deteta, njegov zakonski zastupnik) dete nema položaj stranke. Tako, u parnici za zaštitu deteta od nasilja koju je pokrenuo organ starateljstva ili javni tužilac dete nema položaj stranke iako se parnica vodi u njegovom interesu i radi zaštite njegovog prava na život bez nasilja. U ovoj parnici procesna pozicija deteta je „zamagljena“, jer je dete samo „pritajena“, „prikrivena“ stranka. S druge strane, ukoliko se parnica za zaštitu od nasilja u porodici vodi radi zaštite odraslog člana porodice, dete koje živi u toj porodici, prema postojećim propisima, nema položaj stranke.

Zastupanje deteta

U parnici za zaštitu od nasilja u porodici dete, kao stranku u parnici koja nije parnično sposobna, zastupa njegov zakonski zastupnik. Ukoliko između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi, dete zastupa kolizijski staratelj odnosno privremeni zastupnik. Detetu će biti postavljen kolizijski staratelj odnosno privremeni zastupnik i kad roditelj, kao zakonski zastupnik, zastupa decu čiji su interesi u suprotnosti, ako i onda kad se postupak za zaštitu od nasilja u porodici vodi protiv oba roditelja deteta.

Zakonski zastupnik

Dete kao stranku u parnici za zaštitu od nasilja u porodici redovno zastupa njegov zakonski zastupnik. Prema PZ, zakonski zastupnici deteta su njegovi roditelji (čl. 72 PZ), odnosno onaj roditelj koji samostalno vrši roditeljsko pravo (čl. 77 i 78 PZ).

Kad se parnica za zaštitu deteta od nasilja vodi protiv jednog od roditelja deteta, dete u parnici zastupa drugi roditelj.

Privremeni i kolizijski staratelj deteta

U parnici za zaštitu od nasilja u porodici primenjuju se pravila PZ, koja obezbeđuju nezavisno zastupanje deteta u slučaju kolizije interesa između deteta i njegovog zakonskog zastupnika, kao i pravila kojima je sud ovlašćen da detetu postavi privremenog zastupnika kad utvrdi da ga njegov zakonski zastupnik ne zastupa na odgovarajući način.

Ukoliko između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi, dete zastupa kolizijski staratelj odnosno privremeni zastupnik (čl. 265, u vezi sa čl. 268 PZ).

Kolizijskog staratelja postavlja organ starateljstva, samoinicijativno ili na predlog deteta odnosno drugog lica ili ustanove, kojima se dete obratilo i zatražilo pomoć u pokretanju postupka za postavljanje kolizijskog staratelja, ukoliko utvrdi da između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi.

Dete ima pravo da samostalno ili preko drugog lica ili ustanove inicira postavljanje kolizijskog staratelja ako je navršilo 10 godina života i ako je sposobno za rasuđivanje (čl. 265. st. 2, u vezi sa čl. 268 PZ).

Privremenog zastupnika detetu, kao njegovog zakonskog zastupnika, postavlja sud u toku parnice, po službenoj dužnosti ili na predlog samog deteta, odnosno lica ili ustanove, kojima se dete obratilo za pomoć u pokretanju postupka za postavljanje privremenog zastupnika, ukoliko utvrdi da između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi ili da dete kao stranka nije zastupano na odgovarajući način (čl. 265. st. 3 i čl. 226. st. 2 PZ, u vezi sa čl. 268 PZ). Detetu je priznato pravo da, samostalno ili preko drugog lica ili ustanove, inicira ovaj specifičan adhezioni postupak za postavljanje privremenog zastupnika, pod uslovom da je navršilo 10 godina života i da je sposobno za rasuđivanje. Sposobnost deteta za rasuđivanje utvrđuje sud tako što sprovodi potrebne izviđaje (čl. 265. st. 3, u vezi sa čl. 268 PZ).

Formiranje i izražavanje mišljenje deteta

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici koje se vode radi zaštite prava deteta od nasilja, dete koje je sposobno da formira svoje mišljenje ima *pravo da bude informisano i pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje* (čl. 65. st. 1 PZ).

Saglasno odredbi čl. 65. st. 4 PZ, u parnicama za zaštitu nasilja u porodici koje se vode radi zaštite dece sud je dužan da obezbedi da dete slobodno i neposredno izrazi svoje mišljenje ukoliko je dete navršilo 10. godinu života. Sud je obavezan da mišljenju deteta posveti dužnu pažnju, u skladu sa godinama i zrelošću deteta (čl. 65. st. 3 PZ).

Imajući u vidu predmet parnice za zaštitu od nasilja u porodici, dete treba da izrazi svoj stav o tome kakvu zaštitu očekuje, da li želi dalje kontakte sa izvršiocem nasilja, kako gleda na ostale članove porodice i sl.

Da bi pravo na izražavanje mišljenja, kao jedno od osnovnih prava deteta, garantovano čl. 12 Konvencije o pravima deteta, bilo operacionalizovano i detetu bila pružena šansa da donese „informisanu odluku“, odredbama PZ propisane su posebne dužnosti suda i kolizijskog staratelja odnosno privremenog zastupnika deteta.

Pre svega, odredbama PZ propisana je dužnost suda da se stara da dete kao stranka dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna, ako u toku postupka utvrdi kako je ono sposobno da formira svoje mišljenje (čl. 266. st. 3 PZ, u vezi sa čl. 268 PZ). Je li dete sposobno da formira mišljenje, sud ocenjuje imajući u vidu uzrast deteta, njegove razvojne sposobnosti i slične faktore. Radi utvrđivanja ove sposobnosti sud je dužan da sprovede potrebne izviđaje.

U toku postupka sud je obavezan da detetu dozvoli da neposredno izrazi svoje mišljenje i da mišljenju deteta posveti dužnu pažnju, u skladu sa godinama i zrelošću deteta. Sud neće preduzeti radnje vezane za formiranje i izražavanje mišljenja deteta samo ako oceni da bi to očigledno bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta (čl. 267. st. 3. t. 3 PZ).

Ukoliko kolizijski staratelj odnosno privremeni zastupnik zaključi da je dete koje zastupa sposobno da formira sopstveno mišljenje, dužan je da se stara da dete dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna, da detetu pruži sva neophodna objašnjenja koje se tiču mogućih posledica radnji koje on preduzima i da sudu prenese mišljenje deteta, ako dete nije neposredno izrazilo svoje mišljenje pred sudom. Kolizijski staratelj odnosno privremeni zastupnik neće vršiti zakonom propisane dužnosti koje su vezane za formiranje i izražavanje mišljenja deteta ako oceni da bi to očigledno bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta (čl. 267, u vezi sa čl. 268 PZ).

Prilikom utvrđivanja mišljenja deteta, sud sâm bira način i mesto na kojem će utvrđivati mišljenje deteta (čl. 267. st. 3. t. 3 PZ). To podrazumeva da mišljenje deteta bude utvrđeno na onaj način koji sud oceni primerenim, imajući u vidu uzrast i zrelost deteta, kao i na onome mestu za koje sud oceni da pruža optimalne mogućnosti da se dete „otvori“ i da bez straha izrazi svoj stav.

Prilikom utvrđivanja mišljenja deteta sud je dužan da saraduje sa školskim psihologom, odnosno sa organom starateljstva, porodičnim savetovalištem ili sa drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima (čl. 65. st. 6. PZ).

Razgovoru sa detetom koji se vodi radi utvrđivanja mišljenja deteta obavezno treba da prisustvuje lice koje je dete samo izabralo (čl. 65. st. 6). Ovo lice, u koje dete ima poverenje, pruža pomoć i podršku detetu i ohrabruje ga da, na osnovu činjenica sa kojima se upoznao, slobodno i autentično izrazi svoje mišljenje.

Ophođenje i komunikacija sa detetom

Prilikom utvrđivanja mišljenja deteta, kao i prilikom njegovog saslušanja kao svedoka, sud mora imati na umu da je reč o posebno osetljivom i ranjivom ljudskom biću, za koje je svaki kontakt sa sudom dodatna trauma. Zbog toga u razgovoru sa detetom sud mora da pokaže posebnu obazrivost kako razgovor, odnosno saslušanje deteta, ne bi štetno uticali na njegovo psihičko stanje. Zakonskim propisima koja se primenjuju u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici nisu predviđena posebna pravila u pogledu tehnika ispitivanja deteta, koje bi doprinele da se u maksimalnoj meri umanje posledice sekundarne viktimizacije (korišćenje video-snimaka, upotreba jednostranih ogledala prilikom saslušanja deteta, onemogućavanje suočavanja deteta sa izvršiocem nasilja i slični postupci).

Zbog toga je od naročitog značaja solidna psihološka priprema deteta za dolazak u sud i samo saslušanje. Priprema deteta je kompleksan stručni posao, koji sud treba da poveri dečjem psihologu. Primenom posebnih metoda, kao što su obilazak sudnice, pregled činjenica koje se odnose na izvršeno nasilje, proučavanje o zadacima i ulogama učesnika u postupku, primena tehnika za smanjenje anksioznosti, samoohrabrivanje i slične radnje, dečji psiholog može značajno doprineti smanjenju trauma deteta i kvalitetnom svedočenju, koje će sudu pružiti mogućnost da utvrdi činjenice koje su neophodne za donošenje pravilne odluke. Psihološka priprema maloletnog lica pre izvođenja dokaza od strane stručnog lica nezaobilazan je preduslov da se dokaz izvede kvalitetno i da se psihofizički status maloletnog lica, ukoliko postoji procena rizika, ne ugrozi. Iskustvo pokazuje da deca koja su prošla pripremu imaju приметno više saznanja o sudskom postupku i manje su podložna generalizovanim strahovima vezanim za ponovno ispoljavanje nasilja.

Kada se u postupku dete sasluša kao svedok, neophodno je imati u vidu da je dete subjekt, a ne objekt prava i da je sud dužan da mu omogući da iznese iskaz, jer se odlučuje o njegovim pravima (na život, zdravlje, pravilan razvoj, obrazovanje i drugim pravima). Potrebno je, takođe, imati u vidu činjenicu da je dete često privrženo članu porodice koji ga zlostavlja i zanemaruje, da je neophodno osloboditi dete svesno ili nesvesno nametnutog osećanja krivice da je ono uzrok ponašanja roditelja ili nekog drugog člana porodice, da je ono isključivi krivac i da će svojim iskazom otežati njihov položaj u postupku. U svakom slučaju, saslušanje deteta treba obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica, odnosno stručnih službi za posredovanje u porodičnim odnosima.

KAKO UPOZNATI DETE SA PRAVILIMA SASLUŠANJA?

Prilikom samog saslušanja deteta sudija treba da na jednostavan i razumljiv način objasni detetu šta će se događati u sudnici i šta se od deteta očekuje, uvek proveravajući da li je dete razumelo ono što mu je rečeno.

Tako, na primer, sudija detetu može reći:

„Mene interesuje da saznam mnogo stvari od tebe i postaviću ti mnoga pitanja.“ „Ako ne budeš razumeo/-la ono što te pitam, molim te da mi to kažeš.“

„Možda na neko moje pitanje nećeš znati da odgovoriš.“ „Pošto ja ne znam šta ti sve znaš, molim te da mi slobodno kažeš da na neko pitanje ne znaš odgovor.“

„Možda o nečemu što te pitam ne želiš da govoriš.“ „Slobodno mi to reci, pa ćemo ti i ja smisliti način kako da to rešimo.“

„Ja ću ponavljati ono što si mi rekao.“ „Ako u tome pogrešim, ispravi me.“

„Ako budeš želeo/-la da se malo odmoriš, slobodno mi reci.“

„Kad te budem pitao/-la sve što me interesuje, možeš, ako budeš želeo/-la, da i ti meni postaviš neko pitanje.“

Adekvatan odnos prema detetu podrazumeva da uzrastu deteta i njegovim sposobnostima razumevanja sudija prilagodi ne samo svoj rečnik, već i boju svoga glasa i ton kojim se obraća detetu. Korisno je da prilikom ispitivanja deteta sudija napusti svoje uobičajno mesto i približi se detetu, ali ne preblizu, kako se dete ne bi osetilo ugroženim.

U fazi tzv. prethodnog ispitivanja sudija je u prilici da postavljanjem odgovarajućih opštih pitanja proceni stadijum kognitivnog razvoja deteta. Od posebnog značaja je da sudija detetu objasni da želi da mu pomogne i da ga, ako se dete oseća krivim, podrži i uveri ga kako njegova krivica ne postoji.

Detetu treba najpre postavljati otvorena pitanja i ostaviti mu neprekinuto vreme da opiše „događaj“, a kasnije mu postaviti dodatna (sužena, navodeća i da/ne) pitanja u vezi s konkretnim činjenicama.

U toku saslušanja, neophodno je da sudija neprekidno prati govor tela deteta (izraz lica, pokreti tela, uznemirenost i sl). Osim toga, neophodno je da sudija prati i ponašanje deteta prema roditeljima kako bi utvrdio/-la da li ih se plaši. Pored ostalog, ova okolnost može biti od odlučujućeg značaja za odluku suda da detetu postavi privremenog zastupnika, koji će štititi njegova prava i interese u postupku.

U *Posebnom protokolu o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja* sadržana su uputstva o načinu komunikacije sa detetom, koja su sudijama koristan putokaz prilikom saslušanja deteta.

Treba imati u vidu da novi ZPP omogućava da sud, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke, odredi saslušanje svedoka putem konferencijske veze, korišćenjem odgovarajućih uređaja za tonsko ili optičko snimanje (čl. 245. st. 3). Ovu mogućnost treba koristiti kad god postoje tehnički uslovi da se dete sasluša na ovaj način.

12. Sadržina i priroda presude

Sud donosi meritornu odluku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici u formi presude. Kad se postupak za zaštitu od nasilja u porodici vodi kao osnovni i samostalni postupak, presuda kojom se odlučuje o merama zaštite od nasilja u porodici izrađuje se u formi posebnog pismena. Ukoliko se, međutim, postupak vodi kao adhezioni, presuda kojom je odlučeno o merama zaštite redovno se unosi u pismo u kojem je sadržana presuda o tužbenom zahtevu u osnovnom postupku. Reč je, međutim, o dvema posebnim odlukama, koje su potpuno nezavisne jedna od druge u pogledu pobijanja, stupanja na pravnu snagu i drugih okolnosti.

Meritorne odluke kojima je određena mera zaštite od nasilja u porodici, s obzirom na tip i sadržinu zaštite koja se njome pruža, kompleksne su prirode, jer imaju obeležja i konstitutivnih i kondemnatornih sudskih odluka. Konstitutivni element presude kojom je određena mera zaštite od nasilja u porodici ogleda se u tome što se određivanjem mere tuženom oduzima određeno pravo, odnosno uskraćuje određena sloboda, i time unosi promena u postojeći pravni odnos stranaka. Kondemnatorni element presude kojom je određena mera zaštite od nasilja u porodici sastoji se iz konkretnog naloga (zapovesti) tuženom da, u skladu sa izrečenom promenom, nešto učini, da nešto trpi ili da propušta da čini i time svoje buduće ponašanje, dok traje mera zaštite, uskladi sa sadržajem konstitutivnog dela dispozitiva.

Redakcija dispozitiva

Prilikom redakcije dispozitiva presude kojom se određuje mera zaštite od nasilja u porodici, neophodno je da sud vodi računa o pomenutoj činjenici da je reč o presudi dvojakе pravne prirode, tj. o presudi koja ima i konstitutivni i kondemnatorni element.

Iz formulacije i stilizacije konstitutivnog dela presude treba da bude jasno vidljivo kojeg je konkretnog prava, odnosno slobode tuženi lišen, tj. u čemu se ova promena ogleda i koliko će dugo ona važiti.

Kondemnatorni deo dispozitiva presude kojom sud određuje meru zaštite od nasilja u porodici treba da bude formulisan, stilizovan i redigovan tako da bude sažet, precizan, potpun i jasan. Prilikom redakcije kondemnatornog dela presude sud treba da koristi one formulacije koje su primerene osuđavnim (kondemnatornim) odlukama kojima se tuženom nalaže da se ponaša na određeni način – da nešto učini (iseli se iz zajedničkog stana odnosno kuće), da nešto trpi (da dopusti da se žrtva nasilja useli u zajednički stan odnosno kuću), da se od nečega suzdržava (ne prilazi žrtvi nasilja, odnosno u prostor oko njenog mesta stanovanja i/ili rada na određenoj udaljenosti). Iz dispozitiva presude strankama mora biti sasvim jasno kako se tuženi ubuduće ima ponašati da bi njegovo ponašanje bilo saobrazno naređenju iz sudske odluke.

Sud je dužan da u dispozitivu presude kojim tuženom zabranjuje približavanje žrtvi nasilja, odnosno pristup u prostor oko njenog mesta stanovanja i/ili mesta rada u potpunosti i sasvim precizno konkretizuje nalog koji izdaje tuženom, uz detaljno navođenje svih neophodnih podataka, kao što su podaci o mestu stanovanja odnosno mestu rada žrtve

nasilja, dužina udaljenosti na kojoj se tuženi uvek mora nalaziti od žrtve odnosno njenog mesta stanovanja i/ili mesta rada itsl. Samo takvom formulacijom može se obezbediti da izvršiocu nasilja bude potpuno jasno kakva je njegova dužnost, tj. šta to nadalje ne sme činiti. Samo takva formulacija i redakcija dispozitiva presude obezbeđuje da žrtva nasilja može sa potpunom izvesnošću oceniti da li je izvršilac nasilja postupio suprotno nalogu sadržanom u sudskoj presudi, čime nastaje potreba za prinudnim izvršenjem presude i za krivičnim procesuiranjem izvršioca nasilja zbog kršenja mere zaštite koju je sud odredio.

Istraživanja pokazuju da su dispozitivi presuda kojima sud određuje mere zaštite od nasilja u porodici redigovani uglavnom korektno, ali se susreću i dispozitivi koji nisu rasčlanjeni, tako da se jasno ne vidi koliko je i koje mere sud odredio. To potvrđuju sledeći primeri: „Usvaja se tužbeni zahtev tužilje, pa se određuje mera zaštite od nasilja u porodici prema tuženom, te se zabranjuje tuženom da se približava tužilji na udaljenost manju od 20 m, kao i pristup u prostor oko mesta stanovanja tužilje i mesta rada na udaljenost manju od 100 m, a takođe se zabranjuje tuženom svako dalje uznemiravanje tužilje, pod pretnjom prinudnog izvršenja. Navedene mere zaštite od nasilja u porodici trajaće najviše 6 meseci od dana donošenja presude.“

Zapaženo je, takođe, da u dispozitivima pojedinih presuda ponekad nisu sadržani svi neophodni podaci o stranakma, kao ni o izdatim merama, uključujući podatke o mestu stanovanja, mestu rada, adresi porodičnog stana/kuće i slične informacije, pa se tačna sadržina presude može utvrditi samo ako se uzmu u obzir i podaci iz obrazloženja. Tako se, na primer, u dispozitivu navodi: „... Zabranjuje se tuženom pristup mestu stanovanja tužilje...“ „... Zabranjuje se tuženom dalje uznemiravanje članova porodice, i to bivše supruge i njihovo troje maloletne dece.“

Sudovi raznoliko postupaju kada presudom odlučuju o većem broju zahteva kojima je traženo izricanje različitih mera zaštite (objektivna kumulacija). Pojedini sudovi korektno odlučuju o svakom od istaknutih zahteva, ali se nailazi i na sudske odluke iz kojih se vidi kako sudovi ponekad propuštaju da posebnim stavom dispozitiva odluče o osnovanosti svakog od istaknutih zahteva. S druge strane, ponekad se jednim stavom dispozitiva određuju sve mere, kako one koje su tražene, tako i one koje se izdaju po sopstvenoj inicijativi.

Tako se, na primer, u dispozitivu presude navodi: „Usvaja se tužbeni zahtev tužilje, pa se određuje mera zaštite od nasilja u porodici tako što se tuženom zabranjuje svako približavanje tužilji na udaljenost od 300 m, kao i svako dalje uznemiravanje tužilje, pod pretnjom prinudnog izvršenja, a mere se određuju na trajanje od 12 meseci“; ili: „... Određuje se mera zabrane približavanja na udaljenosti od 50 metara zbog nasilja u porodici koje se dogodilo na taj način što je tuženi fizički nasrnuo na tužilju oruđem opasnim da telo povredi, a i izazvao strah pretnjom ubistvom.“ Veoma je značajno da sud odluči o svakom istaknutom zahtevu, i to posebnim stavom dispozitiva, jer na taj način pruža mogućnost strankama da izjave pravni lek protiv odluke.

U sudskoj praksi sreću se i presude čiji prvi stav sadrži autoritativno utvrđenje suda da je tuženi određenog dana preduzeo konkretnu radnju prema tužiocu, čime je izvršio delo nasilja u porodici predviđeno odredbama PZ. U pojedinim stručnim priručnicima i elektronskim paketima pravnih propisa ponuđeni su modeli presuda čiji dispozitivi takođe sadrže ovakvu vrstu utvrđenja. Ovaj deklarativni deo dispozitiva presude obično se formuliše tako što se navodi: „Usvaja se tužbeni zahtev tužilje NN iz B i utvrđuje se da je tuženi SS iz B dana xx godine yy, izvršio nasilje u porodici na taj način što je ugrozio telesni integritet svoje supruge – tužilje NN iz B – tako što joj je naneo laku telesnu povredu u predelu leđa, čime je izvršio delo nasilja u porodici iz člana 197. stav 2. tačka 1 Porodičnog zakona.“ Nesumnjivo je da je u pitanju pogrešna praksa – tzv. deklarativna preambula ne unosi se u dispozitiv presude, već u njeno obrazloženje. S druge strane, parnični sud nije ovlašćen da kvalifikuje telesne povrede na lake i teške.

Zapaženo je da pojedini sudovi u dispozitivu presude kojom nalažu zabranu daljeg uznemiravanja navode oblik nasilja koje tuženi ne sme dalje da vrši. Tako se, na primer, navodi: „Određuje se mera zaštite od nasilja u porodici i zabranjuje se tuženom xx dalje uznemiravanje tužilje yy nanošenjem ili pokušajem nanošenja telesnih povreda“; ili: „Određuje se mera zaštite od nasilja u porodici i zabranjuje se tuženom xx ograničavanje slobode kretanja ili komunikacije sa trećim licem tužilji yy.“

Ovakva sadržina dispozitiva nije korektna i može izazvati štetne posledice. Tuženi može pogrešno zaključiti kako ubuduće ne sme prema žrtvi nasilja da ispoljava samo onaj oblik nasilja koji mu je sud zabranio, dok sve ostale oblike nasilja sme da vrši. Prilikom formulisanja dispozitiva neophodno je imati u vidu da je svrha zaštitne mere zabrane daljeg uznemiravanja da njome spreči dalje ispoljavanje nasilja prema članu porodice. Naime, kada se u sudskoj odluci zabrana uznemiravanja člana porodice precizira navođenjem samo izvršenog, odnosno izvršenih vidova nasilja, onih koji su uzrokovali potrebu za pokretanjem postupka zaštite, dometi ove zaštitne mere bitno se sužavaju.

Zbog toga u odluci suda nije potrebno posebno navoditi vidove ispoljavanja nasilja na koje se mera odnosi, već izvršiocu nasilja treba zabraniti svako dalje uznemiravanje žrtve i naložiti mu da se, dok traje mera zabrane, suzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja kojim ugrožava njen telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo. Time se, pored ostalog, obezbeđuje da svaki nov akt nasilja, bez obzira na njegov oblik i način ispoljavanja, bude kvalifikovan kao krivično delo iz čl. 194. st. 5 KZ – prekršaj mere zaštite od nasilja u porodici koje je sud odredio na osnovu zakona, što predstavlja poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici.

Istraživanja pokazuju da u presudama kojima se tuženom zabranjuje približavanje žrtvi nasilja i pristup u prostor oko mesta stanovanja i mesta njenog rada sudovi veoma raznoliko određuju udaljenost ispod koje se tuženi ne sme približavati žrtvi, njenom mestu stanovanja i mestu rada. Udaljenost se kreće u rasponu od 3 do 500 metara, pri čemu se u obrazloženju najčešće ne navodi kojim se razlozima sud rukovodio prilikom određivanja udaljenosti.

U pojedinim sudskim odlukama presude uopšte ne sadrže konstitutivni deo, već samo kondemnatorni deo, koji obično započinje rečima: „Usvaja se tužbeni zahtev tužioca/-ilje BB, pa se tuženi/a AA obavezuje da...“ Ovakva sadržina, formulacija i stilizacija dispozitiva nije korektna. Pre svega, neophodno je da dispozitiv presude sadrži konstitutivni deo, jer se upravo na osnovu ovog dela odluke, kojim je izvršena promena u pogledu pravnog odnosa stranaka, izriče konkretna zapovest tuženom, odnosno nalaže mu se da nešto učini, da nešto trpi ili da se od nečega suzdrži.

Pored toga, ne postoji potreba da se sud izjašnjava o tome da zahtev tužioca usvaja, posebno ako se ima u vidu da sud u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici nije vezan tužbenim zahtevom u pogledu vrste zaštitne mere koju će u konkretnom slučaju odrediti i da ovaj postupak, kao adhezioni, može pokrenuti po službenoj dužnosti. Korišćenje pravnotehničkog izraza „obavezuje se...“ u formulaciji kondemnacije nije adekvatno, jer se ne govori o obavezivanju tuženog, već o izdavanju sudskog naloga (zapovesti) tuženom da se ponaša na određeni način. Upotreba povratne zamenice „se“ gramatički je pogrešna i nelogična, jer nije posredi samoobavezivanje tuženog.

U sudskoj praksi uobičajeno je da se, u vidu posebnog stava, u dispozitiv presude unosi konstatacija da mere zaštite mogu biti produžavane, sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih su određene. Iako, striktno posmatrano, unošenje ove pouke nije neophodno, praktični razlozi opravdavaju da ovaj vid upozorenja i poučavanja stranaka bude sadržan u sudskoj presudi. Takođe, korisno je navesti da žalba protiv presude ne zadržava njeno izvršenje.

U nastojanju da tuženog dodatno „motiviraju“ da se dobrovoljno povinuje zapovesti sadržanoj u presudi kojom su određene mere zaštite, pojedini sudovi unose u dispozitiv presude i specifično upozorenje o tome da kršenje mera zaštite predstavlja poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici, za koji je zaprećena kazna. Ovo upozorenje stilizuje se na različite načine, kao, na primer: „Ove mere tuženi je dužan da trpi, jer prekršaj mera predstavlja poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici prema čl. 194. st. 5 KZ RS, za koji je zaprećena...“.

Preporučeni modeli tužbenih zahteva, koji su izloženi u delu ovog rada posvećenom tužbi, sadrže elemente koji se mogu uzeti u obzir prilikom formulisanja dispozitiva presude.

Obrazloženje presude

Prilikom izrade presude neophodno je da sud posveti odgovarajuću pažnju i samom obrazloženju presude. Stanje stvari treba izložiti sažeto i pregledno, i to tako da se verno prikaže predstava o stvarnosti koju je sud stekao iz usmene rasprave. Od posebnog značaja je da sud brižljivo navede stvarne razloge ili motive za svoju odluku, što podrazumeva da sud izloži kako je utvrđivao pravno relevantne činjenice, kako je tekla ocena dokaza, kao i tok svojih misli i zaključivanja. Ukoliko je sud, umesto tražene mere zaštite, odredio neku drugu meru ili je, pored one koju je tražio/-la tužilac/-ilja, po službenoj dužnosti odredio „dodatnu“ meru, neophodno je da obrazloženje sadrži detaljno objašnjene razloge za donošenje ovakvih odluka, što iziskuje prikaz i pomnu analizu životnog odnosa stranaka.

Kad su u pitanju parnice za zaštitu deteta od nasilja u porodici, od posebne važnosti je da sud obrazloži na osnovu čega je zaključio da je dete (ne)sposobno da formira svoje mišljenje i iz kojih razloga jeste ili nije uvažio mišljenje deteta.

Uvid u presude pokazuje da su obrazloženja presuda često veoma oskudna i nepotpuna. Redakcija dela obrazloženja u kojem sud iznosi stanje stvari svodi se, veoma često, na škrtu reprodukciju pripremljenih podnesaka i raspravnog zapisnika. Obrazloženja pojedinih sudskih presuda ne pružaju uvek potpuno verodostojnu sliku stanja stvari, a iz pojedinih obrazloženja uopšte se ne može utvrditi kojim se razlozima sud rukovodio prilikom donošenja presude. Umesto stvarnih pobuda i motiva koji su sud opredelili da odluči na određeni način, obrazloženje presuda, neretko, sadrži samo loše formulisane fraze tipa: „Sud je cenio izvedene dokaze, pa je našao da je osnovan zahtev tužioca/-ilje da se odredi mera zaštite.“ Ovakva sadržina odluka ne pruža mogućnost strankama da se upoznaju sa razlozima odluke i ocene njenu zakonitost, niti je, u slučaju izjavljivanja žalbe, drugostepeni sud u mogućnosti da valjano obavi istinsku kontrolu materijalne i materijalnopravne ispravnosti presude.

Odredbama PZ nije izričito isključena mogućnost donošenja tzv. jednostranih presuda, presude zbog propuštanja, presude na osnovu priznanja i presude na osnovu odricanja, niti sklapanje sudskog poravnanja, kako je to učinjeno u nekim drugim postupcima u bračnim i porodičnim stvarima. Donošenje presude zbog propuštanja nije moguće, jer sud u ovim parnicama ne dostavlja tužbu tuženom na odgovor, tako da nema uslova za donošenje ovog tipa presude. Međutim, kad su u pitanju ostale vrste jednostranih presuda, kao i sklapanje sudskog poravnanja, propust zakonodavca da isključi mogućnost njihovog donošenja, odnosno sklapanja sudskog poravnanja, treba smatrati redakcijskom omaškom; zbog samog predmeta parnice za zaštitu od nasilja u porodici i interesa koji se u njima ostvaruje, kao i zbog načela na kojima je zasnovan postupak u ovim parnicama, može se zaključiti da u ovim parnicama nije dopušteno donošenje bilo koje jednostrane odluke, kao ni sklapanje sudskog poravnanja. U tom smislu, odricanje od tužbenog zahteva treba smatrati povlačenjem tužbe, a priznanje tužbenog zahteva nedopuštenom dispozicijom tuženog.

Troškovi postupka

Odredbama PZ propisano je posebno pravilo u pogledu naknade troškova postupka. Prema čl. 207 PZ, o troškovima postupka sud odlučuje po slobodnoj oceni, vodeći računa o razlozima pravičnosti.

Dostavljanje presude

Presudu u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sud dostavlja strankama. Sud je dužan da presudu odmah dostavi i organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište odnosno boravište član porodice prema kojem je nasilje izvršeno i organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište odnosno boravište član porodice protiv kojeg je određena mera zaštite (289. st. 1 PZ).

Evidencija i dokumentacija

Organ starateljstva dužan je da vodi evidenciju i dokumentaciju kako o licima prema kojima je nasilje izvršeno, tako i o licima protiv kojih je određena mera zaštite (čl. 289. st. 2 PZ). Način vođenja evidencije i dokumentacije, saglasno čl. 289. st. 3 PZ, propisao je ministar nadležan za porodičnu zaštitu donošenjem *Pravilnika o evidenciji i dokumentaciji o licima prema kojima je izvršeno nasilje u porodici i o licima protiv kojih je određena mera zaštite od nasilja u porodici*.⁵¹

Pravni lekovi

Protiv odluke u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici dopušteni su redovni i vanredni pravni lekovi.

Izričitim zakonskim propisima predviđeno je da žalba u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici nema suspenzivno dejstvo, tj. da ne zadržava izvršenje presude o određivanju ili produženju mere zaštite od nasilja u porodici (čl. 288 PZ).

Protiv odluka u ovim parnicama revizija je uvek dozvoljena (čl. 208 PZ).

Podaci o autorstvu

Treće, izmenjeno i dopunjeno izdanje knjige *Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici* rezultat je dugogodišnjeg zajedničkog rada autorki na empirijskom i teorijskom istraživanju fenomena nasilja u porodici i pravnih mehanizama za njegovo sprečavanje. Zahvaljujući ovom radu, autorke u svojim istraživanjima polaze od istih teorijskih postavki i pogleda na nasilje u porodici, tako da je istovetan njihov pristup u sagledanju ove negativne i opasne društvene pojave.

Delovi knjige *Nasilje u porodici – osnovne karakteristike, oblici i rasprostranjenost, Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici, Posledice nasilja, Međunarodni standardi u domenu pravne zaštite od nasilja u porodici* i *Oblici, indikatori i karakteristike nasilja u porodici* rezultat su zajedničkog, koautorskog rada autorki.

Ostale delove knjige, *Proces izgradnje integralnog sistema pravne zaštite od nasilja u porodici u Republici Srbiji, Zabrana nasilja u porodici i priznavanje prava na zaštitu od nasilja u porodici, Materijalnopravni uslovi za pružanje pravne zaštite od nasilja u porodici i vrste mera kojima se zaštita ostvaruje* i *Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, samostalno je napisala prof. dr Nevena Petrušić.*

51 Službeni glasnik RS, 56/2005.

PRILOG

Sudska praksa i stavovi viših sudova⁵²

I. Stavovi Vrhovnog kasacionog suda Srbije/ Vrhovnog suda Srbije

IZRICANJE MERE ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI U SLUČAJU SUMNJE NA SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE MALOLETNOG DETETA

Sentenca:

- Ispunjeni su uslovi za izricanje mere zaštite od nasilja u porodici i kad postoji samo minimum sumnje na seksualno zlostavljanje maloletnog deteta od strane oca.

Iz obrazloženja:

„Prema utvrđenom činjeničnom stanju, maloletni B. rođen je... Tužilja sa maloletnim B. živi kod svojih roditelja u komfornom dvosobnom stanu u vlasništvu roditelja. Tuženi živi sa majkom u dvosobnom stanu u vlasništvu njegovih roditelja. Od prestanka zajednice života stranaka (14. 4. 2004. godine) viđanje sina i oca se odvijalo u prostorijama Centra za socijalni rad u (...), gde je dete dovođio deda po majci. Po razvodu braka, viđanje se odvijalo na način bliže opisan u nižestepenim presudama. U toku leta 2007. godine, po viđenju sa ocem, dete je, po mišljenju majke, pokazalo neuobičajeno ponašanje. Zbog toga se majka obratila Incest trauma centru, koji ju je uputio na Centar za socijalni rad. Mišljenje je dao i tim veštaka Kliničkog centra V. Mišljenje ovog tima je da se seksualno zlostavljanje maloletnog B. od strane oca u uzrastu od tri godine ne može sa sigurnošću isključiti, ali nakon obavljenog veštačenja i uvida u grubo poremećene odnose između roditelja zaključuje da je veća verovatnoća da se zlostavljanje nije dogodilo. Stručnjaci ovog tima su ukazali na nemogućnost davanja zaključka sa potpunom izvesnošću da je dečak bio izložen seksualnom zlostavljanju od strane oca, jer je razvoj dečaka psihopatološki neupadljiv i kod njega se ne zapažaju izraženije psihičke posledice seksualnog zlostavljanja, što ne isključuje mogućnost da je seksualnog zlostavljanja od strane oca bilo. Stručnjaci nisu bili u stanju da razdvoje šta se zaista dogodilo, a šta je rezultat detetove mašte. Oni ukazuju na izrazitu sugestibilnost dece na uzrastu od tri do pet godina i smatraju da protek vremena od eventualnog događaja do ispitivanja deteta otežava utvrđivanje činjenica. Nije bilo znakova fizičkog zlostavljanja.

Kod ovako utvrđenog činjeničnog stanja, pravilno je drugostepeni sud primenio materijalno pravo kada je usvojio i odredio privremenu meru na osnovu člana 198. stav 2. tačka 3) Porodičnog zakona (dalje: Zakon), tako što je zabranio tuženom približavanje maloletnom detetu, osim u prostorijama Centra za socijalni rad.

⁵² Izabrani stavovi i sentence apelacionih i Vrhovnog kasacionog suda preuzeti su iz pravne baze Paragraf Lex i iz biltena apelacionih sudova.

Tačni su revizijski navodi da je svrha zaštitnih mera oslobađanje od trauma i oporavak od zadobijenih povreda, da one treba da stvore uslove u cilju prevazilaženja nastale situacije i stabilizacije međusobnih odnosa. Međutim, po oceni Vrhovnog kasacionog suda svrha zaštitne mere je pre svega sprečavanje nastanka traume ili povrede. Mere zaštite moraju biti efikasne i svrsishodne kako bi mogle ostvariti svoj cilj na planu prevencije, kako posebne tako i opšte, a njihov krajnji cilj je zaštita porodice kao osnovne, ali i najznačajnije zajednice ljudskog društva, kako kao celine tako i svakog njenog člana pojedinačno. U ovom slučaju, suprotno revizijskim navodima, minimum sumnje postoji. On se ogleda u mišljenju tima veštaka Kliničkog centra V., koji nisu mogli sa sigurnošću isključiti seksualno zlostavljanje maloletnog deteta od strane oca. Upravo to predstavlja osnov za određivanje mere zaštite. S obzirom da je mera određena na godinu dana, pravilna je ocena drugostepenog suda da će to vreme stvoriti uslove za razvijanje samosvesti i sposobnosti maloletnog deteta da uočava događaje i o njima priča, i da se zaštiti od eventualnog povređivanja njegove ličnosti i njegovog integriteta. Ovaj period ima značenje i za tuženog u vezi shvatanja ozbiljnosti roditeljske uloge u ponašanju sa maloletnim detetom. Na ovaj način, i po oceni Vrhovnog kasacionog suda, odluka je doneta u najboljem interesu deteta (član 266 Zakona), kome moraju biti podvrgnuti interesi svih ostalih članova porodice.

Osim toga, nisu ugrožena prava tuženog kao roditelja, jer mu je omogućeno viđanje sa maloletnim detetom u prostorijama Centra za socijalni rad. Pri tome se naglašava da je mera ograničenog trajanja (godinu dana), a da je odluka podložna promeni, što znači da se može produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je određena (član 199 Zakona), a može i prestati pre isteka vremena, ako prestanu razlozi zbog kojih je određena.“

(Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 2857/2010, od 9. 6. 2010. godine)

ODREĐIVANJE MERE ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- Prilikom određivanja mere zaštite od nasilja u porodici sud nije vezan granicama tužbenog zahteva i predloženom merom, ali mora voditi računa da ona bude delotvorna i svrsishodna.

Iz obrazloženja:

„Prema utvrđenom činjeničnom stanju, tužilja je zaključila brak sa tuženim 1996. godine. Taj brak je razveden presudom po tužbi tuženog 2006. godine. Tužilja je po razvodu braka pokrenula parnicu radi podele bračne tekovine (koja do danas nije okončana). Posle razvoda parnične stranke su nastavile da zajedno stanuju u stanu koji se nalazi u B. Do nesuglasica između njih, koje su započete i pre razvoda braka, a nastavljene po razvodu, od strane tužilje su okarakterisane kao psihičko maltretiranje (bacanje ličnih stvari, zaključavanje prostorija i delova nameštaja). Dolazilo je i do fizičkih sukoba u kojima je intervenisala policija, a tužilja je o tome pribavila i lekarska uverenja. Tuženi je zaključio novi brak i često odsustvuje iz stana u kome živi sa tužiljom. Tužilja je svoj zahtev radi zaštite od nasilja u porodici zasnovala na činjenicama da stalno trpi fizičko i psihičko nasilje, jer je tuženi vređa, izbacuje njene lične stvari iz stana, zbog čega se 2006. i 2007. godine obraćala MUP-u i pribavila lekarsko uverenje. Iz nalaza Instituta za mentalno zdravlje prvostepeni sud je utvrdio da je tužilja anksiozna – visoko napeta osoba, sa značajnom depresivnošću i osećajem ugroženosti prema svetu oko sebe, a time i prema bivšem suprugu, kao i da je usled toga verovatno i nastala primarna reakcija na propadanje braka i dovela do reakcije 'kontraofanzive', koja je rezultirala povišenom spremnošću ka interpretacijama. Tužilja dešavanja i postupke drugih procenjuje kao preterano ugrožavajuće, što rezultuje dominacijom osećanja straha, napetosti i depresivnosti. Kod tuženog, uz registrovanu pasivno-agresivnu dimenziju ličnosti, evidentirana je slabost inhibitornih mehanizama, koji mogu dovesti do agresivnih elemenata u ponašanju. Tužilju doživljava kao izvor razočaranja, pretnji i ugrožavanja. Impulsivnost i potencijalna slabost

kontrole, uz depresivni kvalitet raspoloženja, može da rezultira neadekvatnim postupcima. U konkretnom slučaju povišena interpretativna sklonost tužilje uslovlila je nesumnjivo pogoršanje u njihovim odnosima.

Kod ovako utvrđenog činjeničnog stanja, nižestepeni sudovi su, zaključujući da nisu ispunjeni zakonom propisani uslovi za pružanje zaštite od nasilja u porodici, odbili tužbeni zahtev.

Osnovano se u reviziji ukazuje na pogrešnu primenu materijalnog prava.

Prema članu 197. stav 1 Porodičnog zakona (dalje: Zakon), nasilje u porodici jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Stavom 2 istog člana navedeni su karakteristični vidovi nasilja u porodici, koji se u praksi najčešće ispoljavaju.

Nasilje u porodici podrazumeva svako ponašanje koje odstupa od standarda uobičajenog ophođenja i komuniciranja sa članovima porodice, za koje, da bi bilo kvalifikovano kao nasilje u porodici, nije neophodan određeni kontinuitet (trajnost i višekratnost takvog ponašanja), već je u određenim situacijama dovoljan i jedan akt ponašanja koji ima karakter nasilja u porodici.

Mere zaštite propisane su članom 198. stav 2 Zakona. Zakonom predviđene mere zaštite nisu samo kazna za učinioca nasilja u porodici. One imaju i preventivno dejstvo, jer opominju i upozoravaju učinioca na to kakve ga zakonske posledice očekuju za slučaj da ubuduće ponovi svoje delo, pa deluju i u cilju sprečavanja ponavljanja nasilničkog ponašanja. Mere zaštite moraju biti efikasne i svrsishodne kako bi mogle ostvariti svoj cilj na planu prevencije, kako posebne tako i opšte, a njihov krajnji cilj je zaštita porodice kao osnovne, ali i najznačajnije zajednice ljudskog društva, kako kao celine tako i svakog njenog člana pojedinačno. One ne štite samo žrtve nasilja, već i počiniocima, jer ih svojim postojanjem i delovanjem osujećuju u ponavljanju takvog nedozvoljenog ponašanja i zaštićuju od ponovnog trpljenja zakonskih posledica. Za žrtve porodičnog nasilja ove mere zaštite treba da budu takve da obezbede mir, spokoj i bezbednost za određeni vremenski period, život bez straha od daljeg nasilja, oslobađanje od trauma i oporavak od zadobijenih povreda.

Po oceni Vrhovnog kasacionog suda, opisano ponašanje tuženog – fizički sukobi koje je tužilja dokumentovala i medicinskim izveštajima – predstavlja nasilje u porodici, u smislu člana 197. stav 2. tač. 1) i 6) Zakona.

Kada ugrožavanje postoji, potrebno je odrediti adekvatnu meru zaštite, u skladu sa odredbama člana 198 Zakona.

Sud nije vezan granicama tužbenog zahteva i predloženom merom (član 287. st. 1 i 2 Zakona). To znači da, ukoliko utvrdi da određeni vid nasilja u porodici postoji, te da je radi njegovog sprečavanja neophodno odrediti određenu meru zaštite, mora voditi računa o tome da ona bude delotvorna i svrsishodna.

S obzirom da ovakvo ponašanje tuženog i izveštaj Instituta za mentalno zdravlje, prema kome kod tuženog, s obzirom na njegovu impulsivnost i potencijalnu slabost kontrole, uz depresivni kvalitet raspoloženja, može rezultovati neadekvatnim postupcima, Vrhovni kasacioni sud nalazi da je opravdano izricanje mere zaštite od nasilja u porodici – zabrana pristupa u prostor – stan u kome tužilja živi. Ova mera određena je na osnovu člana 198. stav 3 Zakona. Vrsta mere određena je u skladu sa stepenom nasilja koji je tuženi ispoljio prema tužilji i preduzetim fizičkim aktima koje je tužilja pretrpela i psihičkom uznemiravanju kojem je bila izložena, a što je dovelo do ugrožavanja njenog spokojsva.

Za obe strane zajedno, s obzirom da je prema nalazu i mišljenju Instituta za mentalno zdravlje ponašanje parničnikih stranaka uzajamno povezano i uslovljeno, to određena

vremenska (do šest meseci) i prostorna distanca treba da obezbedi stvaranje uslovâ za iznalaženje rešenja u cilju prevazilaženja nastale situacije i stabilizacije međusobnih odnosa. Pri tome se ovako određena mera može produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je određena (član 199 Zakona), a može i prestati pre isteka vremena ako prestanu razlozi zbog kojih je mera određena.“

(Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 2844/2010, od 26. 5. 2010. godine)

SVRHA MERA ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- Sud je ovlašćen da izda meru zaštite od nasilja u porodici kada je nasilje nad članom porodice izvršeno radnjama kojima se konstantno ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice i kada se takvo drsko, zlonamerno i bezobzirno ponašanje ponavlja, pa je stoga svrha izdatih mera zaštite da spreče, odnosno da dovedu do prestanka takvog ponašanja koje predstavlja nasilje u porodici.

Iz obrazloženja:

„Prema utvrđenom činjeničnom stanju, tužilja i tuženi su bili supružnici koji su nakon razvoda braka 2002. godine sa dvoje zajedničke dece nastavili da žive u zajedničkoj kući. Kuća u kojoj žive stečena je u braku, tako da vode spor oko udela u bračnoj tekovini. Među njima su poremećeni odnosi dugi niz godina, a intenzivno od pre četiri godine. Tuženi svojim ponašanjem ugrožava tužilju i njen telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo. Na loše odnose i nasilje u porodici ukazuje i činjenica da je vođeno više krivičnih postupaka, kada je tuženi tužilju fizički maltretirao, tukao, čupao za kosu, vređao pogrdnim rečima pred decom i trećim licima. Pokrenuto je i više prekršajnih postupaka protiv tuženog zbog vređanja, pogrdnih reči i uznemiravanja tužilje. Tužilja je više puta podnosila krivične prijave protiv tuženog, a drsko i bezobzirno ponašanje tuženog posebno se manifestuje u kući, zaključavanjem vrata kada tužilja izađe iz kuće, da ne bi mogla da se u nju vrati, pretnjom da će je iseliti iz kuće, isključivanjem struje, sprečavanje dolaženja majstora za obavljanje popravki u kući. Kako je tužilja nakon izbacivanja iz spavaće sobe prešla da spava u dnevnu sobu, koja je povezana sa kuhinjom, tuženi namerno i bezobzirno u kasnim noćnim satima, u neprimereno vreme koristi kuhinju, lupa suđem, lupa vratima, prolazi pored njenog kreveta, nazivajući je pogrdnim rečima. Ugrožena je i njena privatnost, jer je prati na ulici, jednom prilikom je kolima nasrnuo na nju. Prilikom praćenja upućuje joj pogrdne reči, psuje, a sve u prisustvu dece ili trećih lica.

Odlučujući o tužbenom zahtevu tužilje, a polazeći od utvrđenih činjenica, pravilno su nižestepeni sudovi primenili materijalno pravo kada su tuženom u skladu sa članom 198 Porodičnog zakona izrekli odgovarajuće mere zaštite, nalazeći da tuženi vrši nasilje u porodici u smislu člana 197 Porodičnog zakona.

Prema odredbi člana 197 Porodičnog zakona nasilje u porodici je ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice, s tim da se nasiljem u porodici naročito smatraju: nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; ograničavanje slobode kretanja ili komunikacije sa trećim licima; vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje. Odredbom člana 198 Porodičnog zakona propisane su mere zaštite koje sud može izreći protiv člana porodice koji vrši nasilje.

U konkretnom slučaju Vrhovni sud nalazi da je pravilno stanovište nižestepenih sudova da je nasilje nad tužiljom, kao i njihovom zajedničkom decom, koja su istovremeno i očevici ovih događaja i pasivne žrtve, konstantno, višegodišnje i da se ovakvim radnjama tuženog ugrožavaju telesni integritet tužilje, njeno duševno zdravlje i spokojstvo. Zlonamerno, bezobzirno i drsko ponašanje tuženog prema tužilji se ponavlja, pa su sudovi cenili postojanje nasilja u porodici ponašanjem tuženog. S tim u vezi pravilno su sudovi tuženom odmerili i izrekli meru zabrane stanovanja, pristupa i približavanja i daljih uznemiravanja tužilje, u skladu sa članom 198 Porodičnog zakona. Trajanje izrečenih mera adekvatno je težini radnji, verbalnog nasilja, izraženoj upornosti i stvorenom riziku od mogućih posledica, po integritet i duševno zdravlje tužilje. Svrha mera zaštite je sprečavanje i prestanak takvog ponašanja, koje predstavlja nasilje u porodici, rešavanje problema koji su doveli do poremećaja u odnosima i nasilja, te do konačnog uspostavljanja normalnih međusobnih odnosa članova porodice. Kako su sudovi upravo to imali u vidu prilikom izricanja navedenih mera zaštite, to Vrhovni sud nalazi da su neosnovani navodi revizije tuženog o pogrešnoj primeni materijalnog prava."

(Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 744/2009, od 1. 4. 2009. godine)

POČETAK ROKA IZREČENE PRIVREMENE MERE ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- U situaciji kada je izrečena privremena mera pre donošenja presude, zakonski rok od godinu dana, koliko može da traje izrečena mera zaštite od nasilja u porodici, se računa od momenta donošenja rešenja kojim je izrečena privremena mera.

Iz obrazloženja:

„Rešenjem Opštinskog suda u N. S., P 6274/2005, od 30. 9. 2005. godine, određene su mere zaštite od nasilja u porodici, pa je tuženom naloženo da se odmah iseli iz stana koji se nalazi u N. S. u ulici K. br. 11, u prizemlju levo od ulaza, zabranjeno mu je da nakon iseljenja iz stana dalje u njega ulazi, kao i u prostor oko njega, zabranjeno mu je da se tužilji približava na udaljenosti od 100 metara i svako dalje uznemiravanje koje je na nju usmereno, s tim što je trajanje ovih mera određeno do 18. 10. 2005. godine.

Presudom Opštinskog suda u N.S, P 6274/2005, od 18. 10. 2005. godine, su određene iste mere zaštite od nasilja u porodici, s tim što je njihovo trajanje određeno do 18. 10. 2006. godine.

Presudom Okružnog suda u N. S., Gž. 6030/2005, od 21. 12. 2005. godine, odbijene su žalbe tuženog, a presuda i rešenje prvostepenog suda su potvrđeni.

Prema utvrđenom činjeničnom stanju, parnične stranke su supružnici. Dana 17. 9. 2005. godine između njih je došlo do sukoba u stanu koji zajednički koriste u ulici K. br. 11. u N. S., kojom prilikom je tuženi vređao tužilju, ponašao se prema njoj drsko, bezobzirno i zlonamerno, i naneo joj lake telesne povrede, a koje radnje predstavljaju akte nasilja u porodici saglasno članu 197. stav 1 i stav 2. tač. 1) i 6) Porodičnog zakona (dalje: Zakon).

Nasilje u porodici, u smislu navedenog zakona, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, a članom porodice smatraju se i supružnici, prema članu 197. stav 3. tačka 1) Zakona. Kako je ovakvo ponašanje nedozvoljeno i zakonom sankcionisano, to su pravilno i u skladu sa odredbama

člana 198 Zakona tuženom izrečene određene mere zaštite od nasilja u porodici, na način kako je to označeno u prvostepenoj presudi.

Ove mere zaštite, njihov broj i vrsta, odmerene su u skladu sa utvrđenim stepenom verbalnog nasilja koje je tuženi ispoljio prema tužilji i preduzetim fizičkim aktima, težini nanetih povreda koje je tužilja pretrpela i psihičkom uznemiravanju kojem je bila izložena, posebno imajući pri tom u vidu da se ceo događaj odigrao u prisustvu zajedničkog maloletnog deteta stranaka, koje je bolesno, što je dodatno traumatizovalo tužilju, jer je strahovala i za bezbednost deteta. Takođe su od značaja i neposredni razlozi koji su doveli do ovakvog nasilničkog ponašanja tuženog, te činjenica da tužilja takvo ponašanje nije izazvala, niti doprinela intenzitetu ispoljenog nasilja.

Treba imati u vidu da zakonom predviđene mere zaštite nisu samo kazna za učinioca nasilja u porodici. One imaju i preventivno dejstvo, jer opominju i upozoravaju učinioca na to kakve ga zakonske posledice očekuju za slučaj da ubuduće ponovi svoje delo, pa kao takve deluju i u cilju sprečavanja ponavljanja nasilničkog ponašanja. Zato određene mere zaštite ne smeju biti lake, bezbolne i beznačajne za učinioca, već naprotiv – stroge, efikasne i svrsishodne, kako bi mogle ostvariti svoj cilj na planu prevencije, kako posebne, tako i opšte, a njihov krajnji cilj je zaštita porodice, kao osnovne, ali i najznačajnije zajednice ljudskog društva, porodice kao celine, ali i svakog njenog člana pojedinačno. One ne štite samo žrtve nasilja, već i počinioce, jer ih svojim postojanjem i delovanjem osujećuju u ponavljanju takvog nedozvoljenog ponašanja i sledom toga zaštićuju od ponovnog trpljenja zakonskih posledica.

Za žrtve porodičnog nasilja ove mere zaštite treba da obezbede mir, spokoj i bezbednost za određeni vremenski period, život bez straha od daljeg nasilja, oslobađanje od trauma i oporavak od zadobijenih povreda. Za obe strane zajedno ta određena vremenska i prostorna distanca treba da obezbedi stvaranje uslovâ za iznalaženje rešenja u cilju prevazilaženja nastale situacije i stabilizacije međusobnih odnosa. U konkretnom slučaju to je posebno bitno jer se radi o supružnicima čije je zajedničko maloletno dete bolesno, pa je zato njihova normalna komunikacija nužna.

Imajući u vidu sve izloženo, Vrhovni sud Srbije nalazi da su određene mere zaštite po broju i vrsti adekvatne postojećoj situaciji. Stoga tuženi u reviziji neosnovano ukazuje da je materijalno pravo pogrešno primenjeno, te da su izrečene mere zaštite nesrazmerne težini dela koje je on izvršio.

Međutim, revizija je osnovana u delu kojim se pobijaju nižestepene presude u pogledu odluke o trajanju ovih mera zaštite.

Prema članu 198. stav 3 Zakona, mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana.

U ovom slučaju, prvostepeni sud je mere zaštite odredio prvo rešenjem o privremenoj meri od 30. 9. 2005. godine, pa potom iste te mere i presudom od 18. 10. 2005. godine. Kako je funkcija privremene mere da deluje odmah i kako se takvo dejstvo može pripisati i rešenju od 30. 9. 2005. godine, što i proizlazi iz njegove sadržine, pri čemu je odlučeno i da žalba ne zadržava izvršenje rešenja, to počev od dana donošenja rešenja o privremenoj meri 30. 9. 2005. godine treba računati zakonski rok od godinu dana, koji, znači, ističe 30. 9. 2006. godine.

Odlučujući suprotno navedenom, nižestepeni sudovi su pogrešno primenili materijalno pravo, pa je Vrhovni sud na osnovu člana 407. stav 1 Zakona o parničnom postupku u tom delu uvažio reviziju i nižestepene presude preinačio na način označen u stavu prvom izreke svoje odluke, dok je u ostalom delu, u odnosu na odluku o glavnoj stvari, reviziju odbio kao neosnovanu, primenom člana 405. stav 1 istog zakona."

(Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 849/2006, od 8. 6. 2006. godine)

II. Stavovi Apelacionog suda u Beogradu

IZRICANJE MERA ZAŠTITE OD PORODIČNOG NASILJA U PERIODU "PRIMIRJA"

Sentenca:

- Sud će izreći mere zaštite od porodičnog nasilja i u periodu „primirja“, s obzirom da je za porodično nasilje karakteristično ciklično ispoljavanje.

Iz obrazloženja:

„Porodično nasilje, po pravilu, ima uzlaznu liniju u pogledu oblika ispoljavanja i posledica koje izaziva, pa je zato neophodno izricanje mera zaštite onda kada nasilje još uvek nije poprimilo teže oblike. Isto tako, izricanju mera zaštite od porodičnog nasilja ima mesta i u periodu 'primirja', naročito ako se ima u vidu da je za ovu specifičnu vrstu nasilja karakterističan ciklus u ispoljavanju – nakon faze 'primirja', u kojoj se nasilnik iskreno kaje i obećava da će se promeniti, nastupa faza 'gomilanja besa', koja, posle određenog vremena, kulminira i prerasta u pravu erupciju nasilničkog ponašanja, da bi, posle toga, opet nastala faza 'primirja'. Svrha zaštitnih porodičnih mera jeste da se njihovom primenom spreči ponovno izvršenje nasilja u porodici, da se obezbedi nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice izloženog nasilju, kao i da se otklone okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja, odnosno izvršenje drugih vidova nasilja. Suština ovih mera ogleda se u ograničavanju ili privremenoj zabrani održavanja ličnih odnosa izvršioca nasilja sa žrtvom nasilja, što uključuje i ograničavanje izvesnih prava i sloboda izvršioca nasilja, s obzirom da je privremena zabrana kontakta izvršioca nasilja sa žrtvom jedini način da se predupredi novo nasilje.“

(Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 br. 144/2011, od 9. 3. 2011. godine)

ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- Mere zaštite od nasilja u porodici, kao i njihov broj i vrsta, odmeravaju se u skladu sa utvrđenim stepenom verbalnog nasilja koje je nasilnik ispoljio prema žrtvi nasilja, preduzetim fizičkim napadima, težini povreda i uznemiravanju koje žrtva nasilja trpi od nasilnika, kao i procenom opasnosti od ponavljanja nasilja. Značaj i težina mere zaštite od nasilja u porodici zahtevaju da sud preduzme sve radnje u cilju utvrđivanja potpunog i pravilnog činjeničnog stanja.

Iz obrazloženja:

„Prvostepeni sud smatra da tužilja ničim nije dokazala da je tuženi vršio nasilje nad njom, ni svedocima, ni materijalnim dokazima, da nije pružila dokaze o ishodu podnete krivične prijave, te da se usvajanjem tužbenog zahteva ne postiže zaštita od nasilja u porodici, jer bi predložena mera dovela do još većeg neslaganja i konflikata, odnosno, ovakva mera ne bi bila svrsishodna.

Međutim, ovakav stav prvostepenog suda se ne može prihvatiti.

Iz utvrđenog činjeničnog stanja proizlazi da su stranke bile u dugogodišnjoj vanbračnoj zajednici, u kojoj je bilo svađa i neslaganja, i da je tužilja više puta napuštala tuženog. Do nesuglasica je dolazilo zbog očigledno velike razlike u godinama i sumnji tuženog da ga

tužilja vara, odnosno da je bila u emotivnim vezama sa drugim muškarcima. Poslednji put do svađe između stranaka je došlo u aprilu mesecu 2009. godine, kada je tuženi posumnjao da je tužilja uzela novac, koji je bio u koferu, pa je tužilja prijavila tuženog da joj je pretio oružjem, zbog čega je oružje i oduzeto od tuženog. Zbog ove pretnje tužilja je napustila porodičnu kuću i otišla kod svoje sestre. Tužbenim zahtevom je predloženo da sud odredi tuženom meru zaštite od nasilja u porodici izdavanjem naloga za useljenje tužilje u porodični stan, odnosno kuću, jer joj tuženi ne dozvoljava da se vrati u kuću.

Članom 198 Porodičnog zakona propisane su mere zaštite od nasilja u porodici koje sud može da odredi, i to jednu ili više mera, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice. Mere zaštite od nasilja u porodici, kao i njihov broj i vrsta, odmeravaju se u skladu sa utvrđenim stepenom verbalnog nasilja koje je nasilnik ispoljio prema žrtvi nasilja, preduzetim fizičkim napadima, težini povreda i uznemiravanju koje žrtva nasilja trpi od nasilnika, kao i procenom opasnosti od ponavljanja nasilja. Žrtvama porodičnog nasilja ove mere obezbeđuju mir, spokoj i bezbednost za određeni vremenski period, kao i život bez straha od daljeg nasilja, oslobođenje od trauma i oporavak.

Članom 205 Porodičnog zakona, propisano je da sud u postupku u vezi sa porodičnim odnosima može utvrđivati činjenice i kada one nisu među strankama sporne, a može i samostalno istraživati činjenice koje nijedna stranka nije iznela. Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici naročito je hitan, sud nije vezan granicama tužbenog zahteva za zaštitu od nasilja u porodici, pa može odrediti i meru zaštite od nasilja u porodici koja nije tražena, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita (član 285 i član 287 Porodičnog zakona). Međutim, hitnost postupka ne ovlašćuje sud da može zbog te hitnosti da propusti izvođenje svih relevantnih dokaza bitnih za odluku, jer značaj i težina predložene mere zaštite od nasilja u porodici zahteva da sud preduzme sve radnje u cilju utvrđivanja potpunog i pravilnog činjeničnog stanja. To dalje znači da sud treba da izvede sve dokaze, ne samo predložene, već i po službenoj dužnosti, da bi pravilno i potpuno utvrdio činjenično stanje i odredio meru zaštite od nasilja u porodici kojom se najbolje postiže takva zaštita. Zato je sud dužan da podstiče stranke da iznesu sve pravno relevantne činjenice, da dopune svoje navode, pruže potrebna objašnjenja i ponude sve raspoložive dokaze i da sâm istražuje činjenice koje će uneti u činjeničnu podlogu svoje odluke.

U konkretnom slučaju prvostepeni sud, iako je izveo dokaz uvidom u krivičnu prijavu koju je tužilja protiv tuženog podnela, nije zatražio izveštaj od Opštinskog javnog tužilaštva, kome je ova krivična prijava podneta, o ishodu postupka po toj prijavi, već je pogrešno ocenio da teret dokazivanja ishoda po toj prijavi pada na tužilju. Takođe, prvostepeni sud nije ocenio iskaz sestre tužilje, koja je izjavila da je između stranaka dolazilo do svađa i komplikacija, da je tužilja više puta napuštala tuženog i dolazila kod nje, da je tuženi vraćao, a da je tužilja 4. 4. 2009. godine došla kod svedokinje uznemirena i rekla da je tuženi hteo da je izbode nožem, a zbog čega nije mogao da izvede pravilan zaključak o tome da li je tuženi prema tužilji vršio nasilje u porodici. Činjenica da je tuženi star i bolestan ne znači da isti prema tužilji nije mogao da vrši nasilje u porodici, imajući u vidu da nasilje u porodici ne predstavlja samo fizički napad nasilnika na žrtvu, već i svako ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava duševno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, pa, između ostalog, i vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje. Prvostepeni sud nije u dovoljnoj meri ocenio celokupan odnos između stranaka, koji je rezultirao time da je tužilja više puta napuštala tuženog, koji ju je ponovo vraćao, pa u tom smislu nije ocenio da li se nekom drugom propisanom merom zaštite od nasilja u porodici, ili kombinacijom predložene mere i druge mere zaštite iz navedene zakonske odredbe, može postići zaštita.

(Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 br. 771/10, od 17. 11. 2010. godine)

ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- Svrha zaštitnih porodičnopravnih mera jeste da se njihovom primenom spreči ponovno izvršenje nasilja u porodici, da se obezbedi nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice izloženog nasilju, kao i da se otklone okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja, odnosno izvršenje drugih vidova nasilja.

Iz obrazloženja:

„Prvostepeni sud smatra, iako je bilo ponašanja od strane tuženog koja nisu dozvoljena, da je tuženi samim vođenjem brojnih postupaka korigovao svoje ponašanje i potpuno se distancirao od tužilje, da tužilja nije bila žrtva nasilja i da joj ne pretila opasnost, jer kod nje nije izazvan strah ponašanjem tuženog, te da ne postoji opasnost da tuženi ispolji bilo kakav oblik ponašanja koji bi se mogao okarakterisati kao vršenje nasilja.

U svakom postupku za zaštitu od nasilja u porodici sud treba da ispita da li je i kako je nasilje ispoljeno, da utvrdi da li je konkretno ponašanje lica za koje se tvrdi da je izvršilac nasilja, a koje se sastoji u određenim radnjama, propuštanju, gestikulaciji i slično, zaista ispoljeno i da potom kvalifikuje to ponašanje. Drskost, bezobzirnost i zlonamernost su suštinska obeležja nasilja u porodici, koja ga jasno razlikuju od dozvoljenog ponašanja. To su pravni standardi, čiju sadržinu treba da popuni sud svojim sudom vrednosti. To znači da će sud, koristeći objektivna merila i uzimajući u obzir sve specifične, objektivne i subjektivne okolnosti konkretnog slučaja, zauzeti stav da li je konkretna radnja, odnosno ponašanje, takvo da se može smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem. Pri tome je neophodno da sud pokaže 'nultu' toleranciju na nasilje, što podrazumeva da se svako ponašanje koje odstupa od standarda normalnog ophođenja i komuniciranja sa članovima porodice kvalifikuje kao nasilje u porodici.

Svrha zaštitnih porodičnopravnih mera jeste da se njihovom primenom spreči ponovno izvršenje nasilja u porodici, da se obezbedi nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice izloženog nasilju, kao i da se otklone okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja, odnosno izvršenje drugih vidova nasilja.

S obzirom na navedeno, nejasni su i protivrečni razlozi prvostepenog suda da ponašanje tuženog nije dozvoljeno, ali da se njegovo ponašanje ne može okarakterisati kao vršenje nasilja, te da tužilja nije bila žrtva nasilja i da joj ne pretila opasnost od njegovog daljeg vršenja.

U ponovnom postupku prvostepeni sud će ponovo ceniti da li je ponašanje tuženog ugrozilo telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo tužilje, a naročito imajući u vidu odredbu člana 197. stav 2. tačka 6 Porodičnog zakona. Pri tome, prvostepeni sud treba da oceni da li ponašanje tuženog odstupa od standarda normalnog ophođenja i komuniciranja sa tužiljom, te da ima u vidu 'nultu' toleranciju na nasilje. Pošto oceni da li u spornom ponašanju tuženog postoje elementi nasilja u porodici, te ukoliko zaključi da su navodi tužilje istiniti, prvostepeni sud će odlučiti koja mera zaštite od nasilja u porodici propisana članom 198 Porodičnog zakona može da na najbolji način spreči ponovno izvršenje nasilja, kao i da otkloni okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja ili izvršenja drugih vidova nasilja.“

(Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, GŽ2 br. 366/10, od 17. 5. 2010. godine)

PONAŠANJE PROTIVNO MERAMA ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- Pozivi vanbračnoj supruzi – majci deteta, prema kojoj je prethodno vanbračni suprug izvršio nasilje u porodici, zbog čega mu je izrečena mera zaštite od nasilja u porodici – a koji su imali za posledicu da je ona promenila mobilni telefon mogu predstavljati ponašanje protivno merama zaštite od nasilja u porodici.

Iz obrazloženja:

„Naime, prvostepeni sud konstatuje da je izvršio uvid u spise K. 138/09 i utvrdio da između tuženog i njegove vanbračne supruge nije ostvaren kontakt 9. 5. 2008. godine. Međutim, iz spisa proizlazi da je prvostepeni sud združio i potom razdružio spise K. 138/09, ali bez sačinjavanja službene beleške o sadržini spisa, zbog čega presuda u ovom delu ima nedostataka zbog kojih se ne može ispitati. Kod iznetog, nejasni su razlozi prvostepenog suda da između tuženog i njegove vanbračne supruge nije ostvaren kontakt, kako je to konstatovao prvostepeni sud na stranicama 2 i 3 obrazloženja pobijane odluke.

Osim toga, iz iskaza sina tuženog V. Ž. proizlazi da je tuženi povremeno pozivao vanbračnu suprugu, upućujući joj reči bliže navedene u iskazu ovog svedoka 6. 7. 2009. godine, kao i da je vanbračna supruga tuženog, a majka svedoka, promenila mobilni telefon u toku marta ili aprila 2009. godine, pa je s obzirom na ovakav iskaz svedoka, kojem je prvostepeni sud poklonio veru, ostao nejasan zaključak prvostepenog suda da se tuženi nije ni na koji način ponašao protivno određenim merama zaštite od nasilja u porodici.

Iz ovih razloga, pobijana odluka je morala biti ukinuta i predmet vraćen prvostepenom sudu na ponovni postupak.“

(Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, GŽ2 br. 8/2010, od 19. 1. 2010. godine)

NASILJE U PORODICI ZABRANOM DALJEG UZNEMIRAVANJA ČLANA PORODICE

Sentenca:

- Vređanje supružnika, pretnja ubistvom, upotreba grubih reči i pretnji koje izazivaju intenzivan strah predstavljaju nasilje u porodici koje prati izricanje mere zabranom daljeg uznemiravanja člana porodice.

Iz obrazloženja:

„Prema činjeničnom stanju utvrđenom u prvostepenom postupku, koje prihvata i ovaj sud, utvrđeno je da je tuženi vređao tužilju, pretio ubistvom, upotrebom grubih reči i pretnjama kod nje izazvao strah, koji je ocenio kao intenzivan, obzirom da je u pitanju starija žena koja se teško kreće i nemoćna je da se zaštiti od supruge, koji je pokretan bez obzira na godine. Ceneći sve te činjenice, a da ne bi došlo do eskalacije nasilja, pravilno mu je određena mera zaštite od nasilja u porodici – zabrane daljeg uznemiravanja člana porodice – sa rokom trajanja od jedne godine, a pozivajući se na odredbe čl. 197 i 198 Porodičnog zakona.

Apelacioni sud smatra da je prvostepeni sud na pravilno i potpuno utvrđeno činjenično stanje pravilno primenio materijalno pravo kada je odlučio kao u izreci pobijane presude. Za svoju odluku prvostepeni sud je dao dovoljne razloge, koje u potpunosti prihvata i ovaj sud.

Neosnovani su žalbeni navodi da je presuda doneta bez ijednog dokaza, obzirom da se uvidom u presudu može konstatovati da je činjenično stanje utvrđeno iz brojnih dokaza, koji su jasno navedeni.

Žalбом se u suštini napada ocena dokaza, čime se praktično pobija utvrđeno činjenično stanje, a u žalbi se ne predlažu dokazi koji bi pravilnost utvrđenog činjeničnog stanja doveli u sumnju, pa je žalba odbijena kao neosnovana.“

(Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 br. 36/2010, od 19. 1. 2010. godine)

III. Stavovi Apelacionog suda u Novom Sadu

TUŽBA ZA UTVRĐENJE U SPOROVIMA ZA ODREĐIVANJE MERE ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- U sporu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici nema mesta tužbi za utvrđenje, pa i kada je ista podignuta u potpunosti saglasno odredbi člana 188 ZPP-a.

Iz obrazloženja:

„U parnicama za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, saglasno odredbi člana 198 Porodičnog zakona sud protiv člana porodice koji vrši nasilje određuje jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članovima porodice. Odnosno, presudom po tužbi za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici sud članu porodice koji vrši nasilje privremeno oduzima određeno pravo (nešto zabranjuje) i nalaže da se uzdržava od ponašanja koje mu je zabranjeno, te u ovim sporovima nema mesta tužbi za utvrđenje, pa i kada je ista podignuta u potpunosti saglasno odredbi člana 188 ZPP-a.“

(Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž2 br. 380/11, od 15. 6. 2011. godine)

PROPUŠTANJE DOSTAVLJANJA POZIVA ZA SASLUŠANJE STRANCI KOJA SE NALAZI U PRITVORU

Sentenca:

- Sud čini bitnu povredu odredaba parničnog postupka i stranku onemogućava da pristupi sudu ako stranci u pritvoru ne obezbedi, uz dostavu poziva radi saslušanja stranaka, pribavljenu saglasnost za izvođenje iz zatvora – nalog krivičnog veća suda koji je odredio pritvor.

Iz obrazloženja:

„Odredbom člana 241 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija propisano je da se pritvorenik može samo po nalogu suda koji je odredio pritvor ili kada to zahteva hitna medicinska pomoć, izvesti iz zavoda i sprovesti drugim organima odnosno u zdravstvenu ustanovu. Ovo u konkretnom slučaju znači da se pritvorenik može dovesti na ročište za glavnu raspravu samo ukoliko je prethodno pribavljena saglasnost – nalog krivičnog veća suda koji je odredio pritvor. Kako u konkretnom slučaju u predmetu nije utvrđeno da je sud zatražio saglasnost pre nego što je pozvao tuženog da prisustvuje ročištu i da li je takvu

saglasnost dobio, jer ukoliko nije saglasnost dobio, tuženi i ne bi mogao prisustvovati ročištu za glavnu raspravu, jer ga, shodno citiranoj odredbi, ne bi ni doveli.

Stoga, ukoliko je sud primenio odredbu člana 263. stav 2 Zakona o parničnom postupku (dalje: ZPP) i odlučio da se sasluša samo jedna strana, jer je druga strana uskratila davanje iskaza ili se nije odazvala pozivu suda, onda je učinio bitnu povredu odredbe parničnog postupka iz člana 361. stav 2. tačka 7) ZPP-a, odnosno, onemogućio je tuženog da raspravlja u ovoj pravnoj stvari.“

(Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, GŽ2 br. 240/2011, od 14. 4. 2011. godine)

PRODUŽENJE TRAJANJA MERA ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Sentenca:

- Mere za zaštitu od nasilja u porodici osnovano se produžavaju ukoliko kod žrtve i dalje postoji strah od ponavljanja nasilja.

Iz obrazloženja:

„Prvostepeni sud je pogrešno odbio tužbeni zahtev tužilja za produženje izrečenih mera nasilja u porodici preko perioda od 6 meseci, sa obrazloženjem da one nisu trpele fizičko nasilje i zlostavljanje, te da je otuda vremenski period od 6 meseci dovoljan da se postigne svrha izrečene mere zaštite od nasilja u porodici. Saglasno osnovanim navodima žalbe tužilja, Porodični zakon u članu 198 ne pravi razliku u pogledu određivanja dužine trajanja mera zaštita od nasilja u porodici u odnosu na činjenicu da li je žrtva nasilja trpela fizičko ili psihičko nasilje i navedena okolnost nije odlučujuća za pravilno odmeravanje dužine trajanja mera zaštite od nasilja u porodici.

Odlučujuća činjenica koja u svakom konkretnom slučaju opredeljuje pravilno određivanje dužine trajanja mere zaštite od nasilja u porodici jeste u kom periodu trajanja te mere se postiže njena zakonom određena svrha. Svrha zaštitnih porodičnih mera jeste da se njihovom primenom spreči ponovno izvršenje nasilja u porodici, da se obezbedi nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice izloženog nasilju, kao i da se otklone okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja, odnosno izvršenje drugih vidova nasilja. Iz navedenog proizlazi da se mere od zaštite nasilja u porodici osnovano produžavaju ukoliko kod žrtve i dalje postoji strah od ponavljanja nasilja. Prema mišljenju Centra za socijalni rad, postoji visok rizik recidiva nasilja tuženog u konkretnom slučaju, i to s obzirom na to da i maloletne tužilje imaju strah da će se nasilje oca prema njima ponoviti ukoliko se on vrati u stan.

Imajući u vidu činjenicu da i dalje postoji strah kod maloletnih tužilja od recidiva nasilja, a u odsustvu okolnosti koje bi ukazivale na to da bi tuženi prestao sa radnjama psihičkog nasilja prema njima u periodu od 6 meseci, po oceni ovog suda, svrha izrečenih mera u konkretnom slučaju može se postići njenim određivanjem u maksimalnom zakonskom trajanju od godinu dana. Stoga je žalba tužilja usvojena i prvostepena presuda, primenom člana 380. tačka 4 ZPP-a, preinačena kao u izreci.“

(Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, GŽ2 br. 281/11, od 26. 5. 2010. godine)

Literatura

1. Ajduković, M., *Mitovi i činjenice o nasilju nad ženom*. Nasilje nad ženom u obitelji, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.
2. Armatta, J., „Osvrt na pravnu strategiju koja se bavi nasiljem u porodici“, *Temida*, 1/1998.
3. Banjanin, P., Stakić, Đ., *Udarac po duši*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998.
4. Brigner, Mike J. D., *The Ohio domestic violence, Benchbook, A Practical Guide to Competence for Judges & Magistrates*, Family Violence Prevention Center, Ohio Office of Criminal Justice Services, Columbus (bez godine izdanja).
5. Casey, M., *Domestic violence against women*, Social and Organisational Psychology Research Unit UCD, Dublin, 1987.
6. *Changing the Landscape: Ending Violence – Achieving Equality, Final report of Canadian Panel on Violence Against Women*, Minister of Supply and Services Canada, Ottawa, 1993.
7. Gillespie, K. C., „Justifiable Homicide: Battered Women, Self-Defense, and the Law“, *Women & Criminal Justice*, Vol. 2, No. 1, 1990.
8. Hoyle, C., *Negotiating Domestic Violence. Police, Criminal Justice and Victims*, Oxford University Press, Oxford etc., 2000.
9. Ewing, P. C., „Battered Women Who Kill: Psychological Self-defense as Legal Justification“, *Women & Criminal Justice*, Vol. 2, No. 1, 1990.
10. Čičeva, V., Čoneva, Lj., *Semejno nasilstvo [Porodično nasilje]*, ESE, Skopje, 2000.
11. Čopić, S., „Institucije i nevladine organizacije u odgovoru na porodično nasilje u Srbiji“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
12. Deutsch, H., *La psychologie des femmes*, Presses Universitaires de France, Paris, 1959.
13. Dobash, R. E., Dobash, R. P., *Women, Violence and Social Change*, Routledge, London–New York, 1992.
14. *Domestic violence: A Guide to your Right*, The Pro Bono Committee of the Multnomah Bar Association, 2000.
15. Draškić, M., *Porodično pravo i prava deteta*, Čigoja štampa, Beograd, 2005.
16. Đurđić, V., „Uloga policije u borbi protiv nasilja u porodici“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.

17. Frieze, I. H., Browne, A., „Violence in Marriage“, in: Ohlin, I., Tonzy, M., eds., *Family Violence: Crime and Justice – A Review of Research*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, cit. prema članku „Nasilje nad ženama – Violence Against Women“, Odbor za naučnu delatnost, Američko lekarsko društvo, JAMA, *The Journal of the American Medical Association*, 1992, god. 8, br. 6.
18. Goudolf, E., Fisher, E., *Battered Women as Survivors*, Lexington Books, Toronto, 1988.
19. Ignjatović, T., *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija Ženski fond, Beograd, 2011.
20. *Inter-Balkan Conference on Legal Strategies to Combat Domestic Violence*, Sofia, Bulgaria, 4–7. novembar 1997.
21. *Izveštaj Kedž metode za procenu – Srbija*, Američko udruženje pravnikā – Pravna inicijativa za Centralnu Evropu i Evroaziju (ABA-CEELI), 2003.
22. Kelly, L., „Recognition, Restitution and Revolution: Creating Justice for Women and Children Who Have Been Abused“, saopštenje prezentovano na: *Democracy and Justice: Re-viewing Crime in Theory and Practice – An International Conference*, London, 1995.
23. Kelly, L., *VIP vodič, Vizija, inovacija i profesionalizam u radu policije u vezi sa nasiljem u porodici*, Savet Evrope (bez godine izdanja).
24. Konstantinović Vilić S., *Pravna zaštita od nasilja*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
25. Konstantinović Vilić, S., „Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
26. Konstantinović Vilić, S., „Pravo žena na zaštitu od nasilja u porodici“, u knjizi *Ljudska prava za žene*, Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.
27. Konstantinović Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., *Kriminologija*, SKC, Niš, 1998.
28. Konstantinović Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., *Kriminologija*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2004.
29. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Žunić, N., „Evropski standardi o eliminaciji nasilja nad ženama“, Zbornik radova *Usklađivanje prava SR Jugoslavije sa pravom Evropske unije*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1999.
30. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., „Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa na teritoriji Niša“, *Temida*, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, 2/2003.
31. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004.
32. Lent, B., „Obstetrical Issues in Wife Abuse“, *The Canadian Journal of Obstetrics/ Gynaecology and Women’s Health Care*, 4–5, 1992.
33. Lukić, M., „Pružanje pravne pomoći zlostavljanim ženama u porodici“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
34. Lukić, M., *Kriminološka analiza nasilja u porodici*, magistarska teza, Niš, 2003.

35. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001.
36. Lukić, M., Jovanović S., *Nasilje u porodici: nova inkriminacija* (ur. Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2003.
37. *Mapiranje mizoginije u Srbiji – diskursi i prakse* (pr. Blagojević, M.), Ažin, Beograd, 2000.
38. *Mapiranje mizoginije u Srbiji – diskursi i prakse*, II tom (pr. Blagojević, M.), Ažin, Beograd, 2004.
39. Mertus, J., Mršević, Z., Dutt, M., Flowers, N., *Ženska ljudska prava, praktična primena*, Devedesetčetvrti, Beograd, 1995.
40. Mladenović, L., *Feministički principi SOS-a, feministički principi rada sa ženama iz marginalizovanih grupa*, Žene za život bez nasilja, S.O.S. telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu, II, dopunjeno izdanje, Beograd, 1999.
41. Mladenović, L., *Uvod o predrasudama*, Žene za život bez nasilja, Priručnik za volonterke S.O.S. telefona, Beograd, 1999.
42. Mršević, Z., *Ženska prava u međunarodnom pravu*, III, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Helsinški parlament građana, Udružene žene, Banja Luka, 2000.
43. Mršević, Z., *Pravni aspekti strukturalnih uzroka nasilja*, Pravom protiv nasilja u porodici, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
44. Mršević, Z., Wagner, M., *Ženska prava: pravna vodičica za zlostavljaju ženu*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1996.
45. Mrvić Petrović, N., „Ostvarivanje prava na naknadu štete prouzrokovane porodičnim nasiljem“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
46. *Nasilje nad decom*, redaktor Milosav Milosavljević, Biblioteka „Priručnici“, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.
47. *Nasilje nad ženama – Violence Against Women*, Odbor za naučnu delatnost, Američko lekarsko društvo, JAMA, *The Journal of the American Medical Association*, god. 8, br. 6, 1992.
48. *Nasilje nad ženama – prepreka razvoju: međunarodna dokumenta* (ur. Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2006;
49. *Nasilje nad ženom u obitelji* (prir. Marina Ajduković i Gordana Pavleković), Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.
50. (Ne) živjeti s nasiljem, *Drugi pogled 2*, Medica Zenica, Infoteka, april 1999.
51. Nikolić-Ristanović, V., „Nasilje u braku: teorijski okvir i rezultati dosadašnjih istraživanja“, *Sociološki pregled*, 1–4/1993.
52. Nikolić-Ristanović, V., *Od žrtve do zatvorenice*, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2000.
53. Nikolić-Ristanović, V., „Nasilje nad ženama u uslovima rata i ekonomske krize“, *Sociološki pregled*, 3/2000.

54. Nikolić-Ristanović, V., „Ka objašnjenju i prevenciji nasilja u porodici u Srbiji: multivarijantni pristup“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
55. Nikolić-Ristanović, V., „Zašto žene ne napuštaju nasilnike“, *Porodično nasilje u Srbiji* (ur. Nikolić-Ristanović, V.), Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2002.
56. Nikolić-Ristanović, V., Milivojević, S., „Viktimizacija žena nasiljem u porodici: uticaj socijalnih faktora vezanih za društvene promene i životnu dob“, *Temida*, 1/2000.
57. Nikolić-Ristanović, V., Dokmanović, M., *Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu*, Prometej, Beograd, 2005.
58. *Ocenjivanje položaja žene, Uputstvo za pisanje izveštaja prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*, Ujedinjene nacije, Visoki komesar za ljudska prava, Misija u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd, 2003.
59. Petrušić, N., „Model preventivne porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici“, Zbornik saopštenja i diskusije *Nacrt Krivičnog zakonika SR Jugoslavije i zaštita od kriminaliteta nasilja*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1999.
60. Petrušić, N., „Procesni položaj deteta u postupku porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici“, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
61. Petrušić, N., „Zaštita od nasilja u porodici, porodičnopravni i procesnopravni aspekt“, Zbornik radova *Dvadeset godina Zakona o vanparničnom postupku*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2003.
62. Petrušić, N., „Prava žena u porodici“, u knjizi *Ljudska prava za žene*, Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.
63. Petrušić, N., „Ograničenja prava svojine iz javnih interesa – praksa Evropskog suda za ljudska prava“, *Pravni sistem Republike Srbije – usaglašavanje sa pravom Evropske unije*, zbornik radova, Niš, Pravni fakultet, 2005.
64. Petrušić, N., „Krivičnopravna i porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici“, *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije*, br. 2/2008.
65. Petrušić, N., *Nasilje prema starijim osobama u porodičnom kontekstu*, Crveni krst Srbije, Beograd, 2011.
66. Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., *Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar, Beograd, 2005.
67. Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., *Porodičnopravna zaštita od nasilja u pravosudnoj praksi Srbije*, Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar, Beograd, 2010.
68. Petrušić, N., Simonović, D., *Komentar Zakona o parničnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
69. Ponjavić, Z., *Porodično pravo*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 2005.
70. *Porodično nasilje u Srbiji* (ur. Nikolić-Ristanović, V.), Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2002.

71. Priručnik za volonterke S.O.S. telefona: Žene za život bez nasilja, S.O.S. telefon za žene i decu žrtve nasilja, Beograd, 1999.
72. Razumevanje nasilja prema ženama, istraživanja, programi delovanja i uloga institucija (ur. Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2002.
73. Rot, N., *Osnovi socijalne psihologije*, osmo izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989.
74. Sagatun, J. I., „Gender Discrimination in Criminal Justice: Relevant Law and Future Trends“, *Women & Criminal Justice*, Vol. 2, No. 1, 1990.
75. Smith, L., *Domestic Violence: An Overview of the Literature*, Home office research and planning unit report, London, 1989.
76. Stanković, G., Petručić, N., *Novine u građanskom procesnom pravu*, Udruženje za građansko procesno i arbitražno pravo, Sven, Niš, 2005.
77. Stevanović, I., „Deca kao žrtve porodičnog nasilja“, *Pravom protiv nasilja u porodici*, zbornik radova, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
78. Straus, M., „Wife Beating: How Common and Why“, *Victimology*, 3–4/1978–79.
79. Szikla, C., *Blaming the Victims of Domestic Violence*. Patriarchal contributions to the construction of male violence, Copyright Christine Szela, 1994.
80. Vujović, R., „Uloga centra za socijalni rad u sprečavanju porodičnog nasilja“, *Zbornik radova Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
81. Walker, L., „Battered Women and Learned Helplessness“, *Victimology*, 3–4, 1977–78.
82. Walker, L., „The Battered Women Syndrom“, in: Galles, R. J., and Losake, D. R., eds., *Current Controversies on Family Violence*, Sage, London, 1993.
83. *Women and Domestic Violence: An Interdisciplinary Approach*, in: *Women & Criminal Justice*, Vol. 10, No. 2, 1999.
84. *Za bezbednost kod kuće: suzbijanje nasilja nad ženama u regionu*, *Zbornik dobrih praksi* (ur. D. Seftau), OEBS, Misija u Srbiji, Beograd, 2009.
85. *Za život bez straha: Razumevanje nasilja prema ženama, istraživanja, programi delovanja i uloga institucija*, Zbirka tekstova (ur. Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2002.
86. *Za život bez straha, Izveštaj 2002/2003*. (priređila Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2003.
87. Žegarac, N., Brkić, M., *Nasilje u porodici – mogućnosti zaštite i prevencija*, *Nasilje nad decom*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.
88. Žegarac, N., Mijanović, Lj., Obretković, M., Pejaković, Lj., Simović, I., Stevanović, I., *Zaštita deteta od zlostavljanja*, Jugoslovenski centar za prava deteta, „Save the Children“, Beograd, 2004.
89. *Žene za život bez nasilja*, Priručnik za volonterke S.O.S. telefona, II, dopunjeno izdanje, Beograd, 1999.

90. Žunić, N., *Savremeni ženski pokret i teorije o oslobođenju žene*, magistrski rad, Filozofski fakultet u Nišu, Niš, 1993.
91. Žunić, N., „Ideologija polnih uloga“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, Niš, 1995.
92. Žunić, N., *Priča o feminizmu*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
93. Žunić, N., „Zašto patrijarhat“, *Zbornik radova Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
94. Žunić, N., *Žene, politika i ženska prava – činjenice i mogućnosti*, u knjizi *Ljudska prava za žene*, Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.